

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ. ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ»**

ΕΠΟΠΤΗΣ: Κ. Κ. ΔΑΛΛΑΣ

Βασιλική Σπυροπούλου

Ιούνιος 2008

Περιεχόμενα

- Περιεχόμενα ... σελ. 1-2
1. Το Διαδίκτυο ... σελ. 3-12
 - 1.1. Το Διαδίκτυο. Μια ιστορία ... σελ. 3-6
 - 1.2. Ο ελληνικός μικρόκοσμος ... σελ. 7-9
 - 1.3. Οι δομικές συνέπειες του Διαδικτύου στην κοινωνία και στον άνθρωπο ... σελ. 10-12
 2. Η ιστορία ... σελ. 13-56
 - 2.1. Μια ιστορία της ιστορίας ... σελ. 13-16
 - 2.1.1. Μεταμοντερνισμός και ιστοριογραφία ... σελ. 17-19
 - 2.2. Memory industry ... σελ. 20-24
 - 2.2. Η Ιστορία και οι νέες τεχνολογίες ... σελ. 25-28
 - 2.3. Η Ιστορία στην ψηφιακή εποχή ... σελ. 25-28
 - 2.4. Το παρελθόν της Ιστορίας στο Διαδίκτυο - Web History. Μια πρόσφατη ιστορία ... σελ. 29-33
 - 2.5. Οι ιστορικοί και οι νέες τεχνολογίες ... σελ. 34-35
 - 2.6. Μια χαρτογράφηση της Web History ... σελ. 36-41
 - 2.6.1. Η εκπαιδευτική διάσταση της ψηφιακής ιστορίας ... σελ. 42
 - 2.7. Τι έχει προσφέρει το Διαδίκτυο στην Ιστορία; ... σελ. 43-53
 - 2.7.1. Η θετική συνεισφορά του Διαδικτύου ... σελ. 43-48
 - 2.7.2. Οι κίνδυνοι του Διαδικτύου ... σελ. 49-53
 - 2.8. Ένα παράδειγμα εφαρμογής της Web History: The Great Chicago Fire and the Web of Memory ... σελ. 54-56
 3. Το υπερκείμενο ... σελ. 57-81
 - 3.1. Το υπερκείμενο. Μια πολύπτυχη ιστορία ... σελ. 58-63
 - 3.2. Η αναμόρφωση του παραδοσιακού κειμένου ... σελ. 64-67
 - 3.3. Η σχέση συγγραφέα-αναγνώστη-κειμένου ... σελ. 68-70
 - 3.4. Ο μεταμοντερνισμός και το υπερκείμενο. Η αφηγηματική προσέγγιση του υπερκειμένου ... σελ. 71-73
 - 3.5. Ιστορία και αφηγηματικότητα ... σελ. 74-76
 - 3.6. Ιστορική αφήγηση και υπερκείμενο ... σελ. 77-81
 4. Η αξιολόγηση των ιστοτόπων - Τα κριτήρια αξιολόγησης ... σελ. 82-89
 5. Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Το ελληνικό παράδειγμα ... σελ. 90-140
 - 5.1. Η επιλογή των ιστοτόπων-Τα κριτήρια αξιολόγησής τους ... σελ. 90

- 5.2. Παρουσίαση των επιλεγμένων δικτυακών τόπων ... σελ. 91-101**
- 5.3. Επάρκεια των ιστοτόπων ως υπερκειμενικά υπερέγγραφα (κατά MINERVA) ... σελ. 102-140**
- I) Η ιδιότητα του εύληπτου του περιεχομένου ... σελ. 102-103**
- II) Η αναγνωρισιμότητα του ιστοτόπου ως πολιτιστικό site ... σελ. 104-107**
- III) Η αναγνώριση των σκοπών της εφαρμογής ... σελ. 108-110**
- IV) Η ικανότητα να δίνεται μια αδρή εικόνα για τον ιστότοπο, πριν εισχωρήσει ο χρήστης σε αυτόν ... σελ. 111-114**
- V) Η εξέταση του περιεχομένου ... σελ. 115-130**
- VI) Η μορφή παρουσίασης του περιεχομένου ... σελ. 131-136**
- VII) Τα εργαλεία πλοήγησης ... σελ. 137-140**
- 6. Συμπεράσματα ... σελ. 141-143**
- Κατάλογος εικόνων ... σελ. 144-145**
- Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία ... σελ. 146-151**

1. Το Διαδίκτυο

1.1. Το Διαδίκτυο. Μια ιστορία.

«Internet» είναι το όνομα που έχει δοθεί σε ένα νέο παγκόσμιο πληροφοριακό και επικοινωνιακό σύστημα, ένα δίκτυο ηλεκτρονικών υπολογιστών που μέσω τυποποιημένων πρωτοκόλλων και τεχνολογιών επιτρέπει τη σύνδεση ανάμεσα σε ετερογενή δίκτυα ηλεκτρονικών υπολογιστών σε ολόκληρο τον κόσμο. Όλες οι εταιρείες, οι οργανισμοί κ.ά. διαθέτουν τοπικά δίκτυα (Local Area Networks) που συνδέουν τους υπολογιστές των εργαζομένων τους μεταξύ τους, καθώς και με εκτυπωτές και servers. Αυτό το εσωτερικό δίκτυο επικοινωνίας επιτρέπει την ανταλλαγή φακέλων, την πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων κ.ά.¹ Η σύνδεση και ανταλλαγή δεδομένων πραγματοποιείται με τηλεφωνικές γραμμές, καλωδιακά δίκτυα και δορυφορικά κανάλια.

Η ιστορία του ξεκινά πριν από λίγες δεκαετίες, όταν αρχικά εμφανίστηκε ως ένα στρατιωτικό σύστημα επικοινωνιών των Η.Π.Α., με σκοπό να λειτουργήσει ως ένα είδος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για την ανταλλαγή μυστικών πληροφοριών. Το πρώτο αυτό δίκτυο ονομαζόταν APRANET από το APRA (Advanced Research Projects Agency = Υπηρεσία Προηγμένων Ερευνητικών Προγραμμάτων) το think tank της κυβέρνησης Αϊζενχάουερ που πρώτη εκπόνησε το σχέδιο ενός πειραματικού δικτύου επικοινωνίας, το 1969. Τα επόμενα χρόνια η ακαδημαϊκή κοινότητα υιοθέτησε και εξέλιξε το νέο είδος επικοινωνίας, με αποτέλεσμα στα μέσα της δεκαετίας του 1970 να υπάρχουν δεκάδες δίκτυα, τα περισσότερα κατά μίμηση του APRANET, τα οποία όμως δυστυχώς δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους λόγω ανομοιοτήτων στις δομές τους. Το APRANET όμως παρέμενε ένα δίκτυο που αφορούσε μόνο την ελίτ της επιστημονικής κοινότητας, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν μια ομάδα φοιτητών από τα πανεπιστήμια του Duke και της North Caroline, που δεν είχαν πρόσβαση στο APRANET, δημιούργησαν το USENET, με σκοπό να συνδέσουν τους υπολογιστές τους. Το 1981 πραγματοποιήθηκε η σύνδεση ανάμεσα στο APRANET και στο USENET μέσω του πανεπιστημίου του Berkeley που είχε πρόσβαση και στα δύο δίκτυα, με αποτέλεσμα να τεθούν τα θεμέλια για τη δημιουργία του Internet, όπως εμείς το γνωρίζουμε σήμερα, ως ενός ανοιχτού δηλαδή χώρου επικοινωνίας. Το πιο ενδιαφέρον ίσως στοιχείο σε αυτήν την ... ιστορία

¹ Nielsen, J., *Multimedia and Hypertext. The Internet and beyond*, San Diego: Morgan Kaufmann, 1995, σελ. 165 και Λεάνδρος, Ν., *Το Διαδίκτυο. Ανάπτυξη και Αλλαγή*, Αθήνα 2004, σελ. 27-35

γένεσης του Διαδικτύου είναι ότι εν πολλοίς το τελευταίο προέκυψε και εξελίχθηκε στηριζόμενο στην εθελοντική εργασία φοιτητών, ερευνητών κ.ά. που συμμετείχαν αρχικά στο USENET και στη συνέχεια και στο APRANET, χωρίς την ύπαρξη κάποιου κεντρικού ελέγχου. Στο μέλλον, η παράδοση αυτή όχι απλά επέζησε αλλά αποτέλεσε τη βάση για το όραμα ενός νέου μοντέλου δημοκρατικής επικοινωνίας που χαρακτηρίζει πολλούς από τους κοινωνούς του Internet.²

Το 1982 το APRANET υιοθέτησε τη γλώσσα «transmission control protocol» (TCP/IP), μια προσυμφωνημένη μέθοδος επικοινωνίας, που επέτρεπε σε διαφορετικά δίκτυα να επικοινωνούν μεταξύ τους. Το αληθινό Internet είχε μόλις γεννηθεί. Ήδη από το 1973 είχε εφευρεθεί το e-mail. Στο πανεπιστήμιο της Μινεσότα εφευρέθηκε αρχικά το Gopher λογισμικό που επέτρεπε στους servers να οργανώσουν τα δεδομένα τους σε μενού, το οποίο ως άλλος κατάλογος θα μπορούσε να τα ευρετηριάσει.³ Το 1990 το APRANET παροπλίστηκε και εντάχθηκε στο NSFNET (National Science Foundation = Εθνικός Οργανισμός Επιστημών) των ΗΠΑ, ο οποίος όμως με τη σειρά του, και μέσα στα πλαίσια της ευρύτερης εμπορευματοποίησης, το 1995 καταργήθηκε, ενισχύοντας τις ιδιωτικές εταιρείες σύνδεσης, όπως η America Online και η CompuServe.

Το Διαδίκτυο, ως επικοινωνιακό σύστημα, διακρίνεται από τέσσερα θεμελιώδη χαρακτηριστικά που σε μεγάλο βαθμό αφορούν το ευρύτερο οικονομικό-κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και με το οποίο λειτουργεί αμφίδρομα και τα οποία έχει κωδικοποιήσει ο Νίκος Λεάνδρος.⁴ Το πρώτο από αυτά είναι ο ψηφιακός χαρακτήρας του περιεχομένου: Πλέον, τεράστια μεγέθη δεδομένων μπορούν να συμπιεστούν και να μεταδοθούν με μηδενικό κόστος διανύοντας τεράστιες αποστάσεις σε μηδενικό χρόνο, ενώ ταυτόχρονα νέες ψηφιακές συσκευές, συνδεδεμένες με το Διαδίκτυο, αλλάζουν τη ζωή μας ριζικά, καθιστώντας το Διαδίκτυο σε βασικό πυλώνα της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Υπάρχει βέβαια και η σκοτεινή πλευρά: Υπό αυτές τις συνθήκες είναι αυτονόητη η ευκολία παρακολούθησης της ζωής των ανθρώπων.

Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό είναι η δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας ανάμεσα σε πολλούς ανθρώπους. Η διαφορά του από τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας, όπως η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, είναι ότι ένας ή λίγοι

² Λεάνδρος, Ν., ό.π., σελ. 35-39

³ McMichael, A., *History on the Web. Using and Evaluating the Internet*, Whelling, Illinois, 2005, σελ. 6-10

⁴ Λεάνδρος, Ν., ό.π., σελ. 47-72

(πομπός) απευθύνονται σε πολλούς (δέκτες), ενώ στο Διαδίκτυο υπάρχει η δυνατότητα της διαδραστικότητας, της επικοινωνίας των πολλών με πολλούς. Ο παθητικός ρόλος του δέκτη μεταβάλλεται σε ενεργό μέλος μιας ζωντανής, ψηφιακής κοινότητας, που είναι σε θέση να διαφοροποιήσει το μήνυμα. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η ατομικότητα, συγχρόνως όμως υποβαθμίζεται η συλλογική εμπειρία και ελλοχεύει ο κίνδυνος αποσύνθεσης στοιχείων που μέχρι πρότινος λειτουργούσαν ενοποιητικά στον κοινωνικό ιστό.

Η μέθοδος μεταγωγής πακέτων στην οποία στηρίζεται το Διαδίκτυο συνιστά το τρίτο βασικό γνώρισμά του και το οποίο θεμελιώνει την αποκεντρωμένη, μη ιεραρχική δομή του. Ο υπολογιστής-παραλήπτης αποδέχεται πακέτα δεδομένων από έναν υπολογιστή-αποστολέα, αποκωδικοποιώντας τα μηνύματα και επαναδομώντας την πληροφορία, χωρίς τη μεσολάβηση άλλων υπολογιστών. Ο χρήστης αποκτά ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του συστήματος, σε σχέση με άλλες τεχνολογικές καινοτομίες του παρελθόντος.

Το τελευταίο χαρακτηριστικό του Διαδικτύου είναι η διαλειτουργικότητα. Όλα δηλαδή τα δίκτυα αλλά και οι μεμονωμένοι χρήστες μπορούν να συνδεθούν με το Διαδίκτυο χωρίς περιορισμούς, δυνατότητα που στηρίζεται στον ανοιχτό και δημόσιο χαρακτήρα του βασικού πρωτοκόλλου επικοινωνίας TCP/IP.

Οι υπηρεσίες που προσφέρει το Internet, ως σύνδεση πολλών υπολογιστών, είναι: Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail), το ταχυδρομείο φωνής (voice mail), η τηλεομοιοτυπία (fax), η τηλεδιάσκεψη (teleconferencing), η ηλεκτρονική ανταλλαγή δεδομένων (electronic data exchange), το λογισμικό υποστήριξης ομαδικής εργασίας ή συνεργασίας (groupware, computer supported collaborative work), τα συστήματα καταμεμημένης επεξεργασίας.⁵ Η υπέρτατη όμως υπηρεσία του θεωρείται το World Wide Web, ο Παγκόσμιος Ιστός.

Η γέννησή του το 1989 από μια ομάδα επιστημόνων στο CERN, κέντρο πυρηνικής έρευνας στην Ελβετία (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Πυρηνικής Ενέργειας), με επικεφαλής τον Tim Berners-Lee στάθηκε πραγματική επανάσταση. Η επιστημονική αυτή ομάδα εισήγαγε και ανέπτυξε την τεχνολογία του συνδέσμου υπερκειμένου (hypertext link). Τα links, οι συνδέσεις του υπερκειμένου επιτρέπουν σε έναν άπειρο αριθμό δεδομένων που βρίσκονται διάσπαρτα σε υπολογιστές ανά τον

⁵ Δάλλας, Κ.Γ., «Διαδίκτυο, τεχνολογίες της πληροφορίας και πολιτιστική επικοινωνία» στην έκδοση Πολιτιστική Επικοινωνία, Εγχειρίδιο μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Πολιτιστικών Μονάδων», Θεματική Ενότητα 4, τ. Β., κεφ. 8, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2004, σελ. 222-223

κόσμο να συνδέονται ηλεκτρονικά. Το πρωτόκολλο που εντοπίζει τα δεδομένα ονομάστηκε Hypertext Transfer Protocol (HTTP) και η νέα γλώσσα Hypertext Markup Language (HTML). Το Internet ή Διαδίκτυο, το ηλεκτρονικό δηλαδή σύστημα ενδοεπικοινωνίας, και το World Wide Web ή Παγκόσμιος Ιστός, όπως ονομάστηκε ο νέος αυτός τρόπος παραγωγής και παρουσίασης ηλεκτρονικής πληροφορίας, γρήγορα ταυτίστηκαν, μολονότι πρόκειται για δύο εντελώς διαφορετικά πράγματα.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η εξέλιξη του Internet ακολουθεί ιλιγγιώδεις ρυθμούς. Τόσο οι χρήστες όσο και οι φορείς που παρέχουν πληροφορίες και υπηρεσίες μέσω του Διαδικτύου αυξάνονται καθημερινά, χωρίς να μπορεί να υπολογιστεί με ακρίβεια ο αριθμός τους. Για να αντιληφθούμε το μέγεθος της επανάστασης, που και αυτή τη στιγμή συντελείται, αρκεί να αναφέρουμε ότι κάθε χρόνο ο αριθμός των χρηστών διπλασιάζεται. Τα νούμερα είναι ενδεικτικά: Στα τέλη του 1994 υπολογιζόταν ότι οι χρήστες με πρόσβαση στο Διαδίκτυο ανέρχονταν περίπου στα 30 εκατομμύρια⁶, το 2003, σύμφωνα με τα στοιχεία της Nielsen NetRatings, είχαν εκτοξευθεί στα 580 εκατομμύρια.⁷ Τα πέντε χρόνια που μεσολαβούν από την τελευταία αυτή έρευνα μέχρι και τη στιγμή αυτή που συντάσσεται η παρούσα εργασία συνιστούν ένα ικανό χρονικό διάστημα για τον υπερπολλαπλασιασμό των προαναφερθέντων αριθμών.

Ευρύτερα, τα στοιχεία αυτά αποκτούν άλλη διάσταση, αν σκεφτούμε ότι οι χρήστες του Παγκόσμιου Ιστού έφτασαν τα 50 εκατομμύρια σε τέσσερα μόνο χρόνια, ενώ η τηλεφωνία χρειάστηκε 74 χρόνια για να φτάσει τον αριθμό αυτόν των χρηστών, το ραδιόφωνο 38 χρόνια και η τηλεόραση 13 χρόνια.⁸

⁶ Nielsen, J., ό.π., σελ. 166

⁷ Πηγή: Nielsen NetRatings (<http://www.nielsen-netratings.com/>)

⁸ Λέανδρος, Ν., ό.π., σελ. 80 (Διάγραμμα 2.1 σελ. 79)

1.2. Ο ελληνικός μικρόκοσμος

Στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας, η διείσδυση του Internet τα τελευταία χρόνια είναι εντυπωσιακή, μολονότι υπολείπεται κατά πολύ έναντι της Ευρώπης: Το πρώτο τρίμηνο του 2002, σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησε η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, από τα 8.455.198 άτομα που αποτελούσαν το δείγμα της έρευνας, το 24,13 % των ερωτηθέντων διέθεταν ηλεκτρονικό υπολογιστή, ενώ η πρόσβαση στο Διαδίκτυο ανερχόταν στο 14,66 %. Τα επόμενα χρόνια, η πρόσβαση στο Internet ακολουθεί ανοδική πορεία, με αποκορύφωμα το πρώτο τρίμηνο του 2006, όταν, στο σύνολο των 8.177.700 ερωτηθέντων, το 37,6 % δηλώνει ότι κάνει χρήση Η/Υ και από αυτούς το 28,9 % κάνει χρήση του Διαδικτύου. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι το 2006 παρατηρείται αύξηση 30,6 % στη χρήση Η/Υ, η οποία είναι η μεγαλύτερη των τελευταίων πέντε ετών, ενώ όσον αφορά τη χρήση Διαδικτύου, το ίδιο έτος παρατηρείται αύξηση 28,4 %.⁹ Αντίστοιχα, σύμφωνα με την έρευνα της V-PRC «Εθνική Έρευνα για τις νέες τεχνολογίες και την Κοινωνία της Πληροφορίας 2005», στο σύνολο του δείγματος για το έτος 2005 δίνεται ποσοστό χρήσης 19,5%, σχεδόν διπλάσιο από το αντίστοιχο του 2001 (10,6 %). Από αυτούς, το 23,6 % είναι άνδρες και το 15,6 % γυναίκες. Τα υψηλότερα ποσοστά πρόσβασης στο Διαδίκτυο σημειώνονται στις ηλικίες 15-17 ετών (46,7 %), 18-24 ετών (46 %) και ακολουθεί η ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών.¹⁰

Το 2006, σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, το 10,3 % των χρηστών ηλικίας 16-74 ετών ανήκαν στην κατώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, το 47,0 % στη μέση βαθμίδα και το 42,7 % στην ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης.¹¹ Ένα χρόνο πριν, σύμφωνα με την VPRC, το 0,9 % ανήκε στην κατώτερη βαθμίδα, το 21,1 στη μέση και το 52,6 % στην ανώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα. Ως προς τον τοπικό χαρακτήρα χρήσης, η χρήση Internet είναι διαδεδομένη στα αστικά κέντρα, σε ποσοστό 24,9 %, ενώ στα ημιαστικά κέντρα αντίστοιχα το ποσοστό ανέρχεται στο 12,4 % και το 12,2 % στα αγροτικά κέντρα.

⁹ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα νοικοκυριά 2002-2006, Χρήση υπολογιστών και διαδικτύου (internet) ανά επίπεδο εκπαίδευσης χρήστη: http://www.statistics.gr/gr_tables/S803_SFA_3_TB_AN_2006_2_Y.pdf

¹⁰ VPRC, Εθνική Έρευνα για τις Νέες Τεχνολογίες και την Κοινωνία της Πληροφορίας 2005, http://www.v-prc.gr/2/1232/21_gr.html

¹¹ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα νοικοκυριά 2002-2006, Χρήση υπολογιστών και διαδικτύου (Internet) ανά επίπεδο εκπαίδευσης χρήστη – 1^ο τρίμηνο 2006: http://www.statistics.gr/gr_tables/S803_SFA_3_TB_AN_2006_2_Y.pdf

Ως προς τους λόγους πρόσβασης στο Διαδίκτυο, η έρευνα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας κατέληξε ότι οι κυριότεροι από αυτούς είναι η αναζήτηση πληροφοριών για προϊόντα και υπηρεσίες σε ποσοστό που αγγίζει το 78,9 %, η αποστολή ή λήψη ηλεκτρονικών μηνυμάτων σε ποσοστό 58,5 %, το διάβασμα εφημερίδων και περιοδικών (48,0 %), η αναζήτηση πληροφοριών για ταξίδια και καταλύματα (40,2 %) και τα παιχνίδια και η μουσική σε ποσοστό 38,7 %.¹²

Τα γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από όλες τις έρευνες των τελευταίων χρόνων σχετικά με την πρόσβαση των Ελλήνων χρηστών στο Διαδίκτυο συγκλίνουν σε μια διαρκώς αυξητική τάση τόσο στη χρήση Η/Υ και του Διαδικτύου όσο και στην καθημερινή χρήση του Διαδικτύου, με κυρίαρχη την παρουσία των ανδρών. Όσον αφορά την ηλικία, τα υψηλότερα ποσοστά χρήσης σημειώνονται σταθερά για τα άτομα ηλικίας 16-24, ενώ φαίνεται πως η χρήση Η/Υ και του Διαδικτύου είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την ηλικία των χρηστών. Τα άτομα ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης ασχολούνται κατεξοχήν με το Διαδίκτυο, σε αντίθεση με τα πολύ χαμηλά σε αποφοίτους δημοτικού και γυμνασίου. Σχετικά με τη συχνότητα χρήσης του Διαδικτύου, σημειώνεται αυξητική τάση στην καθημερινή χρήση για όλους τους χρήστες, ανεξάρτητα από το μορφωτικό επίπεδο. Οι λόγοι για τους οποίους ο μέσος Έλληνας χρησιμοποιεί το Διαδίκτυο εξαντλούνται στην αναζήτηση πληροφοριών για υπηρεσίες και προϊόντα καθώς και στην αποστολή και λήψη ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Η υποδοχή του Διαδικτύου ως ένα νέο μέσο επικοινωνίας από την ελληνική κοινωνία υπήρξε απότοκο του ευρύτερου μετασχηματισμού που η τελευταία βιώνει τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Οι ιλιγγιώδεις ρυθμοί τεχνολογικού εκσυγχρονισμού οδηγούν στην άμεση αποδοχή και υιοθέτηση κάθε τεχνολογικής καινοτομίας, την οποία κατευθείαν η κοινωνία εγγράφει ως δεδομένο της εμπειρίας της, «μεταλλάσσοντάς την, με αυτόν τον τρόπο, από τεχνολογικό αντικείμενο, σε εμβληματικό δεδομένο της καθημερινότητας». Υπό αυτές τις συνθήκες, τονίζει ο Μ. Μπιλάλης, η ελληνική κοινωνία τη δεκαετία του 1990, όταν παρατηρείται και η μεγάλη έκρηξη του Διαδικτύου στην Ελλάδα, είχε ήδη

¹² Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα νοικοκυριά 2002-2006, Χρήση Διαδικτύου-κυριότεροι λόγοι χρήσης ανά ασχολία χρήστη-1^ο τρίμηνο 2006: http://www.statistics.gr/gr_tables/S803_SFA_3_TB_AN_2006_3_Y.pdf

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

αναπτύξει τους μηχανισμούς αυτούς υποδοχής και υιοθέτησης των νέων τεχνολογιών, ανάμεσά τους και το Διαδίκτυο.¹³

¹³ Μπιλάλης, Μ., *Το Internet ως πολιτισμικό αντικείμενο. Όψεις της υποδοχής μιας νέας τεχνολογίας στην Ελλάδα του '90*, http://soemz.euv-frankfurt-o.de/media-see/newmedia/main/articles/pdf/m_bilalis.pdf

1.3. Οι δομικές συνέπειες του Διαδικτύου στην κοινωνία και στον άνθρωπο

Η τομή που συνιστά η εφεύρεση και επικράτηση του Διαδικτύου και του Παγκοσμίου Ιστού δεν εξαντλείται στον τομέα των επικοινωνιών και των νέων τεχνολογιών αλλά επεκτείνεται στην κοινωνία και στις ριζικές συνέπειες που έχει επιφέρει σε αυτήν. Η ιστορική αυτή τομή σηματοδοτεί τη μετάβαση από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική ή πληροφοριακή εποχή, στην οποία το κατεξοχήν αγαθό είναι η πληροφορία και η κυκλοφορία της πληροφορίας, η πληροφόρηση, η κατεξοχήν λειτουργία. Σε αυτήν την εποχή οι σταθερές του τόπου και του χρόνου έχουν ξεπεραστεί. Οτιδήποτε μπορεί να συμβαίνει ή να παράγεται σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη οποιαδήποτε χρονική στιγμή και είναι προσβάσιμο στον οποιοδήποτε, να το πληροφορείται ο οποιοσδήποτε.

Για να αντιληφθούμε το μέγεθος και την έκταση του Internet, είναι διαφωτιστικά τα λόγια του Gordon Graham: «Για ν' αποκτήσουμε μια ιδέα για το τι είναι το Ίντερνετ, πρέπει να φανταστούμε ένα συνδυασμό βιβλιοθήκης, στούντιο ηχογράφησης, κινηματογράφου, ταχυδρομικού συστήματος, εμπορικού κέντρου, ωρολόγιου προγράμματος, τράπεζας, τάξης, εφημερίδας και δελτίου λέσχης. Μετά πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τα παραπάνω με έναν άπειρο αριθμό και να του δώσουμε απεριόριστη γεωγραφική έκταση.»¹⁴

Πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν την καθολικά δημοκρατική δυναμική των νέων μέσων επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση) και κυρίως του τηλεφώνου, καθώς ο καθένας είναι σε θέση να «παράγει» και να στείλει ένα μήνυμα σε οποιονδήποτε βρίσκεται στο σύστημα. Τα τελευταία χρόνια το Internet είναι αυτό που μιμείται τη δημοκρατική δομή του τηλεφώνου¹⁵, και έχοντας ξεπεράσει τους αρχικούς περιορισμούς, έχει κατορθώσει να διακινεί τέτοια μεγέθη πληροφοριών και να προσφέρει μια σειρά από άλλες υπηρεσίες, ώστε να μιλάμε για ποιοτική μεταβολή στην κουλτούρα ή ακόμα και για μια δεύτερη εποχή των ηλεκτρονικών μέσων, μια «μετα-πληροφοριακή» εποχή. Σε αυτήν οι αλλαγές είναι αλλεπάλληλες και ριζικές, με πιο χαρακτηριστική την κατάρριψη των γεωγραφικών και χρονικών συνόρων που αποτελούσαν βασικό στοιχείο της αναλογικής εποχής. Ακόμα και η έννοια της «διεύθυνσης», τονίζει ο Negroponte, έχει μεταβληθεί χαρακτηριστικά: Η ηλεκτρονική μας διεύθυνση, το προσωπικό e-mail μας δε δηλώνει μια φυσική-

¹⁴Graham, G., *Internet. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*, μτφ. Χρ. Μαρίνου, Αθήνα, 2001, σελ. 45.

¹⁵ Για τη δημοκρατική φύση του Internet βλ. Graham, G., *ό.π.*, σελ. 105-138

αναλογική διεύθυνση αλλά μια εικονική διεύθυνση, ένα χώρο που κανείς δε γνωρίζει που πραγματικά βρίσκεται.¹⁶

Οι πολιτικές συνέπειες του Διαδικτύου έχουν επισημανθεί από πολλούς μελετητές, όπως ο David Bollier, ο οποίος τονίζει την ενδυνάμωση της κοινωνικής ζωής, την υποστήριξη της οικογένειας και των δημοκρατικών διαδικασιών. Ο Bollier όμως αντιλαμβάνεται, όπως σημειώνει ο Mark Poster, το νέο αυτό μέσο αποκλειστικά στα πλαίσια των μοντέρνων κοινωνικών θεσμών. Πρόκειται για ένα εργαλείο που προσφέρει νέες αποτελεσματικότητες, χωρίς όμως το ίδιο να αλλάζει κάτι. Απλά λειτουργεί προς όφελος ή εις βάρος των οικείων θεσμών, της οικογένειας, της κοινότητας, του κράτους. Από την άλλη ο Mitchell Kapor προσφέρει μια πιο ριζοσπαστική ερμηνεία: Αντιλαμβάνεται, καλύτερα από τον Bollier, ότι το νέο μέσο προσφέρει ποιοτικά νέες πολιτικές δυνατότητες, καθώς οικοδομεί νέους «τόπους» λόγου. Το μείζον ερώτημα είναι ποιος ελέγχει τους διακόπτες. Στο ερώτημα δίνονται δύο απαντήσεις-ακραίες εναλλακτικές: Από τη μια μπορεί ο χρήστης να ασκεί έμμεσο ή περιορισμένο έλεγχο στο πότε, τι και από ποιον αντλεί την πληροφορία ή την στέλνει. Το μοντέλο αυτό οδηγεί στην παθητικότητα, στον ολοκληρωτισμό κτλ. Από την άλλη ενδέχεται οι χρήστες να ασκούν αντίστοιχα αποκεντρωμένο και άμεσο έλεγχο. Το δεύτερο αυτό μοντέλο, που φαίνεται να επικρατεί στις μέρες μας, καλλιεργεί την κριτική σκέψη, την ενεργητικότητα, τη δημοκρατία και την ποιότητα. Και οι δύο αυτές προσεγγίσεις βέβαια εξαντλούν τη συζήτηση στα στενά όρια του μοντερνισμού, ενώ το νέο αυτό μέσο επικοινωνίας συνδέεται κατεξοχήν με τον μεταμοντερνισμό και τη διαμόρφωση νέων ταυτοτήτων.

Άλλα ζητήματα που άπτονται της πολιτικής διάστασης του Internet αφορούν την υπονόμηση της εδαφικότητας του έθνους-κράτους, με την κατάργηση των συνόρων, της ιδιοκτησίας, καθώς τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα αμφισβητούνται στο καθεστώς της ελεύθερης διακίνησης ιδεών και πληροφοριών, σε συνάρτηση πάντα με την αποδομητική λειτουργία των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας. Στο ίδιο πλαίσιο υπονομεύεται η έννοια της ιδιοκτησίας και τίθενται ζητήματα υπευθυνότητας αλλά και ελευθερίας του λόγου, όπως «Ποιος είναι υπεύθυνος για το περιεχόμενο ενός ιστοτόπου, ο συγγραφέας, ο διαχειριστής του συστήματος, η κοινότητα των συμμετεχόντων;» αλλά και «Η ελευθερία του λόγου στον ηλεκτρονικό χώρο έχει σχέση με την αντίστοιχη στην έντυπη μορφή;».

¹⁶ Negroponte, N., *Being digital*, Alfred A. Knopf, New York, 1996, σελ. 166-167

Σε γενικές γραμμές, το Internet ανοίγει το δρόμο σε νέες μορφές αλληλόδρασης, με προεξάρχουσα αυτή που στηρίζεται στη ρευστότητα της ταυτότητας. Στις συνθήκες αυτές η ιδέα ότι η αντίθεση πραγματικής και μη πραγματικής κοινότητας δεν είναι αρκετά ικανοποιητική προκειμένου να διευκρινίσει τις διαφορές ανάμεσα στις μεθόδους σύνδεσης. Αντιθέτως, συσκοτίζει τον τρόπο της παραδοσιακής ιστορικής κατασκευής των μορφών της κοινωνίας, καθώς προϋποθέτει τις δεδομένες, σταθερές ταυτότητες των μελών της κοινότητας, προϋπόθεση, την οποία ακριβώς το Internet θέτει υπό αμφισβήτηση, καθώς η εμπειρία με την ηλεκτρονική επικοινωνία μέσω υπολογιστή συνδέεται σαφώς με μια ρευστότητα της ταυτότητας. Οι άνθρωποι στη δικτυακή κοινότητα επικοινωνούν, αλληλεπιδρούν πέρα από τα όρια εθνικότητας, γένους, φύλου, γλώσσας και κοινωνικής ομάδας.¹⁷

Στην ψηφιακή κοινωνία το νόημα για τους κοινωνικούς δρώντες συγκροτείται γύρω από μια πρωταρχική ταυτότητα που αυτό-υποστηρίζεται/επιβεβαιώνεται απέναντι στον τόπο και στο χρόνο. Ταυτότητες, θεμελιώδεις στον αναλογικό κόσμο, όπως η εθνικότητα, κλονίζονται ή μετασχηματίζονται, προσαρμοσμένες στις νέες συνθήκες. Η ατομικότητα που προβάλλει ως η κατεξοχήν ταυτότητα της νέας εποχής ωθεί πολλούς κοινωνικούς δρώντες στην αντίδραση και στην καταφυγή στις πολιτισμικές κοινότητες της θρησκείας, του εθνικισμού ή της τοπικότητας που προβάλλουν ως εναλλακτικές για την κατασκευή νοήματος στην εποχή μας, έναντι της παγκοσμιοποίησης και της ρευστότητας που καταρρίπτουν όρια και εξατομικεύουν κοινωνικές σχέσεις και παραγωγή και επιφέρουν αστάθεια σε δομικούς τομείς, όπως η εργασία, ο τόπος και ο χρόνος. Όπως αναφέρει ο Castells, «Όταν ο κόσμος γίνεται πολύ μεγάλος για να ελέγχεται, οι κοινωνικοί δρώντες, τα υποκείμενα στοχεύουν στο να τον επαναφέρουν στα δικά τους μέτρα. Όταν τα δίκτυα διαλύουν τον τόπο και τον χρόνο, οι άνθρωποι στηρίζονται σε τόπους και ανακαλούν την ιστορική τους μνήμη. Όταν το πατριαρχικό στήριγμα της προσωπικότητάς τους καταρρέει, οι άνθρωποι επιβεβαιώνουν την υπέρτατη αξία της οικογένειας και της κοινότητας του Θεού.»¹⁸

¹⁷ Poster, M., *Postmodern virtualities*, <http://www.humanities.uci.edu/mposter/writings/internet.html>, σελ. 1-8

¹⁸ Castells, M., *The Power of Identity*, Blackwell Publishers, σελ. 66

2. Η Ιστορία

2.1. Μια ιστορία της ιστορίας¹⁹

Η «επιστημονική» ιστορία, από την εποχή ήδη του Ηρόδοτου και του Θουκυδίδη μέχρι τις πρόσφατες αμφισβητήσεις που ο κλάδος επιδέχτηκε, υιοθέτησε τρεις βασικές αρχές της συγγραφικής παράδοσης στη διαχρονία: 1. Βασική ήταν η αντιστοιχία με την αλήθεια, βάσει της οποίας η ιστορία απεικονίζει ανθρώπους που πραγματικά υπήρξαν και πράξεις που συνέβησαν στην πραγματικότητα 2. Θεωρείτο δεδομένο ότι οι ανθρώπινες πράξεις απηχούν τις προθέσεις των δρώντων υποκειμένων και πως το χρέος του ιστορικού είναι να ανιχνεύσει τις προθέσεις αυτές, προκειμένου να δημιουργήσει ένα συνεκτικό αφήγημα 3. Η αντίληψη των γεγονότων γινόταν βάσει μιας μονοδιάστατης, γραμμικής χρονικής διαδοχής. Αυτές ακριβώς οι τρεις παραδοχές αμφισβητήθηκαν από τα νέα ρεύματα των ιστορικών σπουδών, δημιουργώντας μια νέα προσέγγιση της ιστορικής αφήγησης.

Μέχρι τον 19^ο αιώνα, κυριαρχούσαν δύο παραδόσεις γραφής της ιστορίας, μία μαθησιακή και αρχαιογνωστική και μια δεύτερη, λογοτεχνική. Ο 19^{ος} αιώνας σηματοδότησε για την ιστορία μια νέα περίοδο, με κύριο γνώρισμα την επαγγελματικοποίηση των ιστορικών σπουδών. Σε αντιστοιχία με τις φυσικές επιστήμες, η αλήθεια για τους ιστορικούς συνίστατο στην αντιστοιχία της γνώσης προς μια αντικειμενική πραγματικότητα, η οποία ισοδυναμούσε με το παρελθόν «όπως πραγματικά συνέβη». Η ανακάλυψη αυτού του παρελθόντος μπορούσε να γίνει μόνο μέσω των καταλοίπων του, που παρήχθησαν από συγκεκριμένους ανθρώπους, υπό συγκεκριμένες συνθήκες και σε συγκεκριμένο χρόνο. Η εξέλιξη αυτή αυτομάτως διαχώριζε τον επιστημονικό από το λογοτεχνικό λόγο στο έργο του ιστορικού. Η νέα αυτή αντίληψη των πραγμάτων ονομάστηκε «ιστορικισμός» (Historicismus) και δεν περιορίστηκε στον τομέα των ιστορικών σπουδών αλλά σύντομα έλαβε τις διαστάσεις μιας φιλοσοφίας ζωής, στην οποία κυρίαρχη θέση καταλαμβάνει η ιστορία ως μοναδικός τρόπος μελέτης των ανθρώπινων πραγμάτων. Άλλο θεμελιώδες χαρακτηριστικό γνώρισμα του κινήματος αυτού ήταν η έντονη ιδεολογικοποίηση της ιστορικής γραφής, με σκοπό την επιστημονική κατοχύρωση εθνικιστικών ή ταξικών ιδεολογημάτων. Ο Ίγκερς ωστόσο θεωρεί ότι η τομή αυτή δεν υπήρξε τόσο ριζική όσο είχε παρουσιαστεί μέχρι τώρα, καθώς η μυθοπλασία δεν

¹⁹ Το κεφάλαιο αυτό στηρίζεται στο βιβλίο Ίγκερς, Γκ, *Η ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 1999

αποβάλλεται πλήρως από τον ιστορικό λόγο, εφόσον λειτουργεί συνεκτικά στη συναρμολόγηση εμπειρικός τεκμηριωμένων γεγονότων σε μια διήγηση.²⁰

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα άρχισε να γίνεται αισθητή η ανάγκη για τη γραφή μιας άλλης ιστορίας, στην οποία θα αποκτούσε μεγαλύτερη βαρύτητα ο ρόλος της κοινωνίας, της οικονομίας και της κουλτούρας, χωρίς να εξαντλείται σε μια αφηγηματική, πολιτική ιστορία, με πρωτεύοντα το ρόλο της γεγονοτολογίας και της δράσης των μεγάλων προσωπικοτήτων. Έτσι, γεννήθηκε μια στροφή προς την κοινωνική ιστορία και τις κοινωνικές επιστήμες, με διάφορες παραλλαγές και αποχρώσεις, σε συνάρτηση με τις κατά τόπους εθνικές συνθήκες και οπτικές. Ωστόσο, το στοιχείο αυτό με το οποίο ταυτίζονταν οι λεγόμενοι «Νέοι Ιστορικοί» με τους ιστορικούς που προσπαθούσαν να ξεπεράσουν είναι η προσήλωσή τους στον επαγγελματικό χαρακτήρα του ιστορικού και την πεποίθηση ότι όφειλαν να ακολουθήσουν αυστηρές μεθοδολογικές αρχές, συμπεριλαμβανομένης της αυστηρής κριτικής των πηγών. Επίσης, η νέα αυτή αντίληψη των ιστορικών σπουδών δεν είχε αποβάλει την αντίληψη περί ανωτερότητας του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού και περί εξελικτικής διαδικασίας της ιστορίας προς τα εμπρός.

Εκφραστής μιας από τις κατευθύνσεις που έλαβε η κοινωνική ιστορία του 20ού αιώνα είναι η γαλλική ιστορική σχολή των Annales, που συγκροτήθηκε με άξονα το περιοδικό Annales. Η πίστη τους στις επιστημονικές προσεγγίσεις στην ιστορία αλλά και η γνώση των ορίων αυτού του είδους των προσεγγίσεων συνδυάστηκε με μια νέα αντίληψη του ιστορικού χρόνου, αντιτάσσοντας τη σχετικότητα και τα πολλαπλά στρώματα του χρόνου όχι μόνο στους διάφορους πολιτισμούς αλλά και εντός του κάθε πολιτισμού, στη μονολιθική κίνηση από το παρελθόν στο παρόν που υιοθετούσαν όλες οι ιστορικές σχολές μέχρι τότε. Αντιπροσωπευτικό ως προς αυτήν την καινοτομία, είναι το έργο του F. Braudel «Μεσόγειος», στο οποίο διακρίνονται τρεις χρόνοι, καθένας από τους οποίους έχει τη δική του ταχύτητα: ο σχεδόν στάσιμος χρόνος της Μεσογείου ως γεωγραφικός χώρος, η λεγόμενη μακρά διάρκεια (longue duree), ο αργός χρόνος κατά τον οποίο μεταβάλλονται οι οικονομικές και κοινωνικές δομές (conjunctures) και ο βραχύς χρόνος των πολιτικών γεγονότων (evenements).

Με πρωτοπόρους τον Λυσιέν Φεβρ και τον Μαρκ Μπλοχ, οι θιασώτες των Annales προτάσσουν την έννοια της κουλτούρας μιας κοινωνίας, όχι ως ένας

²⁰ Τγκερς, Γκ., ό.π., σελ. 14

προνομιακός πνευματικός και αισθητικός χώρος μιας ελίτ αλλά ως ο τρόπος με τον οποίο ζει και αντιλαμβάνεται τη ζωή και την πραγματικότητα ένας πληθυσμός. Συγχρόνως, μεγάλη σημασία αποδίδεται στις ανώνυμες δομές και στις συγκινησιακές και βιωματικές πλευρές που ενυπάρχουν στις συλλογικές νοοτροπίες. Η ιστορία εξακολουθεί να κατέχει σημαντική θέση ανάμεσα στις επιστήμες που ασχολούνται με τον άνθρωπο, καταργώντας όμως τους διαχωρισμούς ανάμεσα στους παραδοσιακούς επιστημονικούς κλάδους, εντάσσοντάς τους στις «επιστήμες του ανθρώπου» (sciences de l' homme).

Οι νέες αυτές αντιλήψεις οδηγούν στην εγκατάλειψη πεποιθήσεων, όπως η εμπιστοσύνη στην πρόοδο και η επακόλουθη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού. Στη νέα αφήγηση που προκύπτει από την εγκατάλειψη του γραμμικού χρόνου και τη βαρύτητα στις συλλογικές νοοτροπίες, τα άτομα λειτουργούν ως ελεύθεροι δρώντες παράγοντες, ενώ το έθνος που μέχρι τότε προσέφερε την αίσθηση της ταυτότητας σε πλατιά στρώματα του πληθυσμού απουσιάζει. Τα Annales άσκησαν τεράστια διεθνή επιρροή, ως ένα μοντέλο που ανοίγει νέους δρόμους στην ιστορική έρευνα της κουλτούρας και της κοινωνίας.

Συγχρόνως με τα Annales, αναπτύσσονται και άλλες κατευθύνσεις της Νέας Ιστορίας: η γερμανική παράδοση της οικονομικής και της κοινωνικής ιστορίας και στη συνέχεια της ιστορικής κοινωνιολογίας, μορφές κοινωνικής ιστορίας, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες και η ανασύσταση της κοινωνικής ιστορίας στη Γερμανία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και άλλες, όπως η μαρξιστική ιστορική σκέψη, που συνθέτουν μια ευρεία ποικιλία προσεγγίσεων στην ιστοριογραφική επιστήμη της εποχής.

Ήδη από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η αισιόδοξη οπτική της ιστορικής εξέλιξης που προϋπέθετε την παραδοχή ότι η επιστημονική εξέλιξη και η οικονομική πρόοδος είναι στοιχεία θετικά αμφισβητήθηκε από διανοητές, με πιο γνωστή την περίπτωση του Nietzsche. Η απαισιοδοξία αυτή επανεμφανίστηκε στο πρώτο μισό του 20ού αι., με ιδιαίτερη ένταση όμως στη δεκαετία του 1960, όταν πλέον γίνεται συνείδηση της κρίσης της σύγχρονης κοινωνίας και κουλτούρας. Στη θέση του εθνικού consensus τίθεται πλέον η συνειδητοποίηση των διαφοροποιήσεων εντός των εδραιωμένων εθνών-κρατών. Κατηγορίες, όπως φύλο, φυλή, εθνοτική ταυτότητα και τρόπος ζωής απασχολούν περισσότερο τους ερευνητές.

Το 1979 ο Lawrence Stone, με το άρθρο του “The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History” στο περιοδικό «Past and Present»,²¹ αμφισβήτησε το μέχρι τότε κυρίαρχο κοινωνικο-επιστημονικό μοντέλο ιστορικών σπουδών και υιοθέτησε το νέο ανθρωπολογικό και σημειολογικό προσανατολισμό. Σύμφωνα με αυτή τη νέα οπτική, η κουλτούρα μιας ομάδας ή ακόμα και η βούληση ενός μεμονωμένου ατόμου μπορούν να προκαλέσουν μεταβολές στον ίδιο βαθμό με τις απρόσωπες δυνάμεις της υλικής παραγωγής και της δημογραφικής αύξησης, προκαλώντας με τον τρόπο αυτό την επιστροφή σε αφηγηματικές μορφές ιστορίας, που είχαν εν πολλοίς εγκαταλειφθεί. Μέσα από αυτήν την επιστροφή και τον κλονισμό στην πίστη μιας προόδου που θα εκπορευόταν από μια επιστημονικά διευθυνόμενη ανάπτυξη αλλά και στην προσήλωση στις κοινωνικές δομές, ξεπήδησαν όλες αυτές οι πληθυσμιακές ομάδες που μέχρι τότε είχαν μείνει στο περιθώριο και τώρα αποζητούσαν τη δική τους ταυτότητα και ιστορία. Το φύλο αποκτά νέα σημασία και το ενδιαφέρον πια μετατίθεται από τις δομές και τις διαδικασίες στις κουλτούρες και στα βιώματα των απλών ανθρώπων.

Σημειώνεται λοιπόν, μια μεταστροφή από την μακροϊστορία στη μικροϊστορία, από τη μελέτη των κοινωνικών δομών στις ιστορίες των πολλών, κοινών ανθρώπων, οι οποίοι δεν αντιμετωπίζονται από τους ιστορικούς ως ανώνυμο πλήθος αλλά ως μονάδες που δεν πρέπει να χάνονται είτε μέσα στις παγκόσμιες ιστορικές διαδικασίες είτε στα ανώνυμα πλήθη. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος όμως είναι απαραίτητη μια νέα εννοιολογική και μεθοδολογική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η ιστορία δεν είναι ένα μεγάλο αφήγημα που συνθλίβει τα άτομα αλλά μια μεγάλη ροή με πολλές όψεις. Πιο σοβαρή όμως αποδεικνύεται η αμφισβήτηση κάθε δυνατότητας άσκησης αντικειμενικής ιστορικής έρευνας που προέκυψε από τον νέο αυτόν προσανατολισμό. Στον κάθετο διαχωρισμό επιστήμης-μυθοπλασίας στον οποίο στηρίζονταν οι ιστορικοί (από τους ιστορικιστές έως και τους κοινωνικούς-πολιτικούς), αντιτάχθηκε η απογοήτευση από το σύγχρονο δυτικό πολιτισμό και η κατ’ επέκταση αντίδραση στη σύγχρονη επιστημονική οπτική.

²¹ Lawrence Stone, “The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History”, *Past and Present* 85, Νοέμβριος 1979, σελ. 3-24

2.1.1. Μεταμοντερνισμός και ιστοριογραφία

Ο Nietzsche είχε στα πρώτα έργα του ήδη αρνηθεί τη δυνατότητα αλλά και τη χρησιμότητα της ιστορικής έρευνας και της επιστημονικής ιστοριογραφίας, αρνούμενος την προτεραιότητα της λογικής έναντι της μυθικής-ποιητικής σκέψης. Τις τελευταίες δεκαετίες, με αφετηρία τη θεώρηση αυτή, πολλοί ιστορικοί έχουν διατυπώσει την άποψη ότι η ιστορία έχει μεγαλύτερη σχέση με τη λογοτεχνία παρά με την επιστήμη, πεποίθηση που στηριζόταν στο ότι η αντικειμενικότητα της ιστορικής έρευνας δεν είναι δυνατή, καθώς η ιστορία δεν έχει αντικείμενο. Ο ιστορικός δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός, εφόσον καθορίζεται από τον κόσμο μέσα στον οποίο σκέφτεται και ερμηνεύει το παρελθόν και οι αντιλήψεις του καθορίζονται από τις κατηγορίες της γλώσσας, εντός της οποίας λειτουργεί.²² Ουσιαστικά, η ιστορική αφήγηση είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας της επιλογής, χαρακτηρισμού και αποτίμησης του παρελθόντος από τον ιστορικό, ο οποίος εξοικειώνει το κοινό του με το παρελθόν που του προσφέρει, πρωτίστως επειδή οι δυο τους μοιράζονται μια κοινή αντίληψη περί των αφηγηματικών μορφών, ως κομμάτι της κοινής πολιτισμικής τους κληρονομιάς.

Ο Ronald Barthes και ο Hayden White²³ τόνισαν το λογοτεχνικό χαρακτήρα των ιστορικών κειμένων, αρνούμενοι τη διάκριση ανάμεσα σε ιστορία και λογοτεχνία, τη διάκριση ανάμεσα σε γεγονός και μυθοπλασία, αποδομώντας ουσιαστικά τη θεμελιώδη παραδοχή του δυτικού πολιτισμού. Εφόσον λοιπόν κάθε ιστορικό κείμενο είναι ένα λογοτεχνικό έργο, πρέπει να κρίνεται με κατηγορίες προερχόμενες από τη λογοτεχνική κριτική. Η απόρριψη αυτή της «πραγματικότητας» και της ιστορίας ως απόδοσής της συνδεόταν με μια ευρύτερη κριτική της σύγχρονης κοινωνίας και κουλτούρας, καθώς η «αλήθεια» και η «λογική» δεν θεωρούνταν τίποτα περισσότερο παρά επινοημένοι τρόποι επιβολής εξουσίας.

Η μεταμοντέρνα κριτική στην ιστορία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους κόλπους της ιστοριογραφίας. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η διαμάχη που

²² Καθοριστική προς αυτήν την κατεύθυνση υπήρξε η ανάπτυξη της γλωσσολογικής και λογοτεχνικής θεωρίας από τη δεκαετία του 1960, με εκπροσώπους όπως οι Saussure και Derrida, οι οποίοι υποστήριξαν ότι δεν υπάρχει τίποτα εκτός από το ίδιο το κείμενο, το οποίο υπόκειται στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του ίδιου του αναγνώστη, ανεξάρτητα από τις προθέσεις του συγγραφέα. Βλ. σχετικά: Kellner, H., "Language and historical representation" στο Jenkins, K., (ed), *The postmodern history reader*, Routledge, London, 1997, σελ. 127-138

²³ Ο Hayden White αναφέρει χαρακτηριστικά: «Τα ιστορικά αφηγήματα δεν είναι τίποτα άλλο παρά λεκτικά μυθεύματα, το περιεχόμενο των οποίων έχει εφευρεθεί και η μορφή των οποίων έχει περισσότερα κοινά με τα όμοια έργα στη λογοτεχνία σε σχέση με τα αντίστοιχά τους των επιστημών» Hayden White, "Historical text as literary artifact", στο Geoffrey Roberts (ed.), *The history and narrative reader*, London, 2001, σελ. 222

ξέσπασε πριν από λίγα χρόνια στην Ελλάδα, με αφορμή τη δημοσίευση του κειμένου απολογισμού που παρουσίασε ο Βασίλης Κρεμμυδάς στο κλείσιμο των εργασιών του τέταρτου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας με αντικείμενο «Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002» που οργάνωσε το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών το 2002.²⁴ Στα πλαίσια αυτής της διαμάχης διατυπώθηκαν ενδιαφέρουσες απόψεις, ανάμεσα στις οποίες και αυτή της Βάσως Κιντή, η οποία θεωρούμε ότι αποκρυσταλλώνει το νόημα της μεταμοντέρνας προσέγγισης: «Εκείνο που υπογράμμισε περισσότερο η μεταμοντέρνα κριτική είναι ότι το παρελθόν δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί από μόνο του ως ο αδιαφιλονίκητος κριτής για το ποια ιστορική αφήγηση είναι η ορθή.»²⁵

Η σημαντική προσφορά του μεταμοντερνισμού, σύμφωνα με τον Α. Λιάκο, στην ιστοριογραφία είναι η παραδοχή ότι η πρακτική της εξιστόρησης, η ιστοριογραφία, μορφοποιεί το χάος του παρελθόντος, επιλέγοντας και αφηγηματοποιώντας από το άπειρο σύνολο συμβάντων, πραγματικών και φαντασιακών, του παρελθόντος και δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο αυτό που εμείς γνωρίζουμε ως ιστορία. Είναι λογικό ότι ανάμεσα στον ιστορικό και στα γεγονότα που διαμορφώνει ως ιστορία μεσολαβούν κοινωνικοί μηχανισμοί αναπαραγωγής της μνήμης, οι οποίοι λειτουργούν συγχρόνως στην κατεύθυνση της συλλογικής μνήμης και λήθης. Κάθε κοινωνία θυμάται ή αντίστοιχα ξεχνά περιόδους, γεγονότα και πρόσωπα. Έτσι, μνήμη και λήθη διαμορφώνουν από κοινού και πολλές φορές ανταγωνιστικά ιδεολογίες, θεσμούς και η ιστοριογραφία βρίσκει ένα ήδη προσημειωμένο από αυτούς τους μηχανισμούς παρελθόν, το οποίο και διαχειρίζεται αναλόγως. Όμως και ο αναγνώστης διαθέτει αυτονομία στην ανάγνωση της ιστορίας και τη σημασιολόγηση των γεγονότων, συμβάλλοντας και ο ίδιος με αυτόν τον τρόπο στην προ-σημείωση του παρελθόντος, καθώς και κοινωνικοί μηχανισμοί που επιλέγουν τι θα παρουσιαστεί ως ιστορία. Αποτέλεσμα αυτής της πολυσύνθετης

²⁴ Κρεμμυδάς, Β., «Απολογιζόμαστε και χαιρετούμε», Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, «Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002», τ. Β', (Αθήνα 2004), σελ. 735-740 και στον αντίποδα Νίκος Θεοτοκάς «Μεταμοντερνισμός και ιστοριογραφία: Περί αλήθειας και αληθειών στην ιστορία», *Ο ΠΟΛΙΤΗΣ*, τ.106, σσ.24-35 (Δεκέμβριος 2002), Αντώνης Λιάκος «Μεταμοντερνισμός, Ιστοριογραφία και Αριστερά», *Ο ΠΟΛΙΤΗΣ*, τ.107, σσ.12-17 (Ιανουάριος 2003), Έφη Γαζή «Περί μεταμοντερνισμού και ιστοριογραφίας», *Ο ΠΟΛΙΤΗΣ*, τ.107, σσ.18-21 (Ιανουάριος 2003),

²⁵ Κιντή, Β., «Η σημασία της λεγόμενης μεταμοντέρνας κριτικής (με αφορμή την πρόσφατη εγχώρια διαμάχη για την ιστοριογραφία)», *Ο Πολίτης*, 116 (2003)

διαδικασίας είναι η κατηγοριοποίηση του παρελθόντος, το οποίο συγκροτείται σε σώμα γνώσης πριν από την παρέμβαση του ιστορικού.²⁶

²⁶ Λιάκος, Α., *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα 2007, σελ. 94-102

2.2. Memory industry

Η είσοδος της Ελλάδας στον 21^ο αιώνα σημαδεύτηκε από μια πραγματική «έκρηξη ιστορίας στα ΜΜΕ», όπως εύστοχα παρατηρεί ο Α. Λιάκος.²⁷ Οι εφημερίδες ανταγωνίζονται στη διανομή ενθέτων και επιπρόσθετων εντύπων ιστορικού περιεχομένου. Στη λογοτεχνία αντίστοιχα σημειώνεται στροφή προς το λεγόμενο ιστορικό μυθιστόρημα, ενώ και στο νεόκοπο μέσο επικοινωνίας, στο Internet, η ιστορία κάνει αισθητή την παρουσία της, με την παραγωγή κόμβων που περιέχουν σχετική πληροφορία.

Το φαινόμενο αυτό βέβαια δεν είναι καινοφανές αλλά εντάσσεται σε ένα ευρύ δίκτυο δραστηριοτήτων που ευδοκιμούν τις τελευταίες δεκαετίες και στη χώρα μας και αφορούν την ιστορία, δραστηριότητες που είναι γνωστές με τον όρο «memory industry». Πρόκειται για μια πολύπλευρη και μαζική παραγωγή δράσεων, που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την ιστορική πληροφορία: κέντρα ιστορικών σπουδών, ειδικά ζητήματα είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή, μουσεία, τουριστικά καταστήματα, cd-roms και ακριβές κινηματογραφικές παραγωγές. Ο όρος αποδίδει εύστοχα τον κερδοσκοπικό χαρακτήρα του όλου φαινομένου καθώς και τη μαζική παραγωγή και κατανάλωση σχετικών προϊόντων, ταυτόχρονα όμως ίσως υποβιβάζει το γεγονός ότι περικλείει μια ευρύτερη ιστορική κουλτούρα στην οποία συνυπάρχουν υποκειμενικές και συλλογικές προσλήψεις του παρελθόντος, που συχνά εκφράζονται με δυναμικό και δημιουργικό τρόπο, καθώς και την επικοινωνιακή και αλληλοδραστική διάστασή της.²⁸

Η «memory industry» αντανακλά μια ευρύτερη αύξηση του ενδιαφέροντος του κοινού για αυτό που ονομάζεται ιστορία και αποδεικνύει ότι η τελευταία βρίσκεται σήμερα παντού. Σε σχέση με το παρελθόν, απευθύνεται σε μεγάλα ακροατήρια και έχει πλέον αποκτήσει νέες κατευθύνσεις, άμεσα συνδεδεμένες με την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Το παρελθόν, όπως και το παρόν, υπόκειται και αυτό στην αναδιάρθρωση που συνεπάγεται η εισαγωγή και επικράτηση νέων αφηγηματικών κωδίκων αλλά και καινοφανών τρόπων πρόσληψης της πραγματικότητας, στο πλαίσιο της λεγόμενης ψηφιακής ή εικονικής κουλτούρας.

Χρονικά η επιστροφή στο παρελθόν δε συνιστά ένα νέο φαινόμενο, αντιθέτως αποτελεί τη συνέχεια μιας μακράς διαδικασίας, της οποίας οι απαρχές εντοπίζονται

²⁷ Λιάκος, Α., *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα 2007, σελ. 14

²⁸ Gazi, E., "Claiming History. Debating the Past in the Present", *Historiein* 4(2003-2004), σελ. 7

στον μοντερνισμό του 19^{ου} αιώνα.²⁹ Η αναζήτηση ενός χαμένου, ουτοπικού παρελθόντος, επενδυμένη με έντονη νοσταλγία, αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του κινήματος και της εποχής του. Ο μοντερνισμός τήρησε μια αμφίθυμη στάση απέναντι στον εαυτό του και στις αλλαγές που διέρρηξαν τους δεσμούς του με τις παραδοσιακές κοινωνίες, στοιχείο εμφανές στην προσκόλλησή του στον εθνικισμό. Η μορφοποίηση νέων συλλογικοτήτων, που επιχειρούσαν να εξερευνήσουν και να παγιώσουν την ταυτότητά τους, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενίσχυσαν την τάση αυτή για επιστροφή στο παρελθόν. Η ιστορία έτσι μετατράπηκε σε ένα πεδίο αντιπαράθεσης, όπου οι υποκειμενικότητες και οι συλλογικότητες αναζητούσαν τη δική τους ταυτότητα και το δικό τους ρόλο, μέσα σε ένα πλέγμα νέων ή σχετικά νέων οικονομικών και κοινωνικο-πολιτισμικών φαινομένων:

α. Τα νέα μεταναστευτικά ρεύματα που εμφανίστηκαν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και από τη δεκαετία του 1980 και εξής ανέμιζαν πληθυσμούς με διαφορετικές εμπειρίες, πολιτισμικά υπόβαθρα και ταυτότητες, προκάλεσαν μεγάλη ρευστότητα στις εργασιακές σχέσεις, στο πεδίο της εκπαίδευσης και της διασκέδασης και ενίσχυσαν τον πολυφυλετικό, πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα χωρών, όπως η Η.Π.Α.

β. Ανατροπές που σημειώθηκαν στην ύπαρξη και εξέλιξη των εθνών κρατών και η ανάδειξη νέων, η ανάδυση των μετααποικιακών καθεστώτων, η διαμόρφωση υπερεθνικών θεσμών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, και η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Οι εξελίξεις αυτές επέφεραν αταξία στις υπάρχουσες δομές και είχαν ως αποτέλεσμα νέες προσλήψεις των συλλογικών ταυτοτήτων, τον κλονισμό παραδοσιακών συλλογικών ενοτήτων, που αν δεν αποδυναμώθηκαν πλήρως, τουλάχιστον αναγκάστηκαν να συνυπάρξουν στη νέα πραγματικότητα.

γ. Το κίνημα της παγκοσμιοποίησης που τείνει να εξαπλωθεί με γοργούς ρυθμούς και έχει πολλαπλασιάσει τις δυνατότητες του επικοινωνείν και του συναθροίζεσθαι, ενώ ταυτόχρονα έχει καταστήσει όλο και περισσότερους ανθρώπους γνώστες των

²⁹ Ο μοντερνισμός, τόσο ως χρονική περίοδος (νεωτερικότητα) όσο και ως ρεύμα ιδεών και τέχνης, προηγείται χρονικά του μεταμοντερνισμού, ο οποίος αποδομεί και αμφισβητεί τις παραδοχές του. Τα κύρια χαρακτηριστικά του μοντερνισμού είναι η έμφαση στις φυσικές επιστήμες και η επικράτηση του ορθού λόγου, που προϋπέθετε το διαχωρισμό γεγονότων-αξιών, ανθρώπου-φύσης, νου-σώματος. Ο στόχος του μοντερνισμού ήταν ο αποκαθαρισμός του ανθρώπινου λόγου μέσω της απόσπασής του από το πολιτισμικό του πλαίσιο. Οι ριζικές τομές που επέφερε όμως η φιλοσοφία του Nietzsche, του Wittgenstein και του Kuhn σήμανε την αρχή του τέλους του μοντερνισμού και οδήγησε στην αποδόμηση των παραδοχών του με τις θεωρίες των μεταμοντερνιστών που ακολούθησαν.

ταξικών, των φυλετικών και των της φυλής διαφορετικοτήτων τους, των πολιτικών και οικονομικών ανισοτήτων και των εσωτερικών ιεραρχιών εντός της «νέας τάξης πραγμάτων».³⁰

Οι νέες αυτές πραγματικότητες ώθησαν πληθυσμιακές ομάδες που μέχρι τότε ήταν αποκλεισμένες από το μεγάλο αφήγημα της επίσημης ιστορίας στην αναζήτηση των δικών τους, ιδιαίτερων ταυτοτήτων, σε αντιδιαστολή με τα ευρύτερα παραδοσιακά εθνικά σύνολα που είχαν στηριχτεί στον ιστορικισμό του 19^{ου} αιώνα.³¹ Έτσι, τις τελευταίες δεκαετίες σημειώνεται, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Ίγκερς «μια πραγματική έκρηξη ιστορικών κειμένων»³², και όχι μόνο, θα προσθέταμε με τη σειρά μας.

Από αυτήν τη διαδικασία «ανακάλυψης της ιστορίας» δεν εξαιρέθηκε η ελληνική περίπτωση, επενδυμένη σε κάποιες περιπτώσεις με μια έντονη εθνικιστική απόχρωση, απότοκο μιας νέας πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας που διαμορφώνεται στη χώρα μας τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Ο Ηρακλής Μοσκόφ³³ έχει αποτυπώσει γλαφυρά τον ιδεολογικό και κοινωνικό δυισμό που παρουσιάζει η πολιτική κουλτούρα στην Ελλάδα αυτήν την περίοδο, και η οποία αποτυπώνεται σε αυτήν την επιστροφή στο παρελθόν που σημειώνουμε: Από τη μια, ο ένας πόλος, που χαρακτηρίζεται από καχυποψία και εσωστρέφεια έναντι της Δύσης, ευνοεί μισαλλόδοξες αντιλήψεις και ενθαρρύνει την ανάμιξη της Εκκλησίας στο πολιτικό σκηνικό, ενώ ταυτόχρονα εκφράζει απομονωτισμό και φοβία έναντι της παγκοσμιοποίησης και στον αντίποδα ο δεύτερος ιδεολογικός άξονας έχει σαφή ευρωπαϊκό προσανατολισμό και είναι οπαδός των μεταρρυθμίσεων. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι δύο αυτές τάσεις διαχέονται σε όλες τις πολιτικές και ιδεολογικές δυνάμεις της χώρας και συνυπάρχουν, δίνοντας την εικόνα μιας κοινωνίας και ενός κράτους αντιφατική με σαφείς αγκυλώσεις αλλά και μια αναπόφευκτη παρουσία στα δρώμενα της εποχής. Η ιδιότυπη αυτή συνύπαρξη τροφοδοτεί, όπως είναι φυσικό, εντάσεις και ακραίες θέσεις (ρατσισμός, εθνικισμός).

³⁰ Gazzi, E., "Claiming History. Debating the Past in the Present", *Historiein*, V. 4(2003-2004), σελ. 5-10

³¹ Βλ. παραπάνω, σελ. 13

³² Ίγκερς, *Η Ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, Αθήνα 1999, σελ. 22

³³ Μοσκόφ, Η., *Πολιτική Κουλτούρα και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου, Αθήνα 2004

Πρωταρχικός για την κατανόηση της κατάστασης αυτής είναι ο ρόλος των ανορθολογικών πολιτισμικών παραγόντων που στο παρελθόν είχαν υποτιμηθεί. Πρόκειται για την ορθόδοξη πολιτική κουλτούρα που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους, σε συνδυασμό με έναν γεωπολιτικό αλτρωτισμό. Τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι μια έφεση προς υιοθέτηση θεωριών συνομοσίας και μια μανιχαϊστική διαίρεση του κόσμου σε «ανθέλληνες» και «φιλέλληνες». Οτιδήποτε είναι ξένο προς τη δική μας κουλτούρα είναι εχθρικό και κάθε προσπάθεια εκσυγχρονισμού σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα είναι κακό. Η θέση αυτή υιοθετήθηκε και νομιμοποιήθηκε, μαζί με μια σειρά από χαρακτηριστικά της παραδοσιακής πολιτικής κουλτούρας, όπως οι πελατειακές σχέσεις, η πολιτιστική εσωστρέφεια κ.ά., από το λεγόμενο «ελληνοκεντρικό ρεύμα» της δεκαετίας του 1990 αποτελούμενο από πολιτικούς, πνευματικούς ανθρώπους και ένα μεγάλο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας. Το ενδιαφέρον είναι ότι το ρεύμα αυτό βρήκε απήχηση στα παραδοσιακά, εσωστρεφή και λιγότερο ανταγωνιστικά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, με τη στήριξη διανοούμενων της Αριστεράς και πολέμιους της παγκοσμιοποίησης. Η συνύπαρξη αυτών των ετερόκλητων δυνάμεων αποτελεί παράδειγμα της διαπίστωσης του Μοσκόφ ότι κανένας από τους δύο ιδεατούς τύπους της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας (παραδοσιακής και μεταρρυθμιστικής) δεν κατόρθωσε να υπερισχύσει έναντι του άλλου, αντιθέτως η πολιτική κουλτούρα που ενστερνίστηκαν πλειοψηφικά λαϊκά ρεύματα αντλεί στοιχεία και από τους δύο ιδεατούς τύπους, δημιουργώντας μια συνύπαρξη που οδηγεί σε αντιφάσεις και πολιτική σύγχυση. Το κεντρικό σημείο αναφοράς στη σύγκρουση ελληνοκεντρικού και φιλοδυτικού ρεύματος αποτελεί η θεωρία του Samuel Hantigton περί Σύγκρουσης Πολιτισμών.

Μια σειρά από συγκυρίες, όπως η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ, η αθρόα συρροή μεταναστών, η υπόθεση Οτσαλάν, η κρίση στα Ίμια, η επέμβαση της Δύσης στο Ιράκ, Αφγανιστάν, Βοσνία, Κόσοβο και η εμφάνιση του φαινομένου Χριστόδουλος είχαν ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό της ελληνικής κουλτούρας την εποχή αυτή στη βάση του διαχωρισμού ανάμεσα σε ελληνοκεντρικό-ευρωσκεπτικιστικό ρεύμα και στο εκσυγχρονιστικό-ευρωκεντρικό ρεύμα. Οι δύο αυτοί διαφορετικοί κόσμοι, όπως παρατηρεί εύστοχα ο Α. Λιάκος «διαβάζουν το παρόν με τον κώδικα τον οποίο τους προσφέρει η ανάγνωση του παρελθόντος, και,

αντίστοιχα, υπερασπίζονται κώδικες ανάγνωσης του παρελθόντος γιατί υπερασπίζονται τον δικό τους τρόπο να διαβάζουν το παρόν».³⁴

Στις συνθήκες αυτές, η memory industry διαδραμάτισε το δικό της ρόλο, καλύπτοντας τις ανάγκες του νέου μεγάλου αφηγήματος που προέκυψε από την παρακμή των μεγάλων αφηγημάτων που μέχρι πρότινος παρείχαν νοήματα στην ελληνική κοινωνία, και το οποίο συνίσταται στη διεκδίκηση του παρελθόντος, της ίδιας της ιστορίας. Δεν είναι λοιπόν παράδοξη η κυκλοφορία εντύπων, η παραγωγή ιστοσελίδων και ακριβών κινηματογραφικών παραγωγών, που επισημάναμε στην αρχή του κεφαλαίου, με περιεχόμενο αυτού του είδους. Ειδικά δε στον τομέα των νέων ψηφιακών μέσων, με τον ανοιχτό και δημοκρατικό τους χαρακτήρα, σημειώνεται μια πραγματική υπερπαραγωγή ιστορικών προϊόντων, που μεταφράζονται σε παρουσιάσεις ιστοσελίδων, διαδραστικών δίσκων, ακόμα και προγραμμαμάτων εικονικής πραγματικότητας.

³⁴ Λιάκος, Α., όπ., σελ. 163

2.3. Η ιστορία στην ψηφιακή εποχή

Σήμερα, στην εποχή της «κοινωνίας της πληροφορίας», όπου η πληροφορία ως υπέρτατο αγαθό, με τη βοήθεια των νέων τεχνολογικών μέσων διακινείται ελεύθερα, μη γνωρίζοντας περιορισμούς και γεωγραφικά σύνορα, όλοι οι τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας έχουν υποστεί ριζικές αλλαγές, με σημαντικότερο αυτόν της επικοινωνίας. Μιλάμε πια για τεχνολογίες της πληροφορίας και των τηλεπικοινωνιών, οι οποίες ρυθμίζουν και από τις οποίες εν πολλοίς εξαρτάται η καθημερινότητά μας. Ο Castells εισάγει τον όρο του «informationalism», ενός τεχνολογικού παραδείγματος, αποτέλεσμα άλλης μιας τεχνολογικής επανάστασης, που αποτελεί την υλική βάση των κοινωνιών των αρχών του 21^{ου} αιώνα. Σε αυτό η πληροφορία και η γνώση έχουν μετασχηματιστεί από τις τεχνολογίες της πληροφορικής, συνιστούν την ισχύ της κοινωνίας και δομούνται γύρω από την πληροφοριακή τεχνολογία και τεχνογνωσία. Οι νέες τεχνολογίες, και κυρίως αυτές της επικοινωνίας, έχουν συντελέσει καθοριστικά στη διαδικασία της κοινωνικής μεταμόρφωσης.³⁵

Ο R. J. Morris προβλέπει μια ιστορία του μέλλοντος, η οποία θα προσπαθεί να ανασυνθέσει την «κοινωνία της πληροφορίας», στηριγμένη στα ηλεκτρονικά αρχεία που παράγονται σήμερα. Συγχρόνως όμως αυτά τα ηλεκτρονικά αρχεία και οι βάσεις δεδομένων δε θα είναι μόνο πηγή αυτής της ιστορίας αλλά και τμήμα της, καθώς οι νέες τεχνολογίες συνθέτουν την εικόνα του σύγχρονου μεταμοντερνισμού, με τη μοναδική τους ιδιότητα του κατακερματισμού του χώρου και του χρόνου.³⁶

Έχουμε περάσει από την εποχή του μοντερνισμού με τα «μεγάλα αφηγήματα», με τα οποία ο ίδιος δημιούργησε την ιστορία, στη μεταμοντέρνα κουλτούρα, στα πλαίσια της οποίας, ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας και δη των ψηφιακών είναι θεμελιώδης στη διαμόρφωση των νέων, μεταμοντέρνων ταυτοτήτων, όπου τα πάντα, ανάμεσά τους και η προσέγγιση της ιστορίας, έχουν μεταβληθεί. Σ' αυτές τις συνθήκες, εισάγεται στο επιστημολογικό πεδίο μια νέα, καινοτόμα αντίληψη περί χώρου και χρόνου, που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον αναλογικό κόσμο. Η αλήθεια του τελευταίου έγκειται σε μια σταθερή σχέση με το παρόν, το οποίο γίνεται πρωτίστως αντιληπτό με τη συμβατική αντίληψη των πραγμάτων. Η μεταμοντέρνα κουλτούρα ανατρέπει αυτήν την ισορροπία. Καθώς η νέα ψηφιακή

³⁵ Castells, M., *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*, 2004, σελ. 6-9

³⁶ Morris, R.J., *Electronic documents and the History of the Late Twentieth Century: Black Holes or Warehouses*, (31-46) στο Higgs, Ed., *History and electronic artefacts*, Clarendon Press Oxford, 1998, σελ. 45-46

κουλτούρα στηρίζεται στην επιστημολογία του τυχαίου-προτύπου, μια νέα λογική της αλήθειας εισάγεται σε έναν κόσμο δομημένο στο δίπολο παρόν-απόν. Στις αυτόνομες και ορθολογικές ταυτότητες του μοντερνισμού αντιπαρατίθενται τα ασταθή, πολλαπλά και διασπαρμένα υποκείμενα. Η αλήθεια σε αυτές τις συνθήκες δεν προκύπτει από τη συναίσθηση αλλά από την αποκρυπτογράφηση των σημείων. Όπως είναι φυσικό, η αναλογική κουλτούρα δεν αντικαθίσταται πλήρως από τη μεταμοντέρνα-ψηφιακή. Αντιθέτως, εξακολουθούν να συνυπάρχουν, διαμορφώνοντας ένα κοινό πεδίο, στο οποίο όμως επικρατεί σύγχυση.³⁷ Η παρουσία των νέων τεχνολογικών μέσων στη νέα αυτή πραγματικότητα είναι καταλυτική, καθώς τα τελευταία λειτουργούν ως κατεξοχήν μηχανισμοί διαμόρφωσης της νέας κουλτούρας και του τρόπου που δομούνται οι ταυτότητες.

Αυτές οι συνθήκες, που συνεπάγονται την αυξανόμενη μακροζωία, τη διάλυση των παραδοσιακών οικογενειακών δεσμών, την αυξανόμενη οικονομική εξασθένιση, γενοκτονίες και μαζικές μεταναστεύσεις, καθώς και μια προϊούσα τεchnοφοβία καθιστούν τη μνήμη, την κληρονομιά και την ιστορία, τα τρία στοιχεία του παρελθόντος απαραίτητα για το σύγχρονο άνθρωπο που αποζητά σημεία αναφοράς.³⁸ Ο ρόλος της ιστορίας σε ένα πολυδιασπασμένο περιβάλλον, όπως το μεταμοντέρνο, είναι ενοποιητικός και πρέπει να προσφέρει στα άτομα απαντήσεις για τις πολλαπλές ταυτότητες και εμπειρίες που φέρουν και στις κοινότητες απαντήσεις για την πολλαπλότητα και τη διαφορετικότητα που τις χαρακτηρίζουν.³⁹

Ποιος όμως είναι αυτός που έχει το δικαίωμα ή την κατεξοχήν ικανότητα να μιλά για το παρελθόν, να το μεταδίδει στο παρόν, αποδίδοντας μια έννοια συνέχειας στην κοινωνία και τη ζητούμενη ενότητα; Η απάντηση βρίσκεται στο ιστορικό κείμενο, στην ιστοριογραφία, της οποίας η κατεύθυνση άλλαξε ριζικά, όπως είναι φυσικό. Στη θέση της δυνατότητας για μια συνεκτική επιστημονική εξήγηση των αλλαγών που έχουν συμβεί στο παρελθόν παρουσιάστηκε και επικράτησε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την πολυδιάστατη ανθρώπινη ύπαρξη και την εμπειρία ως παράγοντες μια δυναμικής αλλαγής, τόσο ισχυρής όσο και αυτής που μπορούν να προκαλέσουν οι απρόσωπες δυνάμεις της υλικής παραγωγής και της δημογραφικής αύξησης. Η επικέντρωση της προσοχής από την κοινωνική ιστορία αλλά και τον μαρξισμό στις κοινωνικές δομές και διαδικασίες δεν επέτρεπε την ιστορική

³⁷ Poster, M., «History in the Digital Domain», *Historien*, v. 4(2003-2004), σελ. 17-20

³⁸ Lowenthal, D. *The Heritage Crusade and the spoils of History*, Cambridge University Press, 1998, σελ. 5-11

³⁹ Morris, R.J., ό.π., σελ. 46

αναζήτηση σε ομάδες που παρέμεναν μέχρι τότε περιθωριοποιημένες και οι οποίες τώρα αναζητούσαν τη δική τους ταυτότητα και ιστορία. Επίσης, στο περιθώριο του ενδιαφέροντος της παραδοσιακής ιστοριογραφίας παρέμεναν οι βιωματικές όψεις της καθημερινής ζωής, όχι στις υλικές αλλά και στις συγκινησιακές διαστάσεις της. Πρόκειται επομένως για μια νέα σχολή της «Νέας Πολιτικής Ιστορίας», η οποία αναβίωσε την αφήγηση και αποζητούσε την πηγή των εξελίξεων στις πολλαπλές διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων που ορίζουν τις σχέσεις εξουσίας.⁴⁰

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος στις περιοχές της μνήμης, της υποκειμενικότητας και της εμπειρίας αντανάκλα τη λεγόμενη «κοινωνική λειτουργία της μνήμης», η οποία εστιάζει κατά κύριο λόγο στις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις των μνημονικών διαδικασιών, στους τρόπους με τους οποίους οι εικόνες του παρελθόντος προβάλλονται στο παρόν. Οι νέες τεχνολογίες έρχονται σε αυτό το νέο πεδίο ιστορικής έρευνας, στη νέα «δημόσια» ιστορία να λειτουργήσουν ως μέσα παραγωγής και προβολής της ιστορικής γνώσης. Ο σκοπός είναι να μεταδοθεί η ιστορική γνώση σε μεγάλα ακροατήρια, μέσα σε νέα ερευνητικά και εργασιακά περιβάλλοντα, όπως τα μουσεία, τα τηλεοπτικά προγράμματα κ.ά. Στο πλαίσιο αυτό, όπως τονίζει η Έφη Γαζή, «η δημόσια ιστορία λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στην ακαδημαϊκά οργανωμένη γνώση και στη ζώσα εμπειρία των ανθρώπων, εκμεταλλευόμενη των νέων τεχνικών δυνατοτήτων (ψηφιακά αρχεία, διαδικτυακή επικοινωνία, multimedia). Ο σκοπός της είναι να αναπτύξει έναν αλληλοδραστικό χώρο ανάμεσα στον επαγγελματία ιστορικό, το αντικείμενο της ιστορίας (κατάλοιπα, αρχεία, συλλογές) και στο κοινό.»⁴¹

Πρόκειται επομένως για μια νέα, «προκλητική» κατεύθυνση της ιστοριογραφίας σε ένα νέο, γεμάτο προκλήσεις περιβάλλον, όπου κυριαρχεί η λεγόμενη ψηφιακή κουλτούρα.⁴² Η επιτυχία βέβαια της ιστοριογραφίας να ανταποκριθεί σε αυτήν την πρόκληση εξαρτάται εν πολλοίς από το πόσο ανοιχτοί είναι οι ιστορικοί στις νέες διαδικασίες που αφορούν τις μεθόδους τους και τις αρχές τους, στο πόσο ευέλικτοι είναι απέναντι στις ριζικές μεταβολές που μεταφέρει η ψηφιακή κουλτούρα.

⁴⁰ Τγκερς, Γκ., *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σελ. 129-133

⁴¹ Gazzì, E., ό.π., σελ. 12-13

⁴² Ο Mark Poster έχει καταδείξει τη στενή σχέση μεταμοντέρνας κουλτούρας και νέων τεχνολογικών μέσων, ως των κατεξοχήν μηχανισμών διαμόρφωσης νέων μορφών της ατομικότητας που εισάγει η πρώτη στο Poster, M., *Postmodern Virtualities*, <http://www.humanities.uci.edu/mposter/writings/internet.html> και στο Poster, M., *What's the Matter with the Internet?*, University of Minnesota Press 2001, σελ. 1-20

Το Διαδίκτυο κατέχει σε αυτό το θέμα κυρίαρχο ρόλο: Το νέο μέσο έχει κατακλυστεί από ιστορική πληροφορία, αντιμετωπίζοντας το φαινόμενο της υπερπληθώρας ιστορικών κόμβων, κόμβων προερχόμενων από ερευνητικά κέντρα, από ερασιτέχνες και επαγγελματίες, με αξιόπιστο ή μη περιεχόμενο, με πρωτογενές αρχειακό υλικό, χάρτες, μονογραφίες και άρθρα, εικόνες, ακόμα και κινηματογραφικό υλικό. Η νέα αυτή πραγματικότητα θέτει στον ιστορικό του σήμερα νέα ζητήματα μεθοδολογικού κυρίως χαρακτήρα, καθώς καλείται να αξιολογήσει και να διαχειριστεί ένα ευρύ πεδίο πληροφορίας, τη στιγμή που η ίδια η ιστορική επιστήμη έχει στηριχτεί αιώνες τώρα στην αναζήτηση του ίχνους, του σπάνιου. Η εντυπωσιακή επομένως αύξηση της παρεχόμενης ιστορικής πληροφορίας αποτελεί μια σημαντική επιστημολογική μεταβολή, με συνέπειες τόσο στον ίδιο τον ιστορικό όσο και στο κοινό που καταναλώνει τεράστια μεγέθη ιστορίας, συχνά αμφισβητήσιμης εγκυρότητας.⁴³

Μια σειρά λοιπόν από ερωτήματα εγείρονται αναφορικά με το περιεχόμενο των ιστορικών κόμβων, την προέλευση και την αξιοπιστία τους αλλά και την χρηστικότητά τους, το ρόλο τους στη διαμόρφωση ενός νέου επιστημολογικού παραδείγματος αλλά και στη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής δυναμικής.

⁴³ Λιάκος, Α., ό.π., σελ. 17-18

2.4. Το παρελθόν της ιστορίας στο Διαδίκτυο - Web History⁴⁴, μια πρόσφατη ιστορία⁴⁵

Το e-mail και το Internet ήταν γνωστά στην ιστορική κοινότητα τη δεκαετία του 1990. Ήδη από τη δεκαετία του 1980 είχε δημοσιευτεί μια ακαδημαϊκή λίστα διαλόγου στο Finnish Technical University στο Ελσίνκι, γνωστή ως HISTORY@FINNHUTC, αφιερωμένη στο διάλογο των δυνατοτήτων του υπολογιστή στις ιστορικές σπουδές. Σε αυτή τη λίστα συμμετείχαν είτε ως διαχειριστές είτε ως απλοί συμμετέχοντες πολλοί από τους ιστορικούς που έμελλε να πρωταγωνιστήσουν στην υπόθεση αυτή που ονομάζεται web history τα επόμενα χρόνια. Δύο ζητήματα ανέκυψαν σύντομα: Το πρώτο αφορούσε τη δυσκολία του να ενθαρρυνθούν οι ιστορικοί να συμμετάσχουν σε μια on-line διαδικασία και το δεύτερο σχετιζόταν με τα προβλήματα διαχείρισης του μεγάλου αριθμού των συμμετεχόντων που ήδη διογκωνόταν επικίνδυνα. Και τα δύο αυτά θέματα διευθετήθηκαν από την εγκαθίδρυση του History Network, το οποίο στηριζόταν στη διαίρεση των λιστών διαλόγου ανά ιστορική περίοδο. Συμφωνήθηκε ότι η συμμετοχή θα ήταν ανοιχτή και οι συζητήσεις χωρίς περιορισμό. Σε συνέχεια του History Network εγκαθιδρύθηκε το H-Net και μέσα σε τρεις μήνες τα μέλη του History Network και του H-Net δημιούργησαν περίπου 25 ακαδημαϊκές λίστες διαλόγου.

Τότε όμως ξεκίνησε η χρήση του web ως μέσο που χρησιμοποιεί το παγκόσμιο δίκτυο υπολογιστών του Internet για να μοιράσει/μοιραστεί πληροφορίες με τρόπους κοινά συμφωνημένους και αποδεκτούς. Ως απαρχή του web history θεωρείται το 1993, όταν το National Center for Supercomputer Applications (NCSA) στο Πανεπιστήμιο του Illinois κυκλοφόρησε το Mosaic ένα εύχρηστο γραφιστικό web browser που «τρέχει» σχεδόν σε όλους τους σταθερούς υπολογιστές. Το Mosaic προσέφερε σε πολλούς ανθρώπους ελεύθερη πρόσβαση στο Internet και στο σχετικά νέο World Wide Web.⁴⁶

Ακόμα και με το φιλικό στη χρήση Mosaic λίγοι ήταν οι ιστορικοί που ασχολούνταν την εποχή αυτή με το web. Οι πρώτες σχετικές προσπάθειες έγιναν από

⁴⁴ Ο όρος Web – Digital History (Ψηφιακή Ιστορία) ανήκει στον Edward L. Ayers (βλ. Ayers, E.L., “The Past and Futures of Digital History” <http://www.vcdh.virginia.edu/PastsFutures.html>)

⁴⁵ Το κεφάλαιο στηρίχτηκε στο κεφάλαιο «When the Web Was Young» στο έργο Cohen, D.J. – Rosenzweig, R., *Digital History. A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, σελ. 18-22 και στο άρθρο Nelson, L.H., «Before the Web: The early development of History on-line», <http://historicaltextarchive.com/sections.php?artid=696&op=viewarticle>

⁴⁶ Σχετικά με το Mosaic βλ. Nielsen, J., *Multimedia and Hypertext. The Internet and beyond*, San Diego: Morgan Kaufmann, 1995, σελ. 178-191

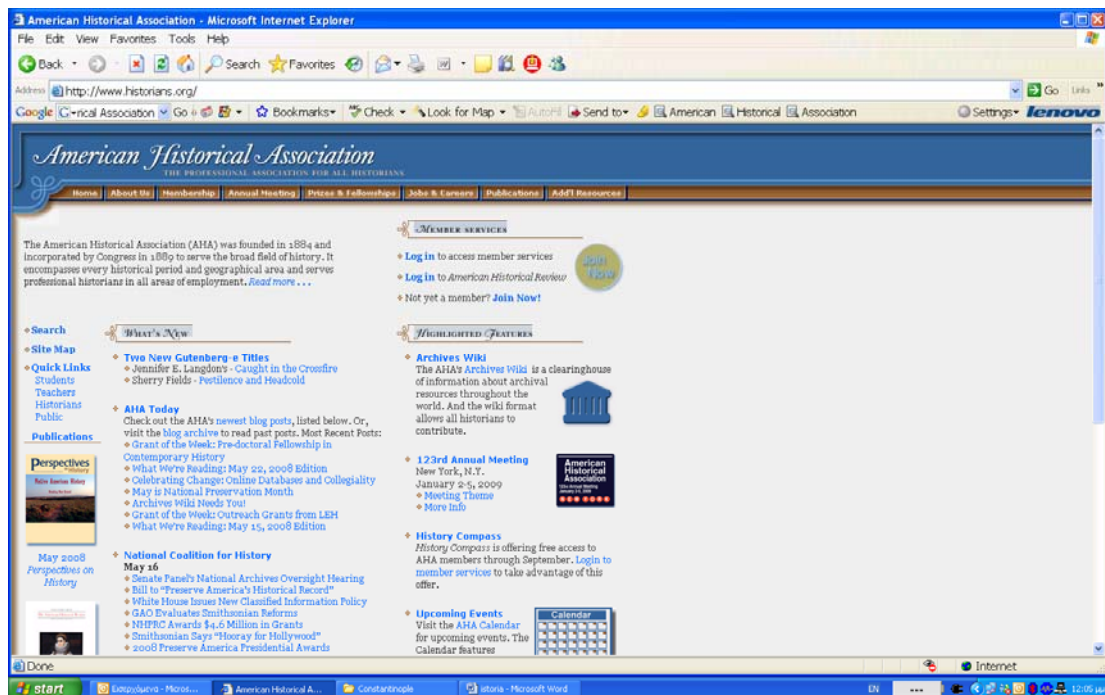
ανθρώπους που είχαν ήδη τεχνικά ενδιαφέροντα ή ένα ανάλογο υπόβαθρο. Το Νοέμβριο του 1994 ο Morris Pierce, ένας μηχανικός που είχε αποκτήσει πρόσφατα το Ph.D. του στην ιστορία δημιούργησε ένα από τα πρώτα τμηματικά websites για το Πανεπιστήμιο του Rochester. Άλλοι πρωτοπόροι του History Web λειτούργησαν έχοντας εμπειρία από άλλες, προγενέστερες εφαρμογές του Internet, ιδίως το e-mail. Από το 1991 ο Donald Mabry, ιστορικός της Λατινικής Αμερικής στο Mississippi State University, ανταποκρινόμενος στην ανάγκη της κυκλοφορίας μεγάλων εγγράφων –αδύνατο με e-mail- άρχισε να κάνει διαθέσιμες πρωτογενείς πηγές και άλλο υλικό ενδιαφέρον για τους ιστορικούς μέσω «ανώνυμου FTP», «file transfer protocol», που επιτρέπει στον οποιοδήποτε με σύνδεση Internet να «κατεβάσει» αρχεία στον υπολογιστή του. Ο Lynn Nelson, ιστορικού του Μεσαίωνα στο Πανεπιστήμιο του Kansas δημιούργησε το δικό του site και είχε την ιδέα να συνδέσει το αναδυόμενο σύνολο των FTP ιστορικών sites με το HNSource, χρησιμοποιώντας αρχικά το Gopher, ένα ιεραρχικό menu-driven σύστημα για την πλοήγηση στο Internet, που ήταν περισσότερο δημοφιλές από το Web στις αρχές του '90. Μετά την εισαγωγή του Mosaic, ο Nelson χρησιμοποίησε τα νέα web πρωτόκολλα για την πρόσβαση στο HNSource και έτσι το site του έγινε το πρώτο ουσιαστικά ιστορικό site.

Στη δεκαετία του 1980 και μέχρι τα μέσα του '90 η κύρια ηλεκτρονική δραστηριότητα των ιστορικών διοχετευόταν σε ηλεκτρονικές μορφές όπως οι laserdiscs και τα Cd-ROMs. Η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου ξεκίνησε το 1982 το Optical Disk Pilot Project που τοποθέτησε κείμενα και εικόνες από τις συλλογές αρχικά σε laserdiscs και τα Cd-ROMs και από το 1994 δημοσιοποίησε την πρώτη βασισμένη στο web συλλογή Selected Civil War Photographs.

Ήδη από τις πρώτες αυτές προσπάθειες ήταν φανερό ότι η έκρηξη αυτή στην ιστορική επιστήμη δε θα εξαντλούνταν αποκλειστικά στη μη εμπορική ανταλλαγή εγγράφων και πληροφοριών. Το 1994 κυκλοφόρησε το Netscape, ένας κερδοσκοπικά χρηματοδοτούμενος browser, ο οποίος μέσα σε λίγους μήνες αντικατέστησε πλήρως το Mosaic. Την περίοδο άνθησης του Netscape 1995-1998 –στη συνέχεια θα αντικατασταθεί από τον Internet Explorer της Microsoft- το History Web περιήλθε στην κυριαρχία του. Η τεχνολογία πλέον πέρασε από το επίπεδο της απλής παροχής περιεχομένου στην παραγωγή ελκυστικών και αλληλοδραστικών παρουσιάσεων. Οι μηχανές αναζήτησης άρχισαν να παίρνουν τη θέση της καταλογογράφησης. Το 1995 δημιούργησε τη δική της ιστοσελίδα η American Historical Association, ενώ το

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς σαρανταπέντε τμήματα ιστορίας είχαν τις δικές τους ιστοσελίδες.

1. Ο δικτυακός τόπος της American Historical Association

Ταυτόχρονα όμως με την ύπαρξη sites επαγγελματικών ιστορικών οργανισμών, την εποχή αυτή η κύρια δυναμική παρουσιάζεται στους ερασιτέχνες, οι περισσότεροι από τους οποίους συνδύαζαν την αγάπη για την ιστορία με ένα καλό τεχνολογικό υπόβαθρο, ενώ δεν έλειπαν και τα ιδεολογικά-πολιτικά κίνητρα, από τον Μαρξισμό ως τον φιλελευθερισμό. Από τότε το Web History έχει γιγαντωθεί, με αποτέλεσμα σήμερα, αν βάλουμε στη μηχανή αναζήτησης Google τη λέξη history, να εντοπίζουμε 1,010,000,000 ιστοσελίδες που περιέχουν τη συγκεκριμένη λέξη.⁴⁷

Οι μορφές της «ηλεκτρονικής επανάστασης» στο πεδίο της ιστορικής επιστήμης είναι ποικίλες και ενδεικτικές του εύρους της: Διεκπεραίωση των λειτουργιών των πανεπιστημιακών σχολών της Ιστορίας, νέες μορφές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, λίστες διαλόγου για τους ερευνητές αλλά και τους ερασιτέχνες, οργανισμοί με αντικείμενο την έρευνα για τη σύνδεση της ιστορίας και των νέων τεχνολογιών, βάσεις δεδομένων για την οργάνωση της πρωτογενούς παραγωγής των τμημάτων Ιστορίας (μεταπτυχιακά και διδακτορικά), ηλεκτρονικά περιοδικά,

⁴⁷ Αναζήτηση που πραγματοποιήθηκε στις 15/04/2088.

ψηφιοποίηση αρχείων και συλλογών βιβλιοθηκών και συλλογών. Μαζί με αυτά, δημοσιεύονται μονογραφίες, πρωτότυπες έρευνες κ.ά.

Στον ελληνικό χώρο το ενδιαφέρον σε θεωρητικό επίπεδο για τις τεχνολογίες αιχμής στο ιστοριογραφικό πεδίο σημειώνεται επισήμως για πρώτη φορά το 1994 στο επιστημονικό περιοδικό «Μνήμων» με το άρθρο της ιστορικού Κατερίνας Γαρδίκας-Αλεξανδροπούλου «Internet και ιστορική έρευνα»,⁴⁸ με το οποίο επιχειρείται μια πρώτη αποτύπωση των τρόπων αξιοποίησης του Internet από τους ιστορικούς ερευνητές. Το άρθρο εξαντλεί τις πληροφορίες του, όπως είναι φυσικό, στα δεδομένα που προέρχονται από ερευνητικά ιδρύματα και φορείς των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς, όπως αναφέρει η συγγραφέας, η αμερικανική ακαδημαϊκή παιδεία κυριαρχεί στο νέο μέσο επικοινωνίας και αναπαραγωγής της γνώσης. Είναι η εποχή που το Διαδίκτυο είναι ένα πεδίο άγνωστο για το μέσο Έλληνα χρήστη υπολογιστών αλλά εν πολλοίς και για τα μέλη της ιστορικής κοινότητας. Οι ελληνικές ιστοσελίδες είναι ελάχιστες, οι ιστορικές ιστοσελίδες ακόμα λιγότερες και πρωτόλειες. Από το ίδιο το άρθρο επίσης προκύπτει η αδυναμία να φανταστεί ο ιστορικός αυτής της όχι και τόσο μακρινής εποχής τις τεράστιες δυνατότητες που θα ανοίγονταν τα επόμενα χρόνια. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, οι ηλεκτρονικές λίστες, το telnet και οι νέου τύπου βιβλιοθήκες αποτελούν τους τομείς του νέου μέσου που θεωρείται ότι άπτονται των ενδιαφερόντων και των δυνατοτήτων των ιστορικών σε εκείνη τη χρονική συγκυρία.

Η κατάσταση επρόκειτο να αλλάξει άρδην τα αμέσως επόμενα χρόνια. Το ενδιαφέρον για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και στην Ελλάδα έλαβε σύντομα μεγάλες διαστάσεις, ακολουθώντας την ευρύτερη έκρηξη των νέων τεχνολογιών που σημειώνεται τη δεκαετία του 1990 στον ελληνικό χώρο. Το ενδιαφέρον σε αυτήν την περίπτωση είναι ότι σε αυτήν τη διαδικασία πρωτοστατούν ιδιωτικοί φορείς που, προσπαθώντας να απεκδυθούν το ρόλο του παραδοσιακού μουσείου, στρέφουν την προσοχή τους στις τεχνολογίες αιχμής, παρουσιάζοντας μια πολύπλευρη δραστηριότητα σε αυτήν την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του Μουσείου Μπενάκη και του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού. Το Μουσείο Μπενάκη είναι ένα από τα πιο σημαντικά μουσεία της Ελλάδας και συγχρόνως ο παλαιότερος μουσειακός οργανισμός που λειτουργεί στη χώρα ως Ίδρυμα Ιδιωτικού Δικαίου. Το Μουσείο Μπενάκη ήταν από τους πρώτους πολιτιστικούς φορείς που αφουγκράστηκαν τη νέα πραγματικότητα: Το 1991 το απέκτησε Τμήμα Πληροφορικής, του οποίου οι βασικές

⁴⁸ Γαρδίκας-Αλεξανδροπούλου, Κ., «Internet και ιστορική έρευνα», *Μνήμων*, 16(1994), σελ. 149-155

δραστηριότητες επικεντρώνονται, σύμφωνα με την παρουσίασή του στην επίσημη ιστοσελίδα του Μουσείου, στην ηλεκτρονική τεκμηρίωση και διαχείριση των συλλογών του Μουσείου με την ανάπτυξη και υποστήριξη πληροφοριακών συστημάτων, την ανάδειξη των συλλογών του Μουσείου και του ελληνικού πολιτισμού γενικότερα, με την ανάπτυξη εφαρμογών πολυμέσων (CD-ROM, DVD-ROM, σταθμός πληροφόρησης επισκεπτών), τη διεύρυνση της επικοινωνίας του Μουσείου με το κοινό, με την ανάπτυξη και διαρκή ενημέρωση του δικτυακού τόπου του Μουσείου, την υποστήριξη των Τμημάτων του Μουσείου στη χρήση της πληροφορικής, την παραγωγή προτύπων ορολογίας για την τεκμηρίωση των πολιτισμικών πληροφοριών των αντικειμένων του Μουσείου και την ψηφιοποίηση των συλλογών και αρχείων και τη διαχείριση των ψηφιακών τεκμηρίων με τη λειτουργία ειδικού εργαστηρίου ψηφιοποίησης.⁴⁹

Δύο χρόνια αργότερα, το 1993, ιδρύθηκε το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, σκοπός του οποίου είναι, σύμφωνα με το καταστατικό του, «η διάσωση και διάδοση της ιστορικής μνήμης και παράδοσης, η συνειδητοποίηση της οικουμενικής διάστασης του Ελληνισμού, καθώς και η προβολή της συμβολής του στην εξέλιξη του πολιτισμού, διαχρονικά και διατοπικά, αξιοποιώντας σύγχρονα τεχνολογικά μέσα. Επιπλέον, στοχεύει στη συνεχή και δυναμική αξιοποίηση της διαχρονικής ιστορίας και πολιτισμού του Ελληνισμού ως σημείου αναφοράς για τη διαμόρφωση του παρόντος και του μέλλοντος, ώστε να μπορέσει να εμπνευστεί και πάλι η σύγχρονη σκέψη από το ελληνικό πνεύμα. Ο σκοπός αυτός εκπληρώνεται με τη δημιουργία και διαχείριση Ιστορικού και Πολιτιστικού Ηλεκτρονικού Μουσείου, Κέντρου Τεκμηρίωσης και Βιβλιοθήκης, ερευνητικών προγραμμάτων, αλλά και τη διοργάνωση συνεδρίων, σεμιναρίων, προβολών καθώς και την παραγωγή εκδόσεων και υλικού σε ηχητικές, οπτικές και άλλες αποτυπώσεις, με έμφαση στη χρήση των νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών». Σε αυτές τις προσπάθειες προστίθεται η πάντα ζωντανή παρουσία των ερασιτεχνών αλλά και προσπάθειες που καταβάλλουν επίσημοι κρατικοί φορείς (μουσεία, δημοτικές αρχές κ.ά.) προς την κατεύθυνση της παρουσίασης ιστορικού υλικού στο Διαδίκτυο.

⁴⁹ Βλ. ηλεκτρονική παρουσίαση του Μουσείου Μπενάκη <http://www.benaki.gr/index.asp?id=40302&lang=gr>

2.5. Οι ιστορικοί και οι νέες τεχνολογίες

Όπως είναι φυσικό, η διείσδυση των νέων τεχνολογιών στο πεδίο της ιστορικής επιστήμης, και κυρίως η σύνδεση των νέων τεχνολογιών με τις πρακτικές των ιστορικών, προκάλεσε ανάμεικτα συναισθήματα και ποικίλες αντιδράσεις: Από την απόλυτη απόρριψη ως την καθολική και αβασάνιστη αποδοχή, με ενδιάμεσες αποχρώσεις αμφιθυμίας. Η ποικιλία αυτή αντιδράσεων και στάσεων παραπέμπει στη διαμάχη μεταξύ των Νεολουδιτών και Τεχνόφιλων την περίοδο ανάδυσης του Διαδικτύου που περιγράφει ο Gordon Graham.⁵⁰ Η εισβολή των νέων τεχνολογιών στον μικρόκοσμο της ιστορικής έρευνας αντικατοπτρίζει ουσιαστικά την εισβολή της τεχνολογίας στην κοινωνία.

Ο Μήτσος Μπιλάλης⁵¹ έχει κατηγοριοποιήσει τις μορφές της αντίδρασης της ιστορικής ακαδημαϊκής κοινότητας έναντι της επικράτησης των νέων τεχνολογιών στα προγράμματα των ιστορικών σπουδών, αντιδράσεις οι οποίες όμως αντανακλούν και τη θέση τους έναντι της σχέσης της επιστήμης τους με την τεχνολογία.

Μια μεγάλη ομάδα ιστορικών, σύμφωνα με την προαναφερθείσα κατάταξη, τηρεί συγκεκριμένη στάση έναντι των νέων προκλήσεων, εξαντλώντας την προσφορά τους στην εργαλειακή τους χρήση, ως συμπλήρωμα στις παραδοσιακές τους πρακτικές. Το κριτήριο για την ποιότητα και την επιτυχία ενός site είναι κατά πόσο μιμείται τη λειτουργικότητα και την πολιτισμική αξία των παραδοσιακών ιστορικών πρακτικών και μόνο, χωρίς καμία θεωρητική αναγωγή.

Άλλοι ερευνητές, οι οποίοι στη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους ήρθαν αντιμέτωποι με την εισβολή των νέων μέσων στο ιστορικό πεδίο, αρκούνται στην εξασφάλιση της ερευνητικής νομιμοποίησης των νέων πρακτικών, όπως θα γινόταν σε κάθε περίπτωση εκπόνησης ενός ερευνητικού έργου, εντός ή εκτός Διαδικτύου. Οι νέες τεχνολογίες αντιμετωπίζονται ως εναλλακτικά πεδία δράσης καθηγητών και φοιτητών της ιστορίας, παραβλέποντας όμως το γεγονός ότι πλέον αυτές δε λειτουργούν απλά συμπληρωματικά αλλά διεισδύουν στην επιστημονική οντότητα του ιστορικού του σήμερα.

Υπάρχει μια τρίτη κατηγορία ιστορικών, προερχόμενοι κυρίως από το πεδίο της νεότερης ιστορίας, οι οποίοι έχουν αναγάγει τις διαδικασίες διείσδυσης των νέων τεχνολογιών σε κύριο αντικείμενο της έρευνάς τους. Οι ιστορικοί αυτοί καθιστούν το

⁵⁰ Graham, G., *Internet. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*, εκδ. Περίπλους, Αθήνα 1999, σελ. 19-40

⁵¹ Μπιλάλης, Μ., «Σπουδάζοντας μπροστά στην οθόνη: Η διείσδυση των νέων τεχνολογιών στις εκπαιδευτικές πρακτικές των ιστορικών κατά την εξαετία 1994-1999», *ΙΜΕΡΟΣ*, τ. 1(2001), σελ. 4-8

φαινόμενο αυτό ζήτημα της ιστορικής επιστήμης, ως τέτοιο το αναλύουν σε πολλαπλά επίπεδα και διακρίνουν τα υποκείμενα δράσης. Πρόκειται για ένα κοινωνικό γεγονός που τείνει να καταστεί αντικείμενο της ιστορικής έρευνας και να πάψει να αντιμετωπίζεται ως συμπλήρωμά τους.

Ενδιαφέρον στο σημείο αυτό παρουσιάζει η έρευνα της Deborah Lines Andersen μεταξύ 1992 και 1998, με αντικείμενο τη χρήση των νέων τεχνολογιών από τους ιστορικούς ερευνητές τεσσάρων αμερικανικών πανεπιστημίων: του State University of New York στο Albany, Binghamton, Buffalo και Stony Brook.⁵² Δεδομένων των γοργών εξελίξεων στο χώρο της τεχνολογίας, η έρευνα μπορεί να θεωρηθεί ακόμα και παρωχημένη, ωστόσο τα αποτελέσματα αλλά και ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας (η περίοδος που το Web History αρχίζει να αποκτά πραγματικά μεγάλες διαστάσεις) την καθιστούν άξια μνείας, τουλάχιστον ως απόηχο για τη διαδρομή που έχει διανυθεί τα τελευταία χρόνια στο πεδίο της ακαδημαϊκής ιστορίας σε σχέση με τη χρήση των νέων τεχνολογιών.

Έτσι, τα κύρια εμπόδια στη θέλησή τους να ασχοληθούν με το νέο πεδίο που επικαλέστηκαν οι ιστορικοί ήταν η έλλειψη χρόνου, καθοδήγησης και πληροφόρησης αλλά και ο φόβος της απώλειας της παραγωγικότητάς τους στο βωμό της εκμάθησης των νέων τεχνολογιών. Το 1996 το σύνολο σχεδόν των ερωτηθέντων θεωρεί τις τεχνολογίες πρόσβασης στην ηλεκτρονική πληροφορία, όπως την ηλεκτρονική αλληλογραφία, καίριες για το έργο τους, ιδιαίτερα δε όταν οι τεχνολογίες αυτές επιτρέπουν την επαλήθευση βιβλιογραφικών παραπομπών και αποσπασμάτων. Επιπλέον, και ενώ το 1992 η χρήση του Παγκόσμιου Ιστού στον τομέα της εκπαίδευσης ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, το 1996 ήταν έτοιμα τα σχέδια που τον επόμενο χρόνο υλοποιήθηκαν για τη δημιουργία ιστοσελίδων και των τεσσάρων τμημάτων αλλά και αντίστοιχων ατομικών.

⁵² Andersen, D.L., "Academic Historians, Electronic Information Access Technologies, and the World Wide Web: A Longitudinal Study of Factors Affecting Use and Barriers to that Use", *The American Association for History and Computing*, April 2002, <http://mccl.pacificu.edu/JAHC/2002/issue1/benchmarks/>

2.6. Μια χαρτογράφηση της ψηφιακής ιστορίας⁵³

Οποιαδήποτε συμβατική προσπάθεια χαρτογράφησης της «Ψηφιακής Ιστορίας» είναι εκ των πραγμάτων ανεπαρκής, δεδομένης της πληθώρας ιστορικής πληροφορίας που διατίθεται στο Διαδίκτυο είτε απροκάλυπτα είτε υπό τη μορφή του «deep web».⁵⁴ Ενδεικτική προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η κατηγοριοποίηση των ιστοσελίδων ιστορικού περιεχομένου από διάφορα directories, όπως το Yahoo, με κριτήρια τοπικά και χρονικά, αντίστοιχη με την κατηγοριοποίηση μιας συμβατικής βιβλιοθήκης, και η οποία καταδεικνύει ότι η σύσταση του Ιστορικού Διαδικτύου υπόκειται στους νόμους της οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας. Είναι χαρακτηριστικοί οι αριθμοί που παραθέτουν οι D. Cohen και R. Rosenzweig: Η Yahoo αριθμεί 1.352 sites σχετικά με τη βρετανική ιστορία και μόλις 7 για την αντίστοιχη της Ουγκάντα.⁵⁵

Οι προαναφερθέντες συγγραφείς υποστηρίζουν ότι υπάρχουν ενδεχομένως και άλλοι τρόποι κατάταξης των ιστορικών ιστοτόπων, που προσφέρουν περισσότερες πληροφορίες, όπως τα είδη των συγγραφέων (ερασιτέχνες, επίσημοι φορείς κ.ά.), ο εμπορικός ή μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας της ιστοσελίδας, η ελεύθερη ή μη πρόσβαση σε αυτήν και τέλος το είδος του υλικού που παρέχει καθώς και οι λειτουργίες που επιτελεί και το κοινό στο οποίο απευθύνεται.

Οι Cohen και R. Rosenzweig κατατάσσουν με τα παραπάνω κριτήρια τις ιστοσελίδες ιστορικού περιεχομένου σε πέντε κατηγορίες: αρχεία, που περιέχουν πρωτογενείς πηγές, μια δεύτερη ομάδα αποτελούμενη από εκθέσεις, ταινίες, και ακαδημαϊκές εργασίες που συνιστούν δευτερογενείς πηγές, ιστοσελίδες διδασκαλίας που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς και μαθητές, συζητήσεις (forums) που εστιάζουν στον online διάλογο και οργανωσιακές ιστοσελίδες που παρέχουν πληροφορίες σχετικά με μια ιστορική ομάδα, ένα μουσείο κ.ά. Στις περισσότερες ωστόσο περιπτώσεις οι παραπάνω κατηγορίες συγχέονται, με τα όριά τους εμπλεκόμενα. Έτσι, κάθε σχεδόν site που παρουσιάζει μια έκθεση διαθέτει έγγραφα-πρωτογενείς πηγές, όπως επίσης και sites εκπαιδευτικού χαρακτήρα, ενώ λίγες αρχειακές ιστοσελίδες απέχουν πλήρως από την ιστορική ερμηνεία, και ένας μεγάλος αριθμός ιστοσελίδων φαίνεται ότι απροκάλυπτα απορρίπτει τις προαναφερθείσες

⁵³ Η χαρτογράφηση του Web History στηρίχθηκε στο κεφάλαιο «Mapping the History Web» από το βιβλίο Cohen, D.J.-Rosenzweig, R., *Digital History*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, σελ. 22-50

⁵⁴ Ως deep Web ορίζεται ένα δεύτερο επίπεδο πληροφορίας που διατίθεται στον Παγκόσμιο Ιστό και στο οποίο δεν έχει άμεση πρόσβαση ο χρήστης.

⁵⁵ Cohen, D.J.-Rosenzweig, R., ό.π., σελ. 23

κατηγοριοποιήσεις. Αυτό ισχύει κυρίως για τις ιστοσελίδες που στοχεύουν στο να καλύψουν κάθε δυνατή πλευρά ενός δεδομένου θέματος από το να προσπαθούν να παράσχουν ένα συγκεκριμένο είδος πηγών ή να υπηρετούν ένα συγκεκριμένο κοινό.

Αρχειακές ιστοσελίδες

Οι ιστοσελίδες που περιέχουν πρωτογενές υλικό αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της διαδικτυακής ιστορίας και έναν από τους πλέον δημοφιλείς προορισμούς στο τεράστιο σύμπαν του Διαδικτύου. Μια από τις πιο σημαντικές υπηρεσίες που παρέχουν στον χρήστη είναι η δυνατότητα της εύρεσης στοιχείων εντός ενός μεγάλου σώματος πληροφορίας που υπό άλλες συνθήκες θα αποτελούσε μια διαδικασία επίπονη και χρονοβόρα. Ο πυρετός της παρουσίασης πρωτογενών πηγών στο Διαδίκτυο τοποθετείται χρονικά στα μέσα της δεκαετίας του 1990, όταν ακαδημαϊκοί, εκπαιδευτικοί, φοιτητές αλλά και ενθουσιώδεις ερασιτέχνες, σκεπτόμενοι με διαφορετικό τρόπο από τους βιβλιοθηκονόμους και τους αρχειοθέτες και εκκινώντας από το πάθος τους για ένα συγκεκριμένο ιστορικό θέμα, θέλησαν να θέσουν στη διάθεση του κοινού έγγραφα σχετικά με το θέμα αυτό, αναμιγνύοντας σε πολλές περιπτώσεις δημοσιευμένες και μη πηγές, έγγραφες, οπτικές, ακουστικές κ.ά.

Εκθέσεις, ταινίες, ακαδημαϊκές εργασίες

Το Δίκτυο προσφέρει μια μοναδική δυνατότητα υλοποίησης δευτερογενών πηγών. Στις περισσότερες περιπτώσεις απλά μεταφέρονται αυτούσια αναλογικά υλικά, όπως μουσειακές εκθέσεις, ακαδημαϊκά άρθρα και δημοφιλείς εργασίες στο νέο μέσο. Οι περισσότερες ιστοσελίδες ανήκουν σε ερασιτέχνες που προσφέρουν λίγες ιστοριογραφικές καινοτομίες, ωστόσο διευρύνει το παραδοσιακά περιορισμένο κοινό των ιστορικών παρουσιάσεων και προσφέρει στοιχεία που δεν είναι εφικτά στην έντυπη μορφή. Οι διαδικτυακές εκθέσεις, για παράδειγμα, υπερβαίνουν τους περιορισμούς του χρόνου (οι περισσότερες εκθέσεις είναι προσωρινές εγκαταστάσεις), της απόστασης (οι επισκέπτες του μουσείου πρέπει να είναι κάτοικοι της περιοχής ή τουρίστες) και του χώρου που σε πολλές περιπτώσεις δυσκολεύουν τους υπεύθυνους του μουσείου. Αντίστοιχα, οι φυσικές εκθέσεις μεταφέρονται με φυσικό τρόπο στο Δίκτυο λόγω του συνδυασμού κειμένου και εικόνας. Επίσης οι διαδικτυακές εκθέσεις μπορούν να προσθέσουν επιπλέον στοιχεία που οι συμβατικές εκθέσεις αδυνατούν να προσφέρουν, όπως για παράδειγμα έναν διαδικτυακό διάλογο ανάμεσα στους θεατές, αναπτύσσοντας την έννοια της αλληλόδρασης. Μια από τις πιο εντυπωσιακές περιπτώσεις πρωτότυπης διαδικτυακής έκθεσης, χωρίς την

προϋπαρξη φυσικής αντίστοιχης, είναι το «The Great Chicago Fire and the Web of Memory»,⁵⁶ που παρουσιάστηκε το 1996 από την Chicago Historical Society και το North-western University. Το ιστορικό ντοκιμαντέρ από την άλλη έχει ελάχιστη παρουσία στο Διαδίκτυο, ενώ ακόμα μικρότερο είναι το ποσοστό των ακαδημαϊκών που εμφανίζονται στο νέο αυτό μέσο με τη δουλειά τους, παρουσιάζοντας μάλιστα έναν αξιοσημείωτο συντηρητισμό στον τρόπο παρουσίασής της. Έτσι, προτιμούν την παραδοσιακή αναπαραγωγή ήδη υπάρχοντων εντύπων σε ηλεκτρονική μορφή, με την προσθήκη βέβαια των ηλεκτρονικών πλεονεκτημάτων, ανάμεσα στα οποία και η δυνατότητα αναζήτησης. Λίγα βήματα έχουν πραγματοποιηθεί προς την κατεύθυνση νέων πειραματισμών από τους ακαδημαϊκούς. Συγχρόνως, στα περισσότερα επιστημονικά ηλεκτρονικά περιοδικά πρόσβαση έχει κάποιος μόνο έναντι αντιτίμου, αν και υπάρχουν περιπτώσεις ελεύθερης πρόσβασης, όπως τα «The Journal of Multimedia» και «Journal of the Association for History and Computing». Μια νέα πειραματική μορφή, το blog, προσελκύει τα τελευταία χρόνια όλο και πιο μεγάλο αριθμό ακαδημαϊκών ιστορικών. Πρόκειται για ηλεκτρονικές παρουσιάσεις που προσιδιάζουν σε ένα είδος προσωπικής εφημερίδας, στην οποία ο blogger αναρτά τις ιστοσελίδες που βρίσκει ενδιαφέρουσες. Επιπρόσθετα, το blog μπορεί να επιτύχει εκεί που απέτυχαν τα ακαδημαϊκά περιοδικά, καθώς έχει τη δυνατότητα να καταρρίψει τα όρια ανάμεσα στους ακαδημαϊκούς και στο κοινό, στο κείμενο και στην εικόνα, στις ακαδημαϊκές παρατηρήσεις και στα ολοκληρωμένα αφηγήματα, στο παρόν και στο παρελθόν. Μια ακόμα πιο ριζοσπαστική εκδοχή είναι τα wiki, στα οποία ο αναγνώστης έχει τη δυνατότητα να δημοσιεύσει σχολιάσει ιστοσελίδες απευθείας μέσω οποιουδήποτε browser. Αυτό καθιστά δυνατή τη συγγραφή και επανασυγγραφή της ιστορίας με μια διαδικασία επαναληπτική, συμμετοχική και σίγουρα πρωτοποριακή. Το πλέον αντιπροσωπευτικό και πιο γνωστό δείγμα wiki είναι η Wikipedia, η οποία έχει εξελιχτεί ίσως στο ευρύτερο έργο διαδικτυακής ιστορίας και στη μεγαλύτερη και πιο σημαντική ελεύθερη ιστορική πηγή του Παγκόσμιου Ιστού. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Ιανουάριο του 2004, στα τρίτα της γενέθλια, αριθμούσε σχεδόν μισό εκατομμύριο άρθρα. Εννιά μήνες αργότερα έσπασε το φράγμα του ενός εκατομμυρίου.⁵⁷

⁵⁶ Σχετικά με τη διαδικτυακή έκθεση «The Great Chicago Fire and the Web of Memory» βλ. παρακάτω, σελ. 51-52

⁵⁷ Rosenzweig, R., «Can History Be Open Source? Wikipedia and the Future of the Past», *Center for History and New Media*, <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/42>, σελ. 5

Η εμπορική διαδικτυακή ιστορία από την άλλη δεν έχει ακολουθήσει τη ριζική κατεύθυνση αυτού του είδους αλλά έχει μεταφερθεί μάλλον από την έντυπη στην ψηφιακή μορφή.

Ιστοσελίδες διδακτικού περιεχομένου

Μολονότι τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες στην παραδοσιακή μορφή τους έχουν αποφύγει κατά καιρούς τη διδακτική δραστηριότητα, σε πολλές περιπτώσεις την έχουν ενσωματώσει στη διαδικτυακή τους παρουσία. Αντίστοιχα, πολλά είναι τα μουσεία που παρουσιάζουν, στα πλαίσια διαδικτυακών εκθέσεων, εκπαιδευτικές δράσεις, ενώ έντυπια είναι και η τάση ακόμα και κάποιων επιστημονικών περιοδικών να εντάξουν στις δραστηριότητές τους τη διδασκαλία, με αφετηρία την απήχηση του Διαδικτύου σε ευρύτερα ακροατήρια. Για παράδειγμα το Journal of American History έχει δημιουργήσει ένα site με τον τίτλο «Teaching the JAH», το οποίο εστιάζει σε ένα άρθρο από κάθε θέμα και προσφέρει διδακτικές προτάσεις και σχετικές πρωτογενείς πηγές. Στον αντίποδα, υπάρχουν ιστοσελίδες, οι οποίες έχουν αποκλειστικά διδακτικό σκοπό. Τα πλέον διαδεδομένα και πολυάριθμα είναι τα syllabi, τα οποία περιέχουν σημειώσεις, βιβλιογραφίες, σχέδια εξετάσεων, φωτογραφικό υλικό καθώς και έναν οδηγό ιστορικών ιστοσελίδων. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για ατομικές προσπάθειες, οι οποίες αντανακλούν την προσωπική θέση του δημιουργού τους, αν και δεν απουσιάζουν μεγάλα, συλλογικά syllabi, δημιουργήματα μιας ομάδας ή ενός θεσμού. Μεγάλη συζήτηση έχει γίνει για τη δυνατότητα των syllabi να δημιουργήσουν διαδραστικές ασκήσεις μάθησης, τα αποτελέσματα όμως προς αυτήν την κατεύθυνση είναι μάλλον πενιχρά. Ένα σημαντικό πρόβλημα σχετικό είναι η αδυναμία του υπολογιστή να αποδώσει τις λεπτές αποχρώσεις και το διφορούμενο της πραγματικής ιστορίας με τη μορφή των απλών καταφατικών ή αποφατικών απαντήσεων που δίνονται στις ηλεκτρονικές ασκήσεις.

Ιστοσελίδες με διαλογικό και οργανωτικό χαρακτήρα

Μια από τις κατεξοχήν λειτουργίες του Διαδικτύου είναι η επικοινωνία και ο ανοιχτός του χαρακτήρας, που προσφέρει πριν απ' όλα τη δυνατότητα στους ιστορικούς να επικοινωνήσουν μεταξύ τους με το e-mail. Συγχρόνως, δίνεται η δυνατότητα σε μουσεία, ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικές εταιρείες, ενώσεις κ.ά. να προσελκύσουν επισκέπτες, δημοσιοποιώντας τα ωράρια και τις

διευθύνσεις τους αλλά και να παράσχουν ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών που ξεκινά από την ιστορία των κτηρίων που τα στεγάζουν, του ιδρυτή τους, φωτογραφικό και διδακτικό υλικό κ.ά., συνθέτοντας μια εικόνα ετερογένειας, η οποία καθιστά ασαφή τα όρια ανάμεσα στα διάφορα είδη ιστορικών ιστοσελίδων. Έτσι, έχει αναδυθεί ένα νέο είδος ιστορικών έργων, πρωτόγνωρο για την αναλογική ιστοριογραφία, όπου υπάρχουν συγκεκριμένα έργα με συγκεκριμένη στοχοθεσία (π.χ. μονογραφίες). Αυτά τα ηλεκτρονικά έργα προσπαθούν να παρουσιάσουν συγχρόνως σε ένα site, με έναν κεντρικό συνήθως θεματικό άξονα, πολλά στοιχεία (πρωτογενείς πηγές, ερμηνευτικά σχόλια, εκπαιδευτικό υλικό και διάλογο) που σχετίζονται με αυτόν. Οι ιστοσελίδες αυτές θεωρούνται και αυτές με τις μεγαλύτερες αδυναμίες, καθώς φαίνεται ότι χάνουν τον προσανατολισμό τους, παρουσιάζοντας την εικόνα ενός συνόλου στοιχείων, που παρατίθενται απλά γύρω από ένα θέμα.

Η παραπάνω απόπειρα χαρτογράφησης του Web History οδηγεί μοιραία στο ζήτημα αυτών που παρουσιάζουν ιστοσελίδες ιστορικού περιεχομένου και το οποίο, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, συνιστά έναν από τους κεντρικούς άξονες γύρω από τους οποίους δομείται η αξιοπιστία ενός ιστοχώρου και από τον οποίο εν πολλοίς εξαρτάται η αποδοχή του. Έτσι, επίσημοι επιστημονικοί φορείς (Πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, μουσεία, βιβλιοθήκες κ.ά.) παράγουν έργο παράλληλα με ιστορικούς συλλόγους, ιστορικές εταιρείες, εκπαιδευτικούς αλλά και ερασιτέχνες, οι οποίοι με τη ζωντανή τους παρουσία και την ενεργητικότητά τους έχουν δώσει μια άλλη διάσταση στο δημοκρατικό χαρακτήρα του Διαδικτύου.

Σε αντίθεση τόσο με τους ακαδημαϊκούς συγγραφείς όσο και με αυτούς που ασχολούνται με το «εμπορικό» διαδίκτυο, οι ερασιτέχνες δεν έχουν αρχική πρόσβαση στην έντυπη μορφή ενός κειμένου, το οποίο οι επαγγελματίες ιστορικοί μπορούν να διανείμουν μέσω του Παγκόσμιου Ιστού. Αντιθέτως η ηλεκτρονική παρουσίαση αποτελεί γι' αυτούς τη μοναδική ευκαιρία για δημοσίευση. Ενώ οι σελίδες τους προφανώς υστερούν ως προς το επιστημονικό περιεχόμενο, με τη φαντασία όμως και το πάθος που διαθέτουν, μπορούν να δώσουν πραγματικά μαθήματα στους ιστορικούς για την άσκηση του επαγγέλματός τους πέρα από τις παραδοσιακές μορφές δημοσίευσης.

Το πεδίο δράσης τους έχουν προσφέρει εταιρείες, όπως η AOL (America OnLine), Geocities (τμήμα της Yahoo!), CompuServe (θυγατρική εταιρεία της AOL), Lycos ή Prodigy. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση των ερασιτεχνών-λάτρων του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου, στους οποίους εστιάζει ο

Rosenberg,. Το Choice, το περιοδικό των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών παρατηρεί: «Κάποιες μέρες φαίνεται σα να αποτελείται το Internet από σελίδες για το Star Trek, σελίδες αγοραπωλησιών, πορνογραφικές και sites για τον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο». Τα sites αυτά εντυπωσιάζουν τόσο με το πάθος των δημιουργών τους όσο και με το αξιοσημείωτο σε πολλές περιπτώσεις αποτέλεσμα τους, δεδομένης μάλιστα και της απουσίας οποιασδήποτε χρηματοδότησης από επίσημο φορέα. Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση των διαδικτυακών γενεαλόγων, των οποίων το ερασιτεχνικό πάθος βρήκε έδαφος στο Διαδίκτυο.

Ως προς την ταυτότητα των ερασιτεχνών, οι δάσκαλοι συνιστούν μια μεγάλη κατηγορία, οι περισσότεροι όμως δεν έχουν καμία ή ελάχιστη σχέση με τον ακαδημαϊκό χώρο. Ως προς το περιεχόμενο, τα περισσότερα από αυτά είναι λιτά σχεδιασμένα, προσφέροντας ελάχιστα έγγραφα σε ελάχιστο ιστορικό πλαίσιο άλλα όμως έχουν πραγματικά εξελιχτεί σε μαζικά αρχεία. Όμως, το μεγαλύτερο πλεονέκτημα του ερασιτεχνικού Διαδικτύου, η ποικιλία του δηλαδή και η σύνδεσή του με μη επαγγελματίες, συγχρόνως συνιστά και μια από τις μεγαλύτερες αδυναμίες του. Οι περισσότεροι ερασιτεχνικοί ιστότοποι αγνοούν την ακαδημαϊκή τάση προς την κοινωνική ιστορία και επικεντρώνονται στις μάχες και τα μεγάλα πολιτικά γεγονότα. Επιπλέον, αναπαράγουν προκαταλήψεις και έτοιμα σχήματα του παρελθόντος, ενώ αγνοούν βασικούς κανόνες που αφορούν την έκδοση ή την προσεκτική διακειμενικότητα. Το Διαδίκτυο προσφέρει πρόσβαση τόσο στην αυθεντική όσο και στην κίβδηλη πληροφορία, ωστόσο δεν μπορεί να κατηγορηθεί γι' αυτό, καθώς εναπόκειται στον ίδιο το χρήστη η ικανότητα να επιλέγει τη σωστή από τη λανθασμένη πληροφορία.⁵⁸

⁵⁸ Rosenzweig, R., "The Road to Xanadu: Public and Private Pathways on the History Web", *The Journal of American History*, Vol. 88, No2 (September 2001), <http://www.historycooperative.org/journals/jah/88.2/rosenzweig.html>

2.6.1. Η εκπαιδευτική διάσταση της ψηφιακής ιστορίας

Η ψηφιακή κουλτούρα εισάγει καινοτομίες σε όλα τα επίπεδα της διδασκαλίας της ιστορίας, είτε πρόκειται για τη χρήση του email με ερωτήσεις προς τον καθηγητή, τη δημοσίευση φοιτητικών εργασιών σε ιστοσελίδες, online αξιολόγηση και εξέταση των φοιτητών, online έρευνα, εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.ά. Και ενώ ορισμένες από τις καινοτομίες αυτές δεν επιφέρουν κάποια ιδιαίτερη τομή στη διδακτική διαδικασία, άλλες δυνητικά μπορούν να διαφοροποιήσουν πλήρως τη διδακτική εμπειρία. Για παράδειγμα, η έρευνα στο Διαδίκτυο στηρίζεται σε μια «ισοπεδωτική» λογική, κατά την οποία κάθε ιστότοπος αντιμετωπίζεται ως όμοιος με τους υπόλοιπους που εντοπίζει μια μηχανή αναζήτησης, αντικαθιστώντας την κάθετη ιεραρχία που χαρακτηρίζει την έρευνα σε μια βιβλιοθήκη ή την κρίση του καθηγητή. Επιπλέον, η ψηφιακή κουλτούρα εισάγει μια επιστημολογία των συνδέσεων, στην οποία κυριαρχεί το ενδιαφέρον για τη σύνδεση προϋπαρχόντων πολιτισμικών αντικειμένων, μέσω του κειμένου, της εικόνας και του ήχου και όχι η σειρά των συμβόλων. Ενώ λοιπόν στον αναλογικό κόσμο η ανώτερη εκπαίδευση αναζητούσε την αλήθεια μέσω της διαφωνίας, της ρητορικής και της ευρύτητας της έρευνας, πρέπει τώρα να προσαρμοστεί στα νέα επιστημολογικά δεδομένα.

Στον τομέα της διδασκαλίας της ιστορίας, οι ιστορικοί δεν υστερούν πάντως σε σχέση με άλλες επιστήμες. Ενδεικτικός είναι ο τομέας της δημιουργίας online μαθησιακών εργαλείων. Παράδειγμα αποτελεί το έργο του University of Virginia Center for Digital History, το οποίο με τα projects «Valley of the Shadow» (σχετικά με τον εμφύλιο πόλεμο), «Virtual Jamestown» (μια ψηφιακή περιήγηση στην αποικιακή πόλη) κ.ά., έχει εργαστεί σοβαρά στο ζήτημα της ιστορικής εκπαίδευσης. Και ενώ στον τομέα των ψηφιακών εργαλείων μάθησης έχει καταβληθεί σοβαρή προσπάθεια, στο πεδίο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ελλοχεύουν αρκετοί κίνδυνοι. Η παραγωγή πακέτων εκπαίδευσης με χρηματικά οφέλη σε πολλές περιπτώσεις λειτουργεί εις βάρος των βασικών αρχών της εκπαίδευσης, της κριτικής έρευνας και της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Η έλευση της ψηφιακής κουλτούρας έχει καταστήσει την ανώτερη εκπαίδευση ως μια δυνητική αγορά, στην οποία η γνώση από το δάσκαλο μεταφέρεται μέσω ενός software στον μαθητή.⁵⁹

⁵⁹ Poster, M., “History in the Digital Domain”, *Historiein*, Vol. 4(2003-2004), σελ.28-29

2.7. Τι έχει προσφέρει το Διαδίκτυο στην ιστορική επιστήμη;

2.7.1. Η θετική συνεισφορά του Διαδικτύου

Η εισβολή του Διαδικτύου στην επιστήμη της ιστοριογραφίας, με όλες τις συνέπειες που αυτή η τομή συνεπάγεται, εγκαινίασε ένα ζωηρό διάλογο ανάμεσα στα μέλη της ιστορικής κοινότητας αναφορικά με την προσφορά του νέου αυτού μέσου διανομής και αναπαραγωγής της ιστορικής πληροφορίας αλλά και τους κινδύνους που μπορεί να εγκυμονεί. Οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά εκκινούν είτε από μια απλή θεωρητική προσέγγιση του θέματος είτε –σε μεγαλύτερο ποσοστό- από την καθημερινή βιωματική εμπειρία που έχουν αποκτήσει τα τελευταία χρόνια οι ερευνητές από την επαφή τους με το Διαδίκτυο.

Καταρχάς, αυτό στο οποίο η πλειοψηφία συμφωνεί είναι πως το Διαδίκτυο έχει λειτουργήσει θετικά στην κατεύθυνση της διευκόλυνσης των δραστηριοτήτων των ιστορικών ερευνητών, σε καθαρά πρακτικό επίπεδο. Ο ερευνητής εξοικονομεί πολύτιμο χρόνο, εντοπίζοντας με μεγάλη ευκολία, ακόμα και από τον υπολογιστή του σπιτιού του, πολύτιμες πληροφορίες από αρχεία που διατίθενται ηλεκτρονικά, χωρίς να είναι απαραίτητη η φυσική του παρουσία στο φυσικό τους χώρο. Επίσης, προσφέρεται σε ιστορικούς που εργάζονται σε μικρά ερευνητικά κέντρα η δυνατότητα πρόσβασης στην πολύτιμη πληροφορία μεγάλων βιβλιοθηκών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της on-line βιβλιοθήκης του Κογκρέσου (<http://www.loc.gov/index.html>) που αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες συμβατικές αλλά και ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες του κόσμου.

Το Διαδίκτυο όμως έχει συμβάλει καθοριστικά και στον τομέα της επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της παγκόσμιας ιστορικής κοινότητας, ο οποίος πλέον έχει αναβαθμιστεί ριζικά. Υπάρχουν δικτυακοί τόποι ιστορικών ενώσεων, τμημάτων Πανεπιστημίων που διαθέτουν ηλεκτρονικά πληροφορίες σχετικά με υποτροφίες, ανακοινώσεις, συνέδρια και άλλο σχετικό υλικό που ανταλλάσσεται πλέον από τα μέλη της ιστορικής κοινότητας με μεγάλη ταχύτητα και ευκολία. Στο ίδιο πλαίσιο, το Διαδίκτυο, με τις πολυμεσικές του εφαρμογές, προσφέρει στους ερευνητές αλλά και σε ερευνητικά κέντρα και πανεπιστημιακές σχολές τη δυνατότητα να κοινοποιήσουν μεγαλύτερη και περισσότερο εύληπτη πληροφορία, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες δυνατότητες που μπορούσε να παράσχει ένα απλό έντυπο φυλλάδιο.

Το Διαδίκτυο επιπρόσθετα μπορεί να αντικαταστήσει πολλές εκδόσεις, οι οποίες υπηρετούσαν μέχρι πρότινος πρωτίστως μια αμιγώς τεχνική λειτουργία στα πλαίσια του επαγγέλματος του ιστορικού. Ένα παράδειγμα αυτού του είδους είναι οι

βιβλιογραφίες, οι οποίες στην ηλεκτρονική τους μορφή μπορούν να γίνουν εύχρηστες με την εντολή εύρεσης, καθώς και να ανανεώνονται διαρκώς με τη διαδικασία της αναβάθμισης (update).

Στο επίπεδο της διδασκαλίας επίσης της ιστορίας, το Διαδίκτυο αναδεικνύεται στο κατεξοχήν εργαλείο τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και για τους μαθητές. Η πρόσβαση σε αρχεία και πληροφορίες καθίσταται εύκολη και δεδομένη, ενώ η πολυμεσική φύση των νέων τεχνολογιών προσφέρει άπειρες δυνατότητες στις παρουσιάσεις του μαθήματος, με τη χρήση εικόνας, ήχου, γραφικών κτλ.⁶⁰

Οι Daniel J. Cohen και Roy Rosenzweig στο έργο τους «Digital History. A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web», στο οποίο χαρτογραφούν το ιστορικό Internet και προσφέρουν μια σειρά από κατευθυντήριες για τη σωστή αξιοποίηση του νέου αυτού μέσου στην ιστορική έρευνα, αποτυπώνουν επτά αρετές των ψηφιακών μέσων και των ψηφιακών δικτύων, οι οποίες μπορούν δυνητικά να καταστήσουν ευκολότερη την εργασία των ιστορικών: χωρητικότητα, προσβασιμότητα, ευελιξία, ποικιλομορφία, ευχρηστία, αλληλόδραση και υπερκειμενικότητα.

Οι ιστορικοί έχουν πλέον στη διάθεσή τους τη δυνατότητα αποθήκευσης τεράστιων ποσοτήτων πληροφορίας, δεδομένης της σημασίας που έχουν γι' αυτούς δεδομένα και αρχεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας σκληρός δίσκος 120 gigabyte μπορεί να χωρέσει βιβλιοθήκη 120.000 τόμων. Όμως η αξία αυτής της δυνατότητας ίσως να εκτιμηθεί περισσότερο στο μέλλον, όταν όλα θα μπορούν να αποθηκευτούν. Τότε τίποτα δε θα διαγράφεται από το φόβο του χώρου ή του κόστους, γεγονός το οποίο θα σημαίνει πολλά για τον ιστορικό του μέλλοντος, ο οποίος θα έχει στη διάθεσή του το σύνολο των πηγών της υπό εξέταση εποχής χωρίς περικοπές.

Η χωρητικότητα, ως αρετή, ενδεχομένως να είχε μικρή αξία, χωρίς την παρουσία της προσβασιμότητας, που προκύπτει όχι μόνο από τη δυνατότητα συμπύκνωσης της πληροφορίας αλλά κυρίως από τη δυνατότητα άμεσης αποστολής της σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι ιστορικοί έχουν επαφή με τα πολλαπλά κοινά τους, που απαρτίζονται από φοιτητές, άλλους ερευνητές, καθηγητές και το ευρύ κοινό, πολύ πιο απλά και με μηδενικό κόστος. Κυρίως όμως η προσβασιμότητα σχετίζεται με το ότι αρχειακές συλλογές και τεκμήρια είναι ανοιχτά σε ανθρώπους που στο

⁶⁰ Sarantakes, N.E., *So That a Tree May Live: What the World Wide Web Can and Do for Historians*, American Historical Association, February 1999, <http://www.historians.org/perspectives/issues/1999//9902/9902COM3.CFM>, σελ. 1-2

παρελθόν δεν είχαν καμία δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά. Η άμεση πρόσβαση σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές θα μεταβάλλει την ιστορική έρευνα και γραφή με τρόπους που δεν έχουμε φανταστεί. Οι ριζικές αυτές συνέπειες δεν αφορούν μόνο τα μεγάλα ερευνητικά κέντρα και τις βιβλιοθήκες αλλά και την εκπαιδευτική πρακτική της ιστορίας όπως και την καθημερινότητα των ανθρώπων, οι οποίοι μπορούν για παράδειγμα να έρθουν σε επαφή με συγγενείς τους μέσω γενεαλογικών ιστοσελίδων.

Ένα προσβάσιμο παρελθόν, όπως αυτό που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες, είναι συγχρόνως ένα πλούσιο παρελθόν εξαιτίας ενός τρίτου χαρακτηριστικού των ψηφιακών μέσων, της ευελιξίας τους. Πρόκειται για τη δυνατότητα της ψηφιακής πληροφορίας να αποδοθεί υπό τη μορφή κειμένου, εικόνων, ήχου και κινούμενων εικόνων. Όμως η ευελιξία δεν περιορίζεται στο συνδυασμό πολλών μέσων αλλά διευρύνεται και στη δυνατότητα των ψηφιακών δεδομένων να προσλάβουν πολλαπλές μορφές αυτομάτως. Για παράδειγμα, ένας ερευνητής της κλασικής αρχαιότητας είναι σε θέση να βλέπει ταυτόχρονα την εικόνα ενός αγγείου, σχόλια για το συγκεκριμένο αντικείμενο από άλλους ερευνητές και απόψεις παρόμοιων αγγείων από μια βάση δεδομένων. Αυτό προκύπτει από το ότι η πληροφορία στο Διαδίκτυο δεν είναι στατική και μονοσήμαντη αλλά μπορεί να λάβει οποιαδήποτε μορφή ανά πάσα στιγμή.

Η ευελιξία μεταμορφώνει την εμπειρία της κατανάλωσης της ιστορίας, συγχρόνως όμως τα ψηφιακά μέσα, εξαιτίας του ανοιχτού χαρακτήρα τους και της ποικιλομορφίας τους, μεταβάλλουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες παράγεται η ίδια η ιστορία. Δεν έχει διευρυνθεί μόνο το κοινό στο οποίο απευθύνεται η ιστορία αλλά και το σύνολο των συγγραφέων της, περισσότερο μάλιστα από οποιοδήποτε άλλο μέσο. Ήδη, ο αριθμός των συγγραφέων ιστορικών sites είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό συγγραφέων τυπωμένων βιβλίων. Όμως το σύνολο των συγγραφέων αυτών είναι ανομοιογενές και σαφώς με λιγότερες πιθανότητες επισήμων διαπιστευτηρίων, δίνοντας βήμα στους ερασιτέχνες ιστορικούς.

Τα τέσσερα προαναφερθέντα πλεονεκτήματα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ποσοτικά, καθώς αφορούν την ποσότητα της παρεχόμενης πληροφορίας και των ανθρώπων που τη διαχειρίζονται και την καταναλώνουν. Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι αν η «ψηφιακή ιστορία» είναι σε θέση να κάνει κάτι με διαφορετικό τρόπο. Σε αυτό το ποιοτικό ερώτημα απαντά η ευχρηστία, η δυνατότητα δηλαδή χειρισμού των ιστορικών δεδομένων με ηλεκτρονικά εργαλεία ως ένας τρόπος ανακάλυψης πραγμάτων που δεν ήταν εμφανή πιο πριν. Προς το παρόν,

το πιο ισχυρό εργαλείο στα χέρια των ιστορικών είναι και το πιο απλό, η δυνατότητα να ερευνήσουν μεγάλες ποσότητες κειμένων για συγκεκριμένες λέξεις. Η δυνατότητα αυτή γίνεται ακόμα πιο προκλητική, όταν πρόκειται για έρευνα ανάμεσα σε τεράστιες ποσότητες εικόνων, ήχων και κινούμενων εικόνων.

Η αλληλόδραση είναι άλλο ένα πλεονέκτημα των ψηφιακών μέσων που τα διαφοροποιεί από άλλα, πρότερα μέσα. Το ψηφιακό μέσο, σε αντιδιαστολή με τα άλλα μέσα, είναι αμφίδρομο. Κάθε σημείο κατανάλωσης μπορεί να είναι συγχρόνως σημείο παραγωγής. Η αλληλόδραση αυτού του είδους διευκολύνει πολλαπλές μορφές του ιστορικού διαλόγου –ανάμεσα σε επαγγελματίες, μεταξύ επαγγελματιών και ερασιτεχνών, ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές,⁶¹ μεταξύ μαθητών, μεταξύ ανθρώπων που αναπολούν το παρελθόν και συζητούν γι' αυτό. Το Διαδίκτυο έχει μετατραπεί σε ένα πεδίο νέων μορφών συνεργασίας, νέων μοντέλων διαφωνίας και νέων τρόπων συλλογής στοιχείων σχετικά με το παρελθόν. Σε αυτό το πεδίο, δυνητικά τουλάχιστον, τα ψηφιακά μέσα μεταμορφώνουν την παραδοσιακή μονόδρομη σχέση συγγραφέα-αναγνώστη, παραγωγού-καταναλωτή.

Τέλος, οι δύο συγγραφείς τονίζουν την υπερκειμενικότητα ή μη-γραμμικότητα της ψηφιακής τεχνολογίας, την ευκολία δηλαδή της μετακίνησης μέσα σε αφηγήματα και δεδομένα με μη γραμμικούς και πολλαπλούς τρόπους. Οι θιασώτες του μεταμοντέρνου υποστηρίζουν ότι η υπερκειμενικότητα διαρρηγνύει και αποκεντρώνει τα παραδοσιακά καθεστώτα αφηγήματα με τρόπο ευεργετικό.⁶² Σε όλα αυτά, θα πρέπει επίσης να προσθέσουμε τη δυνατότητα της διαρκούς επανεξέτασης και αναβάθμισης, χαρακτηριστικό που καθιστά το Διαδίκτυο έναν ζωντανό οργανισμό, του οποίου το περιεχόμενο καθημερινά ελέγχεται, βελτιώνεται και ακολουθεί τις εξελίξεις, χωρίς χαρακτηριστικά στασιμότητας.⁶³

Με το Διαδίκτυο επίσης και τις πολλαπλές εφαρμογές του, ανοίγεται και μια σειρά από άλλες δυνατότητες που δεν εξαντλούνται στη διανομή εγγράφων (μονογραφίες, άρθρα, εκθέσεις, νέα και μηνύματα) αλλά επεκτείνονται στη συλλογή, την αλληλεξάρτηση και διερεύνηση αυτών των εγγράφων. Το Διαδίκτυο λειτουργεί

⁶¹ Αναφορικά με τη αναμόρφωση της σχέσης καθηγητή-μαθητή με τη χρήση των ψηφιακών μέσων και ιδιαίτερα του διαδικτύου, βλ. Newman, M., *Getting beyond the West: The Internet and World History*, JAHC, Vol III, NO 3, NOV 2000, <http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII3/K12/newmarkIII3.HTML>

⁶² Cohen, D.J. – Rosenzweig, R., *Digital History. A Guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, σελ. 3-8

⁶³ Cohen, D., «History and the Second Decade of the Web», *Center for History and New Media*, <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/34>, σελ. 3

με αυτόν τον τρόπο επικουρικά στην ιστορική έρευνα, προσφέροντας στους ερευνητές εργαλεία ιδιαίτερα χρήσιμα. Οι δυνατότητες αυτές έχουν άμεση σχέση με την πρωταρχική φύση του Διαδικτύου, την παλινδρομική δηλαδή κίνηση της διανομής πληροφορίας μεταξύ των ανθρώπων και όχι με τη μονομερή παροχή πληροφορίας από τον πομπό στον δέκτη. Έτσι, το Διαδίκτυο καλλιεργεί την επικοινωνία και την αλληλόδραση όχι μόνο ανάμεσα στους ιστορικούς-ερευνητές με την ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών αλλά και ανάμεσα στους ιστορικούς και στα υποκείμενά τους. Αυτό αφορά κυρίως τους ερευνητές της νεότερης ιστορίας που μπορούν να αντλήσουν απεριόριστο υλικό από την τεράστια δεξαμενή πληροφοριών του Διαδικτύου.

Η δεύτερη, εξίσου σημαντική δυνατότητα αφορά τη λεγόμενη «interoperability» (διαλειτουργικότητα), όρος που χρησιμοποιείται κατεξοχήν από όσους ασχολούνται με τα συστήματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών και που υπόσχεται πολλά στο πεδίο της πρόσβασης σε τεράστια αρχεία αρχείων που βρίσκονται διάσπαρτα στο Διαδίκτυο από τους ιστορικούς ερευνητές. Πραγμάτωση της δυνατότητας αυτής αποτελούν ηλεκτρονικά αρχεία που ευρετηριάζουν αρχεία με κοινή θεματική αλλά και το λεγόμενο «data-mining», που περιλαμβάνει σύνθετες αναζητήσεις σε ηλεκτρονικά αρχεία, ένα είδος γρήγορης και αξιόπιστης κειμενικής ανάλυσης.⁶⁴

Τέλος, ο Mark Poster επισημαίνει μια άλλη διάσταση της ψηφιακής ιστορίας που σχετίζεται με την ίδια τη φύση του νέου μέσου και αφορά τη μετατροπή των φυσικών αρχείων σε αντίστοιχα ηλεκτρονικά. Η διαδικασία αυτή δύναται να απογυμνώσει το παραδοσιακό ιστορικό αρχείο από τη συναισθηματική φόρτιση με την οποία ήταν επενδυμένο στο παρελθόν, όταν οι ιστορικοί το προσέγγιζαν με μια σαφώς ρομαντική διάθεση που τους οδηγούσε στην αυταπάτη του ότι «το αρχείο περιέχει την αλήθεια του παρελθόντος». Έτσι, ίσως οδηγηθούμε σε μια πιο αυτοστοχαστική και εποικοδομητική κατανόηση του ιστορικού κειμένου.

Σε άλλες επιστήμες, όπως η ανθρωπολογία, η κριτική λογοτεχνία κ.ά. έχει αρχίσει να διερευνάται το μέσο που περιέχει το πολιτισμικό αντικείμενο και το είδος της γνώσης που παράγει αυτό. Αντιθέτως, οι ιστορικοί έχουν ασχοληθεί ελάχιστα με αυτό που ο Derrida ονόμασε «αρχείο» και που αναφέρεται σε οποιαδήποτε

⁶⁴ Cohen, D., History and the Second Decade of the Web, Center for History and New Media, ό.π., σελ. 3-8

αποθηκευμένη συλλογή πληροφορίας, μια υλική δηλαδή συλλογή δεδομένων, που έρχεται σε αντιδιαστολή με τη μνήμη. Ενώ δηλαδή οι υπόλοιπες επιστήμες έχουν κατά κόρον ενδιαφερθεί για τον τρόπο λειτουργίας του αρχείου, του μέσου δηλαδή και της γνώσης που παράγει, η ιστορική επιστήμη έχει αναλωθεί στη λειτουργία της μνήμης και όχι στο αρχείο και στη δυνατότητα μετατροπής του σε ψηφιακή μορφή. Η ψηφιοποίηση όμως ακριβώς είναι αυτή που προσφέρει ένα βήμα περαιτέρω στον παραδοσιακό δυισμό ιστορίας/μυθοπλασίας που αντιπαλεύει η ιστορική επιστήμη. Οι ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων εισηγούνται το αδιαχώριστο της μόνιμης ανάγκης αφηγηματοποίησης (που συνεπάγεται τη «μυθοπλασία») και της επιμονής στη διαφύλαξη της υλικής μορφής της πληροφορίας. Τα ηλεκτρονικά έγγραφα, για παράδειγμα, υπαγορεύουν αισθητικές επιλογές σχετικά με τη διάταξη των δεδομένων, ακόμα και σε θέματα, όπως η keyword indexing που επηρεάζει σαφώς την πρόσβαση στην πληροφορία. Την ίδια στιγμή, τα ηλεκτρονικά έγγραφα υπενθυμίζουν στον ερευνητή τη μη αυθεντικότητά τους, ότι δηλαδή δεν πρόκειται για κατάλοιπα του παρελθόντος αλλά τα προϊόντα μιας πρόσφατης αποκωδικοποίησης. Έτσι, τα ηλεκτρονικά αρχεία συμμορφώνονται στους επιστημολογικούς κανόνες που εκκινούν από τους οικείους όρους χρήσης σε συνδυασμό με περισσότερο συμβατικές πηγές.⁶⁵

⁶⁵ Poster, M., “History in the Digital Domain”, *Historein*, Vol. 4(2003-2004), σελ. 23

2.7.2. Οι κίνδυνοι του Διαδικτύου

Σε μια συζήτηση όμως που αφορά τις νέες τεχνολογίες και την επιστήμη της ιστοριογραφίας, αναπόφευκτα, και σε πολλές περιπτώσεις μέσα από τα ίδια τα πλεονεκτήματα της εφαρμογής της ψηφιακής τεχνολογίας στο χώρο της ιστορίας αναδύονται πολυποίκιλοι κίνδυνοι που σχετίζονται με ζητήματα πρόσβασης, αξιοπιστίας αλλά και σχέσης του ιστορικού με το υποκείμενο, θέτοντας υπό αμφισβήτηση το ρόλο και τη λειτουργικότητα ευρέως αποδεκτών γνωρισμάτων του Διαδικτύου, όπως ο ανοιχτός και δημοκρατικός του χαρακτήρας.

Το τελευταίο και ίσως πλέον προβεβλημένο χαρακτηριστικό του Διαδικτύου, ο ανοιχτός δηλαδή χαρακτήρας του μπορεί συγχρόνως να λειτουργήσει αρνητικά για την ψηφιακή ιστορία, καθώς ένα από τα πιο βασικά ζητήματα σχετικά είναι αυτό της αυθεντικότητας (authenticity). Σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσδιάκριτη η πατρότητα ενός ιστορικού site ή αφορά ανθρώπους που δεν έχουν καμία σχέση με την «επίσημη» επιστημονική κοινότητα. Χιλιάδες ερασιτέχνες, δάσκαλοι ιστορίας κ.ά. έχουν δημιουργήσει «ιστορικούς» ιστοτόπους, πολλοί από τους οποίους βέβαια μπορεί να περιέχουν πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό, η αξιοπιστία τους όμως παραμένει αμφισβητήσιμη.

Όμως, ακόμα και η δημοκρατική φύση του Διαδικτύου στον τομέα της ψηφιακής ιστορίας αυτή καθαυτή ελέγχεται από τον Roy Rosenzweig, ο οποίος θέτει μια σειρά από ερωτήματα, και ο οποίος κάνει λόγο σχετικά για δύο μορφές του Διαδικτύου, το «δημόσιο» και το «ιδιωτικό».⁶⁶ Το πρώτο ερώτημα αφορά στο ότι ένα μεγάλο ποσοστό πολύτιμης πληροφορίας παραμένει αθέατη και μη προσβάσιμη για μηχανές εύρεσης, όπως το Google. Επιπρόσθετα, και ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό όσων διαχειρίζονται την ιστορική πληροφορία στο Διαδίκτυο προέρχονται από τη λεγόμενη δημόσια σφαίρα (ακαδημαϊκοί κύκλοι, κρατικά ιδρύματα όπως η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου), συγχρόνως κάνουν την εμφάνισή τους στο χώρο του ιστορικού Διαδικτύου ιδιωτικοί φορείς (ψυχαγωγικές εταιρείες κ.ά.) που επιχειρούν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους αυτό το κομμάτι του Διαδικτύου, εγείροντας ερωτηματικά σχετικά με το ποια ιστορία θα βλέπουμε στις οθόνες μας και ποιοι θα μπορούν να τη βλέπουν.

⁶⁶ Roy Rosenzweig, "The Road to Xanadu: Public and Private Pathways on the History Web", *The Journal of American History*, Vol. 88, No2 (September 2001), <http://www.historycooperative.org/journals/jah/88.2/rosenzweig.html>

Ο αριθμός των sites στα οποία η πρόσβαση γίνεται μόνο μέσω πληρωμής αυξάνεται διαρκώς, δημιουργώντας αυτό που ο Rosenzweig αποκαλεί «ιδιωτικό Web», το οποίο έρχεται σε αντιδιαστολή προς το «δημόσιο Web». Στο δεύτερο, του οποίου τα βασικά γνωρίσματα είναι η ελεύθερη πρόσβαση και ο έλεγχος από ιδιώτες, μη κερδοσκοπικούς ή κυβερνητικούς παράγοντες, περιέχονται κατά βάση πρωτογενείς πηγές, ενώ στο ιδιωτικό δευτερογενείς πηγές, σημαντικές όμως για την ιστορική έρευνα. Και ενώ η υπάρχουσα πραγματικότητα στο Διαδίκτυο, με την παρουσία αφιλοκερδών, κρατικών και ερασιτεχνικών προσπαθειών, οδηγεί σε μια προοπτική μιας πραγματικά ελεύθερης ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης ή έστω ενός ηλεκτρονικού αρχείου, η πάντα επισφαλής κατάσταση της δημόσιας σφαίρας στη σύγχρονη Αμερική, στην οποία αναφέρεται ο Rosenzweig, συνιστά έναν επιπλέον κίνδυνο γι' αυτό το νέο αρχείο, καθώς φορείς, οι οποίοι ήταν κατεξοχήν χρηματοδότες ανθρωπιστικών παραγωγών μείωσαν τους σχετικούς τους προϋπολογισμούς. Οι ενθουσιώδεις πρωτοπόροι της τεχνολογίας καθώς και εθελοντές βοήθησαν το ιστορικό Διαδίκτυο στα πρώτα βήματά του. Τώρα που τείνει να μετατραπεί σε καθεστώς, θα εξακολουθήσει να υφίσταται;

Η συνεχιζόμενη διάβρωση της δημόσιας σφαίρας απειλεί περαιτέρω το δημόσιο Διαδίκτυο. Οι περιορισμοί που θέτουν οι νόμοι του copyright δημιουργούν περαιτέρω προβλήματα. Το 1976 περιόρισε τη δημόσια σφαίρα, επεκτείνοντας την ισχύ του copyright στα 75 χρόνια. Οι περιορισμοί των copyrights είναι ένας από τους βασικούς λόγους που πολλές ιστορικές παραγωγές κυκλοφορούν σε cd-roms. Η εμπορική απάντηση σε αυτό το πρόβλημα είναι εταιρείες οι οποίες παρέχουν έναντι αμοιβής προστατευόμενο υλικό. Μια από τις πλέον συνήθεις εφαρμογές αυτής της πρακτικής είναι οι υψηλού κόστους εγγραφές για την πρόσβαση σε ψηφιακό υλικό, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα του εικονικού υλικού, του οποίου ο έλεγχος έχει περάσει στα χέρια δύο κολοσσών, της Corbis και της Getty Images. Επικίνδυνη επίσης είναι για τον συγγραφέα η προοπτική που αφορά την αναδυόμενη οικονομική δομή της βιομηχανίας της πληροφορικής και τη μονοπωλιακή της τακτική στο χώρο του Διαδικτύου. Είναι επομένως φυσική, συνεχίζει ο ίδιος, η συγκέντρωση της πώλησης ηλεκτρονικών δεδομένων σε λίγα χέρια.⁶⁷

⁶⁷ Τον κίνδυνο «ιδιωτικοποίησης» της ιστορικής πληροφορίας στο Διαδίκτυο θέτει ως θέμα που αφορά κυρίως την ψηφιοποίηση αρχειακού υλικού, και ο Mark Poster, ο οποίος αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην ψήφιση του νόμου «Digital Millennium Copyright law» το 1998, ο οποίος περιορίζει την πρόσβαση των ιστορικών σε συλλογές δεδομένων, τουλάχιστον θεωρητικά. Βλ. Poster, M., «History in the Digital Domain», *Historiein*, Vol. 4(2003-2004), σελ. 21

Ο ίδιος συγγραφέας κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για την ψηφιοποίηση υλικού που αναρτάται στο Διαδίκτυο, καθώς υποστηρίζει ότι ουσιαστικά αυτού του είδους οι απόπειρες αντιστοιχούν στο «κάψιμο του χωριού» προκειμένου να σωθεί, εφόσον η πλειοψηφία των βιβλίων θα οδηγηθούν στη φυσική καταστροφή μετά την ψηφιοποίησή τους τόσο εξαιτίας της κακής χρήσης όσο και επειδή εκ των πραγμάτων ο χώρος που καταλαμβάνουν είναι πολύτιμος. Εξίσου όμως μεγάλος είναι ο κίνδυνος απώλειας των *marginalia* (σημειώσεις στο περιθώριο των βιβλίων) που χάνονται μαζί με τα έντυπα, ενώ προβληματική είναι και η ψηφιοποίηση εικόνων, όπως για παράδειγμα τα χαρακτηριστικά του 19^{ου} αιώνα.

Άλλα αξιοσημείωτα μειονεκτήματα της εφαρμογής του Διαδικτύου στο χώρο της ιστοριογραφίας είναι η έλλειψη σταθερότητας και διατήρησης, λόγω του ρευστού χαρακτήρα του ίδιου του μέσου, η δυσκολία να επιδείξει το νέο μέσο ανθρώπινη φιλικότητα, καθώς και οικεία για τον παραδοσιακό αναγνώστη σχήματα ανάγνωσης, ιδιαίτερα για τα αφηγήματα μακράς διάρκειας που για αιώνες στάθηκαν η σφραγίδα της ιστορίας.⁶⁸

Κριτική έχει επίσης δεχτεί και η προσπάθεια της εφαρμογής του Διαδικτύου στη διδασκαλία της ιστορίας, τουλάχιστον στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης. Σύμφωνα με αυτήν, οι ανάγκες και οι στόχοι ενός μέσου δασκάλου της ιστορίας είναι συγκεκριμένοι και πεπερασμένοι, σαφώς πιο περιορισμένοι από τους αντίστοιχους ενός ακαδημαϊκού καθηγητή: Στόχος είναι η μετάδοση ενός συγκεκριμένου συνόλου πληροφοριών σε ένα προκαθορισμένο χρονικό διάστημα. Ο ανοιχτός, απρόβλεπτος σχεδιασμός του Διαδικτύου έρχεται μάλλον σε αντίθεση με τις περιορισμένες, κλειστές ανάγκες του καθηγητή ιστορίας που απευθύνεται σε παιδιά σχολικής ηλικίας. Η υπερπληθώρα πληροφοριών που παρέχονται σε διάφορους ιστότοπους μάλλον αποπροσανατολίζει τον καθηγητή, ο οποίος καλείται να επιλέξει τα στοιχεία αυτά που θεωρεί τα κατάλληλα για το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Επιπρόσθετα, τα sites που θα μπορούσαν να απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς αυτού του είδους παρουσιάζουν και άλλα προβλήματα, όπως η αλληλοεπικάλυψη ή/και η πρόχειρη οργάνωση δημιουργούν περαιτέρω προβλήματα.⁶⁹

Μια άλλη προβληματική διάσταση της ψηφιοποίησης της ιστορίας είναι το γεγονός ότι η ψηφιακή κουλτούρα καθιστά δυνητικά ευμετάβλητο το ιστορικό

⁶⁸ Cohen, D., «History and the Second Decade of the Web», *Center for History and New Media*, <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/34>, σελ. 3

⁶⁹ Mark S. Newmark, «A Call For a New Generation of Historical Web Sites», *JAHC*, Vol II, No 3, November 1999, <http://mcel.pacificu.edu/jahc/jahcii3/k12ii3/newmark.html>

κείμενο, καθώς ο αναγνώστης είναι σε θέση να επιφέρει αλλαγές στο κείμενο. Η δυνατότητα αυτή συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της φύσης της ψηφιακής κουλτούρας⁷⁰, η οποία δίνει τη δυνατότητα της ταυτόχρονης ανάγνωσης και επανασυγγραφής των κειμένων, της θέασης και της επαναφαντασίωσης των εικόνων, του ακούσματος και της επαναδιαμόρφωσης των ηχητικών κομματιών. Το ακροατήριο με αυτόν τον τρόπο μεταβάλλεται συγχρόνως σε συγγραφέα, καλλιτέχνη και συνθέτη. Επιπλέον, πρακτικές που μέχρι πρότινος ήταν πλήρως διαχωρισμένες, στις μέρες μας δεν έχουν σαφώς καθορισμένα όρια, με αποτέλεσμα να επιτείνεται το φαινόμενο της διαρκούς ρευστότητας των ιστορικών αρχείων και του κινδύνου της απώλειας της ακεραιότητας των ιστορικών κειμένων, ένας πραγματικός εφιάλτης για τους ιστορικούς.

Το πρόβλημα επίσης της λογοκλοπής αποτελεί ένα σημαντικό θέμα που αφορά την ψηφιακή ιστορία, καθώς, εκτός από την ψηφιοποίηση των ιστορικών εγγράφων, τα ίδια τα γραπτά των ιστορικών ερευνητών λαμβάνουν ηλεκτρονική μορφή και παρουσιάζονται online, είτε πρόκειται για μεμονωμένα άρθρα ή ακόμα και για μεγαλύτερες εργασίες. Το ερώτημα που ανακύπτει βέβαια στην περίπτωση αυτή είναι αυτό της λογοκλοπής και πώς μπορεί να ελεγχθεί.

Η εξαιρετικά ωφέλιμη αξιοποίηση του υπερκειμένου από την ιστορική επιστήμη, όπως θα δούμε και στη συνέχεια της εργασίας, συνιστά μια επιπλέον προσφορά των νέων τεχνολογιών στον τομέα αυτό των ανθρωπιστικών επιστημών. Η μεταφορά του κειμένου, όπως έχει διαπιστωθεί, στο Διαδίκτυο εισάγει μια συνειρμική λογική που υπερβαίνει τη γραμμική λογική του τυπωμένου κειμένου.

Ωστόσο, αναφορικά με την υλική μορφή του Διαδικτύου, ο Poster επισημαίνει την απειλή που αυτή συνιστά έναντι στις καθιερωμένες διαδικασίες πιστοποίησης. Ο οποιοσδήποτε είναι σε θέση να δημοσιοποιήσει ένα κείμενό του, καθώς η ψηφιακή κουλτούρα έχει υπερκεράσει πρακτικές του παρελθόντος που αφορούσαν την αξιοπιστία των επιστημονικών κειμένων, όπως οι αναφορές σε εκδοτικούς οίκους και περιοδικά. Το πρόβλημα αυτό φυσικά διαδέχεται μια σειρά από άλλα ζητήματα που σχετίζονται με τις on line εκδόσεις και υπό ποιες συνθήκες μπορούν να υποκαταστήσουν τις συμβατικές εκδόσεις, τονίζοντας για ακόμα μια φορά το γεγονός

⁷⁰ Στο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας σχετικά με το υπερκείμενο και την εφαρμογή του στο χώρο της ιστοριογραφίας γίνεται προσπάθεια να σκιαγραφηθεί ο ρόλος του αναγνώστη στο νέο ψηφιακό περιβάλλον.

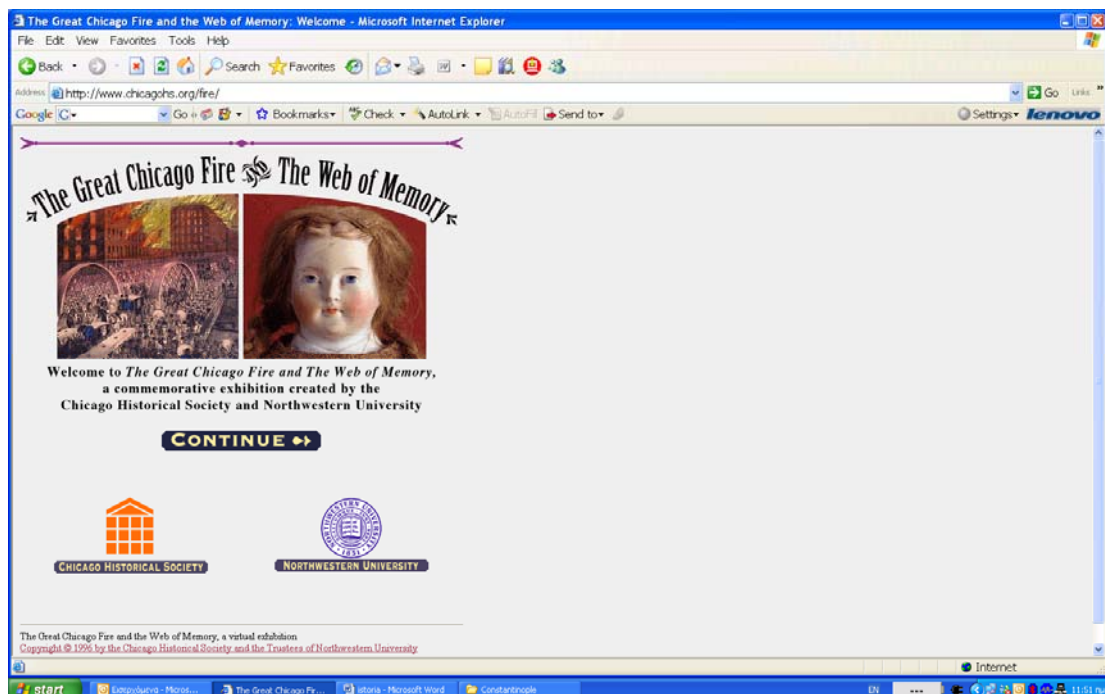
της πλήρους αποσταθεροποίησης της ακαδημαϊκής αποτίμησης και κριτικής από την ψηφιακή κουλτούρα.

Όμως η ψηφιακή κουλτούρα δεν επιφέρει ριζικές αλλαγές μόνο στο επίπεδο των αρχείων και των κειμένων. Η ίδια η κοινωνική ζωή λαμβάνει πλέον μια άλλη, ψηφιακή μορφή. Η επικοινωνία διεξάγεται υπό τη μορφή των e-mails, εκατομμύρια άνθρωποι συμμετέχουν σε on line συζητήσεις, chat rooms κ.ά. Η ίδια η ιστορική εμπειρία είναι πλέον ψηφιακή. Η επικοινωνία στην εποχή της ψηφιακής κουλτούρας διεξάγεται με τη μεσολάβηση μηχανημάτων, ζούμε ουσιαστικά την εικονική πραγματικότητα, της οποίας οι κανόνες διαφέρουν ριζικά από τις οικείες μορφές της συμβατικής κοινωνίας. Για τους ιστορικούς, η ψηφιακή τεχνολογία προκαλεί ένα επιπλέον πρόβλημα θεωρίας και μεθοδολογίας, καθώς οι υποθέσεις τους σχετικά με την ατομική και τη συλλογική δράση αμφισβητούνται από τα ζητήματα που ανακύπτουν από τη διαμεσολαβημένη εμπειρία. Έτσι, είναι δύσκολο για τον ιστορικό να καταγράψει την ιστορία της ζωής στην οθόνη, όταν δεν είναι βέβαιο ποιος ενεργεί και σε ποιο βαθμό αυτός που ενεργεί είναι άνθρωπος, μηχανή ή ένας συνδυασμός και των δύο.⁷¹

⁷¹ Poster, M., “History in the Digital Domain”, *Historein*, Vol. 4(2003-2004), σελ. 26

2.8. Ένα παράδειγμα εφαρμογής της Web History: The Great Chicago Fire and the Web of Memory

Μια από τις ιστοσελίδες που συνιστά μια από τις πρώτες σοβαρές και επιτυχημένες απόπειρες παρουσίασης αυτού που ονομάζουμε Ψηφιακή Ιστορία θεωρείται η on-line μουσειακής έκθεσης «The Great Chicago Fire and the Web of Memory» (<http://www.chicagohs.org/fire/>). Πρόκειται για μια δικτυακή έκθεση κατασκευασμένη από τη Chicago Historical Society και το Northwestern University, με κεντρικό θέμα ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα της αμερικανικής ιστορίας και συγχρόνως ένα από τα βασικά γεγονότα που διαμόρφωσαν την ίδια την ύπαρξη της πόλης του Σικάγο, τη μεγάλη πυρκαγιά που ξέσπασε το 1871 εκεί.

2. The Great Chicago Fire and the Web of Memory

Το Φεβρουάριο του 1998 σε ένα άρθρο του ο Carl Smith, ένας από τους συντελεστές του συγκεκριμένου εγχειρήματος, αναρωτιέται αν είναι εφικτή η «σοβαρή» ιστορία στο Διαδίκτυο.⁷² Ο ίδιος ορίζει τη «σοβαρή ιστορία» ως «πρωτότυπη εργασία που βασίζεται υπεύθυνα στις πρωτογενείς πηγές, ενημερώνεται από σχετικούς ακαδημαϊκούς κύκλους και προκαλεί μια καθαρή συζήτηση ή μια ομάδα συζητήσεων». Με βάση αυτόν τον ορισμό, παραθέτει μια σειρά από

⁷² Carl Smith, “Can You Do Serious History on the Web?”, *Center for History and New Media*, (February 1998), <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/serioushistory.php>

πλεονεκτήματα που καθιστούν το Διαδίκτυο το κατεξοχήν μέσο δημιουργίας μιας «σοβαρής ιστορίας» αλλά και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αξιοποιηθούν, στηριγμένος στην εμπειρία του από την οργάνωση και το τελικό αποτέλεσμα του «The Great Chicago Fire and the Web of Memory». Έτσι, η χρήση υλικού πέρα από τους συνήθεις περιορισμούς μιας συμβατικής έκθεσης ή ενός έντυπου βιβλίου, όπως η κλίμακα και η διάταξη των εκθεμάτων στον ορισμένο χώρο ενός μουσείου, τα έξοδα που αφορούν τα εκθέματα ή τον αριθμό των ολοσέλιδων έγχρωμων φωτογραφιών που θα επέτρεπε ο εκδότης, αποτελούσε, σε συνδυασμό με τις τεράστιες πολυμεσικές δυνατότητες του Διαδικτύου, ένα σημαντικό εφόδιο στα χέρια των συντελεστών της διαδικτυακής έκθεσης.

Η επόμενη και ιδιαιτέρως σημαντική πρόκληση ήταν η σωστή αξιοποίηση αυτών των δυνατοτήτων, τόσο σε επίπεδο περιεχομένου όσο και σε επίπεδο μορφής. Στο επίπεδο του περιεχομένου, οι δημιουργοί του site είχαν την ευκαιρία να εκθέσουν διαδικτυακά έναν πλούτο εγγράφων, που ήταν αδύνατο και μη πρακτικό είτε να εκτεθούν στα πλαίσια μιας συμβατικής έκθεσης είτε υπό τη μορφή μιας έκδοσης και με τον τρόπο αυτό να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτά ερευνητές που μέχρι τότε δεν είχαν τη σχετική δυνατότητα. Επιπρόσθετα, δόθηκε η δυνατότητα τα κείμενα αυτά, καθώς και ένα πλούσιο οπτικό υλικό, να παρατεθούν γύρω από έναν άξονα ιδεών-ενοτήτων, με σκοπό τα ίδια να προβληθούν και να «αποκαλυφθούν». Ο Smith έχει επίγνωση του ότι είναι μάλλον απίθανο κάποιος επισκέπτης να διαβάσει όλα τα κείμενα, τονίζει όμως ότι γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το site έχει δομηθεί έτσι, ώστε κάθε ενότητα-κεφάλαιο και καθένα από τα υποκεφάλαιά του να μπορεί να λειτουργεί ως αυτόνομο. Με αυτή τη λογική κάθε επισκέπτης έχει την επιλογή να επανέλθει στο site και να ασχοληθεί με την ενότητα που κάθε φορά τον ενδιαφέρει.

Αναφορικά με τη μορφή του ιστότοπου, οι συντελεστές του έργου λειτούργησαν με βασικό κριτήριο τον καλύτερο δυνατό τρόπο για να παρουσιαστεί το περιεχόμενο και το ερμηνευτικό υλικό. Οι σελίδες έπρεπε να είναι καθαρές, λογικά ακόλουθες, ελκυστικές και χωρίς φυσικά να περιορίζουν τη συνήθη μη γραμμική ελευθερία του Διαδικτύου έπρεπε να είναι προσπελάσιμες με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην αναστατώνουν τη διανοητική συνοχή του site. Η ένταξη ενός μεγάλου αριθμού κειμένων έθεσε και μια επιπλέον πρόκληση: Αυτό που ήταν απαραίτητο ήταν ένα στήσιμο που δε θα ήταν μόνο θελκτικό οπτικά αλλά και περισσότερο ευανάγνωστο. Η λύση ήταν η επιλογή μιας ελαφρώς μεγαλύτερης γραμματοσειράς από το σύνθητες και η ύπαρξη μεγάλων κενών στα αριστερά. Στα κενά αυτά εντάχθηκαν παραθέματα

από το κείμενο, καθώς και μικρού μεγέθους φωτογραφίες (thumbnails), όπως και ψηφιοποιημένα έγγραφα. Τα ειδικά πολυμεσικά στοιχεία αποσκοπούν στο να αιχμαλωτίσουν την προσοχή του επισκέπτη, σίγουρα όμως υπόκεινται στο στόχο της διαδικτυακής έκθεσης.

Ο Smith καταλήγει στο άρθρο του ότι το συγκεκριμένο site συνιστά «σοβαρή ιστορία», υπό την έννοια ότι είναι πράγματι μια πρωτότυπη εργασία που στηρίζεται στις καλύτερες πρωτογενείς πηγές, είναι ενημερωμένη από άλλες έρευνες και δημιουργεί ένα σύνολο αποδεκτών στοιχείων για το θέμα του. Επιπλέον, και ίσως αυτό να είναι ακόμα πιο σημαντικό, κατά τον συγγραφέα, το site ενθαρρύνει τους αναγνώστες να «κάνουν ιστορία» μόνοι τους, καθώς τους παρέχεται ένας τεράστιος όγκος πηγών που μπορούν να εξερευνήσουν, είτε έχουν διαβάσει το ερμηνευτικό κείμενο είτε όχι, και εξάγουν τα δικά τους συμπεράσματα. Για ορισμένους, συνεχίζει ο Smith, ενδεχομένως το Διαδίκτυο να μην μπορεί να υποκαταστήσει το βιβλίο, ωστόσο δεν μπορεί να αμφισβητηθούν οι τεράστιες προοπτικές στην παρουσίαση πληροφοριών και ιδεών που προσφέρει, συμπληρώνοντας μάλλον παρά αντικαθιστώντας άλλες μορφές παροχής πληροφορίας.

3. Το υπερκείμενο

Το υπερκείμενο θα μπορούσε απλά να οριστεί ως ένα μη γραμμικό κείμενο, το οποίο ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει ακολουθώντας διαφορετικές, μη προκαθορισμένες διαδρομές, χωρίς να ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία, από την αρχή ως το τέλος. Οι εγκυκλοπαίδειες και τα λεξικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν δείγματα υπερκειμενικής γραφής, καθώς ο αναγνώστης μπορεί να μη διαβάσει ολόκληρο το λεξικό ή την εγκυκλοπαίδεια αλλά να επιλέξει τα λήμματα ή τα άρθρα που τον ενδιαφέρουν ή να μεταβεί από το πρωτοσέλιδο στα σημεία που έχει επιλέξει. Ένας ευρύτερος ορισμός του υπερκειμένου αφορά το ρόλο του ως σύστημα διαχείρισης πληροφοριών. Έτσι, το υπερκείμενο συνιστά ένα από τα πιο σημαντικά και επαναστατικά είδη συστημάτων διαχείρισης πληροφοριών, το οποίο έχει προκαλέσει ριζική τομή στο χώρο της λογοτεχνίας. Στην ουσία του πρόκειται για ένα σύστημα, μια μορφή παρουσίασης και απόδοσης υλικού ποικίλης μορφής (κειμενικό, οπτικό, ηχητικό) το οποίο συνδέεται μεταξύ του με ένα πολύπλοκο, αμφίδρομο δίκτυο, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα στο χρήστη να περιηγείται ελεύθερα μέσα σε αυτό, υπερβαίνοντας τους περιορισμούς της γραμμικότητας ενός παραδοσιακού συστήματος παροχής πληροφοριών. Ο Jay David Bolter το παραλληλίζει με «ένα τυπωμένο βιβλίο στο οποίο ο συγγραφέας έχει παρέμβει με ένα ψαλίδι και το έχει κόψει σε βολικά λεκτικά μεγέθη. Η διαφορά είναι ότι το ηλεκτρονικό υπερκείμενο δε διαλύεται απλά σε έναν ακατάστατο σωρό, αφού ο συγγραφέας ορίζει επίσης έναν συνδυασμό ηλεκτρονικών διασυνδέσεων για να υποδηλώσει σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα μέρη.»⁷³

⁷³ Bolter, J.D., *Οι μεταμορφώσεις της γραφής. Υπολογιστές, υπερκείμενο και αναμορφώσεις της τυπογραφίας*, Αθήνα 2006, σελ. 53-54

3.1. Το υπερκείμενο. Μια πολύπτυχη ιστορία

Η πρώτη σύλληψη του υπερκειμένου ανήκει στον Vannevar Bush, ο οποίος το 1945 στο άρθρο του «As we may think» (τίτλος δηλωτικός των προθέσεων του συγγραφέα⁷⁴) στο περιοδικό «The Atlantic Monthly» σκιαγράφησε το μεγαλόπνοο όραμά του για ένα υπερκειμενικό σύστημα ανάγνωσης και γραφής με τη χρήση ηλεκτρομηχανικής τεχνολογίας. Πιο συγκεκριμένα, περιέγραφε, ποτέ όμως δεν υλοποίησε, μια φωτο-ηλεκτρομηχανική μηχανή, το Memex (Memory Extender), η οποία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως διαδραστική εγκυκλοπαίδεια ή βιβλιοθήκη. Στην οθόνη θα απεικονίζονταν δύο κείμενα, τα οποία θα είχαν τη δυνατότητα δεσμών ανάμεσα σε τμήματά τους, που θα αποθηκεύονταν σε μικροφίλμ. Είκοσι χρόνια μετά την επαναστατική ιδέα του Bush, ο Ted Nelson στο έργο του «Literary Machines» διατύπωσε για πρώτη φορά τον όρο «υπερκείμενο», δίνοντάς του μάλιστα και τον ορισμό: «Πρόκειται για ένα σώμα γραπτού ή εικονικού υλικού που αλληλοσυνδέεται με έναν σύνθετο τρόπο τέτοιο που δε θα μπορούσε να αναπαρασταθεί κατάλληλα σε έντυπη μορφή.» (Nelson, 1965) Ο Nelson, είχε οραματιστεί το σχέδιο Xanadu (όνομα που δανείστηκε από το μυστηριώδες παλάτι που αναφέρει ο S.T. Coleridge στο ποίημά του «Kubla Khan»), σύμφωνα με το οποίο όλες οι πληροφορίες του κόσμου θα μπορούσαν να εκδοθούν ως υπερκείμενο.

Η ιστορία του υπερκειμένου από τους πρώτους αυτούς οραματιστές μέχρι σήμερα εξελίχτηκε με ταχείς ρυθμούς, αρχικά με την ανάπτυξη υπερκειμενικών συστημάτων που προορίζονταν είτε για εμπορική είτε για πειραματική χρήση, μέχρι τη δεκαετία του 1980, όταν η εμφάνιση των προσωπικών υπολογιστών κατέστησε το υπερκείμενο διαθέσιμο σε ένα κοινό ευρύτερο των ασχολούμενων με τα υπολογιστικά προγράμματα. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν πολλά νέα υπερκειμενικά συστήματα.

Σταθμός ωστόσο στο θέμα του υπερκειμένου θεωρείται η ανακάλυψη του Παγκόσμιου Ιστού το 1991, που υπήρξε καθοριστική για τη διάδοσή του και την επικράτησή του ως σύστημα πληροφοριών. Η καινοτομία του Παγκόσμιου Ιστού σε σχέση με τα αυτόνομα συστήματα υπερκειμένου της δεκαετίας του 1980 ήταν ο ορισμός ενός πρωτοκόλλου, ώστε το υπερκείμενο να γίνει παγκόσμιο. Μέχρι τότε, οι αναγνώστες κινούνταν με τους δεσμούς μόνο ανάμεσα σε κείμενα που είχε

⁷⁴ Χαρακτηριστικά αναφέρεται σε «μια νέα σχέση ανάμεσα στον σκεπτόμενο άνθρωπο και στο σύνολο της γνώσης»: Bush, V., “As we may think”, *Atlantic Monthly*, 176(1): σελ. 101 παρατίθεται στο Bolter, J.D., ό.π., σελ. 53

δημιουργήσει ο ίδιος συγγραφέας ή συγγραφείς και είχαν αποθηκευτεί σε μια δισκέτα ή ένα CD-ROM. Οι περιορισμοί αυτοί που αφορούν το μέγεθος και το χώρο ξεπεράστηκαν, καθώς στον Ιστό τα υπερκειμενικά συστήματα αναπτύσσονται σε ένα ευρύ πλάτος χώρου. Ο Nielsen παραθέτει στο έργο του «Multimedia and Hypertext. The Internet and beyond» τους λόγους της τεράστιας δημοφιλίας του Παγκόσμιου Ιστού ως υπερκειμενική εφαρμογή.⁷⁵ Ως πρώτο θεωρεί τη δυσχρηστία του παραδοσιακού περιβάλλοντος χρήσης του Διαδικτύου, καθώς απαιτούσε από τον χρήστη την κατανόηση μιας γραμμικά οριοθετημένης επικρατούσας/ηγετικής γλώσσας με πολλές δυσνόητες συντμήσεις και συγκεκριμένες δυνατότητες. Η εναλλακτική που προσφέρει το υπερκείμενο είναι πολύ περισσότερο διαισθητική για τους νέους χρήστες. Καθώς το Διαδίκτυο εξακολουθεί κάθε χρόνο να διπλασιάζεται σε μέγεθος, ο πληθυσμός των χρηστών διευρύνεται, καλύπτοντας και κατηγορίες ανθρώπων που δεν έχουν μεγάλη σχέση με την τεχνολογία και οι οποίοι, όπως είναι φυσικό, επιλέγουν πιο εύκολα περιβάλλοντα χρήσης. Και οι παροχείς πληροφορίας όμως έχουν σημαντικά κίνητρα για να καταστήσουν την πληροφορία τους διαθέσιμη μέσω Ίντερνετ. Το πιο απλό είναι η προσέλκυση ενός μεγάλου αριθμού χρηστών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, καθώς και το γεγονός ότι ο Παγκόσμιος Ιστός είναι μια πολύ οικονομική μέθοδος παροχής συγκεκριμένης μορφής πληροφοριών. Για μια εταιρεία, για παράδειγμα, αποτελεί μεγάλη εξοικονόμηση χρήματος η δυνατότητα των χρηστών-πελατών τους να έχουν πρόσβαση σε μια υπερκειμενική εφαρμογή που θα τους παρέχει τις πληροφορίες που χρειάζονται, αντί να τις ταχυδρομούν οι ίδιες με τον παραδοσιακό τρόπο.

Η δομή ενός υπερκειμενικού συστήματος αποτελείται από κόμβους πληροφορίας (εδάφια κειμένου, οπτικά και ηχητικά αποσπάσματα - nodes) και συνδέσμους (links), οι οποίοι επιτρέπουν τη μονόδρομη ή αμφίδρομη πλοήγηση ανάμεσα σε αυτούς τους κόμβους. Ο κόμβος αναπαριστά συνήθως μια απλή ιδέα ή ένα πλαίσιο, που περιέχει κείμενο, γραφιστικά, animation, ακουστικό ή οπτικό υλικό, βίντεο κ.ά. και είναι αυτόνομο. Μπορεί να τυπωθεί σε οποιαδήποτε μορφή και γι' αυτό φέρει σημασιολογική πληροφορία. Ο κόμβος από τον οποίο εκπηγάει ο σύνδεσμος αναφέρεται ως παραπομπή (reference) ή ως πηγή αναχώρησης (departure region), ενώ αυτός στον οποίο καταλήγει ως παραπεμπτικός (referent) ή ως περιοχή άφιξης (arrival region). Και οι δύο αναφέρονται ως άγκυρες (anchors), έχοντας τη

⁷⁵ Nielsen, J., *Multimedia and Hypertext. The Internet and beyond*, Morgan Kaufmann, 1994, σελ. 170-172

μορφή μιας λέξης ή, στην περίπτωση του Web, τη μορφή μιας εικόνας, ενός γραφικού. Στην ιδανική περίπτωση θα πρέπει να είναι προφανές από την συναφή έκφραση της άγκυρας πού οδηγεί ένας σύνδεσμος και τι είδους πληροφορία παρέχει. Οι σύνδεσμοι από την άλλη συνδέουν συγγενείς κόμβους, με ποικίλες μορφές. Έτσι, μπορούμε να μιλάμε για συνδέσμους αιτίου-αιτιατού, θέσης-αντίθεσης ή γενικού-ειδικού περιεχομένου, μονόδρομες συνδέσεις, αμφίδρομες, πολλαπλές συνδέσεις.. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι σύνδεσμοι λειτουργούν απλά ως διάδρομοι επικοινωνίας ανάμεσα στους κόμβους χωρίς να φέρουν κάποια σημασιολογική πληροφορία, ωστόσο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση του συνδέσμου ως πληροφορίας εμφυτευμένης στον κόμβο, ώστε να τον συνδέει με έναν συγκεκριμένο τρόπο με έναν άλλο κόμβο.⁷⁶

Η δυνατότητα πολύπλευρης σύνδεσης ανάμεσα σε κόμβους συνιστά και το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του υπερκειμένου, τη μη γραμμική οργάνωσή του. Ο Balasubramanian αναφέρει χαρακτηριστικά για το υπερκείμενο: «Το υπερκείμενο δεν είναι απλά άλλη μια προσέγγιση γραφικού περιβάλλοντος χρήσης αλλά ένα υβρίδιο που εκτείνεται πέρα από τα παραδοσιακά όρια. Είναι μια μέθοδος βάσης δεδομένων που παρέχει έναν καινοφανή τρόπο για απευθείας πρόσβαση και διαχείριση δεδομένων. Είναι ένα αναπαριστών σχήμα, ένα είδος σημασιολογικού δικτύου που αναμιγνύει το άτυπο κειμενικό υλικό με περισσότερο τυποποιημένες και μηχανοποιημένες διαδικασίες. Εν ολίγοις, πρόκειται για μια μορφή βάσης δεδομένων που παρέχει μια εντελώς διαφορετική και μοναδική μέθοδο πρόσβασης στην πληροφορία. Ενώ οι παραδοσιακές βάσεις δεδομένων διαθέτουν μια κάποια δομή γύρω τους, μια υπερκειμενική βάση δεν έχει σταθερή δομή. Ο χρήστης έχει την ελευθερία να εξερευνήσει και να αφομοιώσει πληροφορίες με διαφορετικούς τρόπους.»⁷⁷

Βέβαια, ο υπερκερασμός της γραμμικότητας της συμβατικής αφήγησης και επομένως και το ίδιο το υπερκείμενο ως τρόπος σκέψης δεν αποτελεί αποκλειστική καινοτομία των τελευταίων χρόνων. Ήδη η λογοτεχνία του 19^{ου} αιώνα είχε πειραματιστεί πάνω στις κινηματογραφικές τεχνικές που δεν είχαν ακόμα ανακαλυφθεί, με τη χρήση αναδρομών (flashbacks), παρεμβολών στις συνεχείς αφηγήσεις κ.ά.. Στη συνέχεια, τα λογοτεχνικά έργα του 20ού αιώνα, οι ταινίες και τα

⁷⁶ Landow, G.P., *Hypertext 2.0. The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1997, σελ. 11-20

⁷⁷ Balasubramanian, V., *Hypermedia issues and applications: a state of the art review*, 1993 http://www.e-papyrus.com/hypertext_review, σελ. 1

θεατρικά έργα της ίδιας περιόδου πιέζουν τα όρια της γραμμικής αφήγησης, φτάνοντας στην υπερκειμενική δομή του υπολογιστή του σήμερα.⁷⁸

Εκτός όμως από την ελεύθερη πλοήγηση του χρήστη στο υπερκειμενικό σύστημα, όπως ήδη επισημάνθηκε, του προσφέρεται η δυνατότητα συνδυασμού του παραδοσιακού κειμένου με διαφορετικά μέσα παροχής πληροφορίας, όπως η εικόνα, το βίντεο, ο ήχος κ.ά. Τα μέσα αυτά ονομάστηκαν και πάλι από τον Nelson «υπερμέσα» (hypermedia). Έτσι, εκπληρώνεται η βασική υπόσχεση του υπερκειμένου, να παράγει δηλαδή μεγάλα, πολύπλοκα, πλούσια συνδεδεμένα και διασταυρούμενα σώματα πληροφορίας στον χρήστη. Αν μάλιστα προσθέσουμε σε αυτή τη δυνατότητα την ελευθερία πλοήγησης του χρήστη, που υπερσκέλισε τη γραμμική παράδοση αιώνων, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος της επανάστασης του υπερκειμένου. Το υπερκείμενο προσφέρει ευέλικτη πρόσβαση στην πληροφορία, ενσωματώνοντας τις έννοιες της πλοήγησης, του σχολιασμού και της προσαρμοσμένης παρουσίασης.

Από τα πρώτα βήματά του, το υπερκείμενο φαίνεται ότι συνδέεται στενά με την ψηφιακή τεχνολογία, διατηρώντας μια αλληλένδετη σχέση: Τα νέα τεχνολογικά μέσα καθιστούν το υπερκείμενο ένα σύνολο διαφορετικών ειδών που συμπεριλαμβάνει διαδραστική μυθιστοριογραφία, εφαρμογές για την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία, δικτυακούς τόπους κ.ά. και του προσφέρουν με αυτόν τον τρόπο μια πολύπλευρη και ζωντανή υπόσταση, ενώ αντίστοιχα, η ηλεκτρονική γραφή επιβάλλεται της γραμμικής γραφής λόγω του υπερκειμένου, επειδή δηλαδή ακριβώς το υπερκείμενο συνιστά, όπως θα δούμε και παρακάτω, την αναμόρφωση της τυπογραφίας⁷⁹.

Τα κύρια στοιχεία που συνιστούν ένα υπερκειμενικό σύστημα είναι ένα γραφικό περιβάλλον χρήσης (Graphical User Interface), που αποτελεί τη βάση της σύνδεσης των κόμβων πληροφορίας που περιέχονται στο σύστημα, ένα σύστημα συγγραφής που δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας και διαχείρισης των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στους κόμβους και τις συνδέσεις, παραδοσιακοί μηχανισμοί ανάκτησης πληροφορίας (IR), όπως η αναζήτηση με λέξεις κλειδιά, η αναζήτηση συγγραφέα κ.ά., ένα λογισμικό διαχείρισης του υπερκειμένου και τέλος ένα σύστημα

⁷⁸ Murray, J., *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*, Cambridge, 1998, σελ. 29

⁷⁹ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 61

αποθήκευσης των πληροφοριών του υπερκειμένου, όπως είναι το σύστημα αρχείων δίσκου του συστήματος ή ένα σύστημα διαχείρισης βάσεων δεδομένων.⁸⁰

Ο Conklin ήδη από το 1987 είχε κωδικοποιήσει τα κύρια πλεονεκτήματα του υπερκειμένου στα εξής: α) Εύκολος εντοπισμός των παραπομπών, β) Δυνατότητα εύκολης δημιουργίας νέων παραπομπών, γ) Δόμηση της μη-δομημένης πληροφορίας τόσο με ιεραρχικό όσο και με μη-ιεραρχικό τρόπο, καθώς το υπερκείμενο προσφέρει τη δυνατότητα πολλαπλών ιεραρχικών οργανώσεων της πληροφορίας, δ) Αλληλοσυμπλήρωση (modularity) των πληροφοριών που μειώνει την πιθανότητα επανάληψης του ίδιου υλικού, ε) Προσαρμογή των υπερκειμενικών εγγράφων με τρόπο ώστε να εξυπηρετούν πολλαπλές λειτουργίες, στ) Δυνατότητα συνεργασίας από απόσταση, ζ) Εύκολη ανανέωση του περιεχομένου.⁸¹

Ωστόσο, μια εφαρμογή τόσο ρηξικέλευθη όπως το υπερκείμενο δεν είναι δυνατό να μην εγκυμονεί και κινδύνους για τον χρήστη, κίνδυνοι οι οποίοι συνίστανται στο πρόβλημα του προσανατολισμού, καθώς σε ένα αχανές και εν πολλοίς αδόμητο περιβάλλον, όπως αυτό του υπερκειμένου, μπορεί να είναι δύσκολο για τον χρήστη να προσανατολιστεί και να εντοπίσει την πληροφορία που τον ενδιαφέρει, όπως επίσης και στο πρόβλημα της γνωσιακής επιβάρυνσης (cognitive overhead) των χρηστών, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να εξοικειωθούν με έναν μεγάλο αριθμό συμβάσεων, συμβόλων και λειτουργιών. Και τα δύο αυτά προβλήματα αντιμετωπίζονται: Το ζήτημα του προσανατολισμού, με τη χαρτογράφηση του υπερκειμενικού συστήματος, την απόδοση της δομής του δηλαδή με διαγραμματικό τρόπο, στην οποία οι χρήστες καταφεύγουν για να προσανατολιστούν και να ανακαλύψουν τις δυνατότητες πλοήγησης που διαθέτουν. Στο δε πρόβλημα της γνωσιακής επιβάρυνσης, το οποίο αφορά κάθε σχεδόν σχέση του ανθρώπου με μηχανή, δίνονται οι εναλλακτικές λύσεις της υιοθέτησης μιας οικείας στους χρήστες «μεταφοράς» -όπως η ανάγνωση ενός βιβλίου- της απλότητας στη διεπαφή χρήσης, της αξιοποίησης συμβάσεων που είναι ήδη γνωστές και της εσωτερικής συνέπειας στη χρήση συμβόλων και όρων για συγκεκριμένες λειτουργίες του συστήματος.⁸²

Ο Arvanitis έχει αποδελτιώσει τα δομικά μοντέλα του υπερκειμένου. Έτσι, μιλάμε για:

⁸⁰ Δάλλας, Κ.Γ., «Διαδίκτυο, τεχνολογίες της πληροφορίας και πολιτιστική επικοινωνία» στην έκδοση Πολιτιστική Επικοινωνία, Εγχειρίδιο μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Πολιτιστικών Μονάδων», Θεματική Ενότητα 4, τ. Β., κεφ. 8, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2004, σελ. 229 και Balasubramanian, V., ό.π., σελ. 2-3

⁸¹ Conklin, J., "Hypertext: An Introduction and Survey", IEEE Computer 20(9), 1987, σελ. 17-41

⁸² Δάλλας, Κ.Γ., ό.π., σελ. 231

1. Γραμμικό υπερκείμενο, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να μεταβεί με απλό, γραμμικό τρόπο, από τον πρώτο κόμβο ως τον τελευταίο. Πρόκειται για μια προσχεδιασμένη περιήγηση.
2. Ιεραρχικό υπερκείμενο, το οποίο είναι δομημένο γύρω από μια αρχική πληροφοριακή ενότητα υπό τη μορφή δενδρικής δομής, με αποτέλεσμα ο χρήστης να μπορεί να ανακτήσει όλο και πιο εξειδικευμένες πληροφορίες.
3. Υπερκείμενο υπό τη μορφή πλέγματος που αποτελείται από κόμβους συνδεδεμένους μεταξύ τους με βάση τις νοηματικές σχέσεις τους.⁸³

Όπως δηλώνει και η ετυμολογία του,⁸⁴ το «υπερκείμενο» είναι ένα νέο είδος κειμένου και ως τέτοιο, όπως είναι φυσικό, έχει προκαλέσει κλυδωνισμούς στην παραδοσιακή σχέση συγγραφέα-αναγνώστη, έτσι όπως αυτή είχε οικοδομηθεί στα πλαίσια του συμβατικού, γραμμικού κειμένου. Συγχρόνως, τίθενται ζητήματα που αφορούν στην επαναδιαπραγμάτευση της πρόσληψης του κειμένου, στην υπονόμηση της συνοχής του και τη διακειμενικότητα. Όλα αυτά τα θέματα έχουν απασχολήσει εν πολλοίς τη λογοτεχνική θεωρία και ευρύτερα τις πολιτισμικές σπουδές, οι οποίες κάνουν λόγο για μια πραγματική επανάσταση.

⁸³ Δάλλας, Κ.Γ., ό.π., σελ. 230

⁸⁴ Η λέξη «υπερκείμενο» αποτελείται από το πρόθεμα «υπέρ», το οποίο χρησιμοποιήθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στο πεδίο των θετικών επιστημών, με σκοπό να αποδώσει το νέο, ιδιότυπο είδος χώρου, όπως ορίστηκε από τη θεωρία της σχετικότητας του Einstein. Σύμφωνα με αυτήν, ο «υπερχώρος» είναι ένας υπάρχων χώρος που παρατηρείται όμως από μια διαφορετική οπτική γωνία, ένα νέο είδος χώρου. Με τη μέθοδο της αναγωγής, το «υπερκείμενο» είναι ένα κείμενο που παρατηρείται από διαφορετικό σημείο, ένα νέο είδος κειμένου.

3.2. Η αναμόρφωση του παραδοσιακού κειμένου.

Το κείμενο, με την παραδοσιακή του μορφή, επιδέχεται, όπως είναι φυσικό, τις πιο σημαντικές αλλαγές από την παρουσία του σύγχρονου διαδόχου του, του υπερκειμένου, σε σημείο μάλιστα, ώστε να γίνεται λόγος ακόμα και για το «τέλος της έντυπης κουλτούρας».⁸⁵ Το πρώτο χαρακτηριστικό της συμβατικής γραφής που καταρρίπτεται είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό σχήμα παραγωγής και πρόσληψης λόγου (πομπός-μήνυμα-δέκτης), καθώς η διαδικασία της ανάγνωσης πραγματοποιείται μέσα από την οθόνη.⁸⁶

Η Janet Murray κατηγοριοποίησε τέσσερις βασικές ιδιότητες των ψηφιακών περιβαλλόντων που υπογραμμίζουν τις δυνατότητες που προσέφεραν οι τελευταίες, με την υπερκειμενική τους υπόσταση, στις νέες λογοτεχνικές φόρμες. Πρόκειται επομένως για δυνατότητες διαδικαστικές, συμμετοχικές, χωρικές και εγκυκλοπαιδικές, από τις οποίες οι πρώτες δύο τονίζουν την αλληλοδιαδραστική διάσταση του υπερκειμένου και οι δύο τελευταίες καθιστούν τις ψηφιακές δημιουργίες να φαντάζουν τόσο εξερευνίσιμες και περιεκτικές όσο και ο συμβατικός κόσμος.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη διαδικαστική δυνατότητα του υπερκειμένου, ο υπολογιστής, αναφέρει η συγγραφέας, είναι πρωτίστως μια μηχανή, σχεδιασμένη όχι για να μεταφέρει στατική πληροφορία αλλά για να ενσωματώσει πολύπλοκες, απρόβλεπτες συμπεριφορές. Λαμβάνει τη μορφή μιας σειράς κανόνων που ακολουθεί ο υπολογιστής και με αυτόν τον τρόπο μπορεί να λειτουργήσει ως ένα ακαταμάχητο μέσο για την εξιστόρηση, η οποία υπόκειται σε αυτούς τους κανόνες που είναι αναγνωρίσιμοι ως μια ερμηνεία του κόσμου. Η συμμετοχικότητά του έγκειται στη δυνατότητά του να επιτρέπει στον αναγνώστη-χρήστη να συμμετάσχει στην εξέλιξη της εξιστόρησης ενεργά. Το κλειδί για να καταστεί η εξιστόρηση ελκυστική σε ένα συμμετοχικό μέσο, όπως ο υπολογιστής, έγκειται στη διαμόρφωση του πλαισίου δράσης του αναγνώστη. Συγχρόνως, τα νέα ψηφιακά περιβάλλοντα χαρακτηρίζονται από τη δύναμή τους να αναπαριστούν τον πλοηγήσιμο χώρο. Ενώ τα γραμμικά μέσα, όπως το βιβλίο ή η ταινία, αναπαριστούν είτε λεκτικά είτε εικονικά το χώρο, μόνο τα ψηφιακά περιβάλλοντα έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν χώρους μέσα στους οποίους μπορούμε να κινηθούμε. Ο αναγνώστης έχει την αίσθηση ότι κινείται μέσα

⁸⁵ Ο Michael Joyce επιγράφει χαρακτηριστικά το άρθρο του «Notes toward an unwritten non-linear electronic text, «The ends of print culture» (a work in progress), <http://www3.iath.virginia.edu/pmc/text-only/issue.991/joyce.991>

⁸⁶ Jacobson, R., *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, Εστία 1998, Αθήνα, σελ. 44-46

στον εικονικό χώρο, επισκεπτόμενος ιστοσελίδες σε διάφορα σημεία του κόσμου, χρησιμοποιώντας το μονοπάτι που του παρέχουν οι σύνδεσμοι.⁸⁷ Τέλος, καθώς ο αναγνώστης-χρήστης κινείται σε παγκόσμιες βάσεις δεδομένων του Παγκόσμιου Ιστού, ο οποίος είναι προσβάσιμος μέσω ενός παγκόσμιου δικτύου συνδεδεμένων υπολογιστών, οι πηγές πληροφόρησης αυξάνονται εντυπωσιακά. Μπορούμε να φανταστούμε μια παγκόσμια βιβλιοθήκη αποτελούμενη από εικόνες, ταινίες, βιβλία, εφημερίδες, τηλεοπτικά προγράμματα και βάσεις δεδομένων, η οποία είναι προσβάσιμη από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Η πραγματικότητα είναι πολύ περισσότερο χαοτική και αποσπασματική βέβαια, καθώς η ψηφιακή πληροφορία είναι συχνά ημιτελής και παραπλανητική και η περιήγηση σε αυτήν προβληματική και χωρίς αποτέλεσμα.⁸⁸

Υπάρχει όμως και μια άλλη, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διάσταση της υπερκειμενικής γραφής, που σχετίζεται άμεσα με την εκφραστικότητα και τη δημιουργικότητά της. Έτσι, το συμβατικό κείμενο αποτελεί τη φωνητική μεταγραφή της ομιλίας, αποσυνδέοντας την εικονική σημασία από το γραπτό σύμβολο. Αντιθέτως, η ηλεκτρονική γραφή ενσωματώνει και γι' αυτό το λόγο απηχεί παλαιότερες μορφές γραφής, όπως η ιερογλυφική, καθώς στα πλαίσιά της μπορούν να συνυπάρξουν πολλά συστήματα απεικόνισης. Στην ουσία, πρόκειται για την «οπτικοποίηση» του κειμένου, μια διαδικασία που δεν περιορίζεται σε μια απλή «μετάφραση» μιας σημειωτικής μεθόδου σε μια άλλη αλλά σε μια πραγματική μεταμόρφωση του παραδοσιακού βιβλίου ως αδιαμφισβήτητου φορέα γνώσης σε ένα «σύνολο εργασίας», το οποίο πλέον δε διαβάζεται αλλά χρησιμοποιείται.⁸⁹

Όμως, η ηλεκτρονική γραφή είναι επιπλέον δημιουργική, καθώς ο συγγραφέας δημιουργεί με το υλικό των προϋπαρχόντων στοιχείων αντίστοιχα νέα. Συνδέοντας μια ιστοσελίδα με μια άλλη, νοηματοδοτεί και τις δύο ως τους δύο πόλους μιας σχέσης, της μεταξύ τους σύνδεσης, η οποία με τη σειρά της αποτελεί ένα

⁸⁷ Η «χωρική μορφή» (spatial form) του υπερκειμένου που αποδίδει την αρχιτεκτονική ενός κειμένου που αντιπαρατίθεται στην αυστηρή αιτιώδη-χρονολογική διάταξη και που ανατρέπει την αναμενόμενη διαδοχικότητα των στοιχείων του κειμένου τονίζοντας τη θέση τους στο χώρο και όχι στο χρόνο αποτελεί χαρακτηριστικό του μοντερνισμού στο πεδίο της συμβατικής γραφής και βρίσκει την απόλυτη εφαρμογή της στο πεδίο της ηλεκτρονικής γραφής.

⁸⁸ Murray, J., *ό.π.*, σελ. 71-90

⁸⁹ Kress, G., "Visual and verbal modes of representation in electronically mediated communication: the potentials of new forms of text" στο Snyder, II. (ed), *Page to screen. Taking literacy into the electronic era*, Routledge, London-New York, 1998, σελ. 53-79

καινούριο νόημα, την οποία αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης ως μια κίνηση από το ένα σημείο σε άλλο.⁹⁰

Ο Landow προσδίδει μια ρητορική διάσταση σε αυτή τη σύνδεση, θεωρώντας ότι η μετάβαση από το ένα σημείο στο άλλο, τα οποία έχουν μετατραπεί σε σύμβολα, συνιστά για τον αναγνώστη μια ρητορική χειρονομία την οποία πρέπει να αποκρυπτογραφήσει. Στο ηλεκτρονικό μέσο η υπερκειμενική γραφή αυτού του είδους γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρουσα και περίπλοκη, καθώς ο συγγραφέας χρησιμοποιεί νέα σύνθετα στοιχεία, εκτός των γραμμμάτων της αλφαβήτου που χρησιμοποιούνται στη συμβατική γραφή, όπως ηχητικό, οπτικό υλικό κ.ά.⁹¹ Η σημειωτική επομένως εισβάλλει στο πεδίο του υπερκειμένου βρίσκοντας την κατεξοχήν εφαρμογή της στην ηλεκτρονική γραφή. Το σημείο συνιστά μια δυναμική σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο και η σημασιодότηση μια δραστηριότητα αλληλεπίδρασης και διαμόρφωσης σχέσεων ανάμεσα στα σημεία.. Το πεδίο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται αυτή η δραστηριότητα είναι το κείμενο και το ηλεκτρονικό κείμενο είναι το κατεξοχήν πεδίο λειτουργίας της σημασιодότησης, καθώς αυτό λειτουργεί κυρίως ως μια κατασκευή σχέσεων. Σε αυτές τις συνθήκες, η ηλεκτρονική γραφή λειτουργεί ως μια τεχνολογία σημασιодότησης.⁹²

Το δίλημμα παραδοσιακό, έντυπο κείμενο ή ψηφιακό υπερκείμενο προκύπτει εύλογα από τις συγκρίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, η τελική επιλογή ωστόσο είναι μάλλον θέμα πολιτισμικό και ίσως δεν έχει κανένα νόημα. Τα θετικά σημεία του υπερκειμένου που συνίστανται στην αμεσότητα των νέων μέσων που σηματοδοτούν μια νέα ευημερία για την κοινωνία μας, στη φύση του υπερκειμένου που αντανακλά την ίδια τη φύση του ανθρώπινου νου, καθώς επιτρέπει να γράφουμε όπως ακριβώς σκεφτόμαστε, δεδομένου ότι η σκέψη μας δεν είναι γραμμική αλλά συνειρμική, αντιπαρατίθενται στη συνεισφορά της τυπογραφίας, έτσι όπως έχουν αποδελτιωθεί από τον J. Bolter: Η γραμμικότητα της τυπογραφίας εμπεριέχει την πραγματική φύση των ιστορικών, φιλοσοφικών ή επιστημονικών επιχειρημάτων, τα μυθιστορήματα απαιτείται να είναι γραμμικά. Τα βιβλία είναι πιο κοντά στη φύση, καθώς ο αναγνώστης μπορεί να τα διαβάσει οπουδήποτε, χωρίς τους περιορισμούς της τεχνολογίας, τους οποίους όμως έχει σε μεγάλο βαθμό αναιρέσει η χρήση του φορητού υπολογιστή. Επίσης τονίζεται η φυσική αλλοτρίωση της υψηλής

⁹⁰ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 55-56

⁹¹ Landow, G.P., "Hypertext in literacy education, criticism and scholarship", *Computers and the Humanities*, 23, σελ. 188-189. Παρατίθεται στο Bolter, D.J., ό.π., σελ. 57

⁹² Bolter, D.J., ό.π., σελ. 244-245

τεχνολογίας από τη φύση και τον άνθρωπο, ενώ αμφισβητείται ο υπερκειμενικός ορισμός της διαδραστικότητας, καθώς με το να επιλέγει ελεύθερα ο αναγνώστης τους συνδέσμους του δίνεται απλά η ψευδαίσθηση του ελέγχου της πραγματικότητας, ο οποίος όμως δεν υφίσταται.⁹³

Η απάντηση που δίνει ο ίδιος συγγραφέας στο δίλημμα αυτό είναι μάλλον διαφωτιστική και αφορά άμεσα την ίδια τη φύση του υπερκειμένου: «Τα υπερκείμενα παραμένουν γραμμικά και μοιάζουν με τα βιβλία σε αυτό το επίπεδο: αναμορφώνουν το έντυπο βιβλίο σα να σχίζουν τις σελίδες του και να τις ξαναβάζουν σε σειρά μπροστά στα μάτια του αναγνώστη. Η ιδέα της υπερκειμενικής ανάγνωσης και γραφής αρχίζει με την κατασκευή (επινόηση) του αναγνώστη και του συγγραφέα όπως τους γνωρίζουμε στα 500 χρόνια της τυπογραφίας. Με αυτούς τους τρόπους, το υπερκείμενο αναγνωρίζει το χρέος του στις ανταγωνίστριες έντυπες μορφές.»⁹⁴ Επομένως, το υπερκείμενο δεν ανταγωνίζεται την τυπογραφία, τη συμπληρώνει, την ενδυναμώνει και την αναμορφώνει. Η σχέση τους είναι αλληλοσυμπληρωματική, καθώς το έντυπο αποτελεί τον καμβά πάνω στον οποίο στηρίζεται και δημιουργεί η ηλεκτρονική γραφή, ενώ η τυπογραφία βασίζεται στα ηλεκτρονικά μέσα στις μέρες μας για την ύπαρξή της, ανταγωνιζόμενη τις ψηφιακές τεχνολογίες.⁹⁵

⁹³ Ο κριτικός λογοτεχνίας Sven Birkerts παραθέτει μια σειρά επιπλέον αρνητικών επιπτώσεων της ηλεκτρονικής γραφής, όπως η γλωσσική διάβρωση, η ισοπέδωση της ιστορικής προοπτικής και ο μαρασμός της εσωτερικής υπόστασης του ανθρώπου: Birkerts, S., *Οι ελεγίες του Γουτεμβέργιου. Η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή*, μτφ. Λ. Εξαρχοπούλου, Αθήνα 1997, σελ. 147-150

⁹⁴ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 64

⁹⁵ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 61-68

3.3. Η σχέση αναγνώστη-συγγραφέα-κειμένου

Εξίσου καταλυτική είναι η επιρροή του ρηζικέλευθου υπερκειμένου στην παραδοσιακή σχέση αναγνώστη-συγγραφέα-κειμένου. Σε αυτό το τρίπτυχο η πρώτη που ουσιαστικά αποδομείται είναι η σχέση κειμένου-αναγνώστη, ο οποίος διαθέτει δύο σημαντικά εφόδια, την επιλογή και τη δυνατότητα εμπλοκής του στην ίδια τη συγγραφή: Ήδη από τις δεκαετίες του '70 και '80 ορισμένοι θεωρητικοί της λογοτεχνίας είχαν αναπτύξει τη θεωρία της αναγνωστικής ανταπόκρισης, που αποτελεί προάγγελο της μεταμοντέρνας προσέγγισης της σχέσης αναγνώστη-υπερκειμένου. Σύμφωνα με αυτήν, αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στον αναγνώστη και στον ενεργό του ρόλο στη διαμόρφωση του κειμένου, το οποίο αναπτύσσεται μέσα από την αναγνωστική διαδικασία. Έργο της λογοτεχνικής κριτικής κατά συνέπεια είναι η κατανόηση της δυναμικής φύσης του κειμένου μέσω της επίδρασης που ασκεί στον αναγνώστη και της επίδρασης που δέχεται αντίστοιχα από αυτόν. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι η παραγωγή ενός κειμένου ήχων, εικόνων ή ιδεών στο νου του αναγνώστη, το οποίο είναι και το μόνο διαθέσιμο προς μελέτη. Η διαδικασία αυτή πραγματώνεται κατεξοχήν στο υπερκείμενο, στο οποίο ο συγγραφέας μεν έχει γράψει το κείμενο και έχει επιλέξει το οπτικοακουστικό υλικό που ενδεχομένως το συνοδεύει, ο αναγνώστης όμως είναι αυτός που ανακαλεί στο νου του αυτό το υλικό και που αποφασίζει για τη σειρά παρουσίασής του με βάση τις επιλογές που διαθέτει.

Τα βασικά συστατικά του υπερκειμένου, οι σύνδεσμοι, συνιστούν διαφορετικές οδούς νοήματος τόσο για τον συγγραφέα όσο και για τον αναγνώστη. Οι οδοί αυτοί είναι εκ των πραγμάτων λιγότεροι αριθμητικά στο έντυπο, σε αντίθεση με το ηλεκτρονικό κείμενο, στο οποίο μπορούν να συνυπάρξουν η ιεραρχική με τη συνειρμική σκέψη και ως εκ τούτου να πολλαπλασιαστούν οι οδοί νοήματος που συνδέουν τα επιμέρους θέματα. Αυτή η πολλαπλότητα ακριβώς συνιστά μια ριζική αλλαγή στη σχέση ανάμεσα στο κείμενο και στον αναγνώστη.⁹⁶

Ο Landow θεωρεί ότι οι πολλαπλές συνδέσεις επιτρέπουν στον αναγνώστη να ακολουθήσει ποικίλα μονοπάτια σε ένα δεδομένο σώμα κειμένων και ενθαρρύνουν τον εταιρικό τρόπο σκέψης. Η πολλαπλότητα αυτή επίσης περιορίζει τη γραμμική κίνηση προς τα εμπρός των κειμένων που χαρακτηρίζει το έντυπο. Ένα υπερκείμενο δεν έχει σταθερή διαδοχή, δε συνιστά ένα σταθερό κείμενο. Ως τέτοιο, μπορεί να

⁹⁶ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 54

καταρρακώσει την ιεραρχία των κειμένων, τοποθετώντας σημειώσεις, οι οποίες στο έντυπο κείμενο βρίσκονταν στο περιθώριο ως υποσημειώσεις, σε ισότιμη θέση προς το συνδεδεμένα κείμενα και ρευστοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τα όρια των ατομικών κειμένων. Στην πολυδιάσπαση του έντυπου κειμένου, το υπερκείμενο αντιπαραθέτει την ενοποίηση. Προσφέροντας πολλαπλές συνδέσεις, το υπερκείμενο παρέχει στον αναγνώστη επιλογές που τον καθιστούν ενεργό και δυναμικά την εξουσιοδότηση να διαμορφώσει το κείμενο και το νόημά του.⁹⁷ Πλέον, ο αναγνώστης, ως ενεργός συμμετέχων αντιμετωπίζει το κείμενο ως αυτοτελή κόσμο ο οποίος είναι υπό διαρκή διαμόρφωση και τον οποίο επηρεάζει με τα συμφραζόμενα που μεταφέρει σε αυτό.

Αντίστοιχα, υπό πλήρη αναθεώρηση υπόκειται και η σχέση του αναγνώστη με τον συγγραφέα. Πριν από την εμφάνιση της ηλεκτρονικής γραφής, η λογοτεχνία περιβαλλόταν με τα γνωρίσματα της σταθερότητας και του κύρους: Τα λογοτεχνικά έργα ήταν μνημεία και ο δημιουργός τους, όπως δηλώνει και η ετυμολογία της αγγλικής λέξης (author), αυθεντία. Το βασικό κριτήριο ήταν η ικανότητα αναπαράστασης της πραγματικότητας, καθώς το κείμενο θεωρούνταν μίμηση, ένα μνημείο για τις πράξεις και τους χαρακτήρες που περιέγραφε. Αυτή η λογοτεχνική παράδοση τόσο του συγγραφέα ως αυθεντία όσο και του κειμένου ως μίμηση παρέμεινε αμετάβλητη από την αρχαιότητα και διευρύνθηκε, μαζί με το χάσμα που χώριζε την αυθεντία του συγγραφέα από το κοινό του, με την ανακάλυψη της τυπογραφίας. Το κύρος του συγγραφέα αυξήθηκε, μαζί με το κοινό του, το οποίο μπορεί να επεκτείνεται ακόμα και σε ολόκληρο τον πλανήτη. Οι παραδοσιακές όμως αυτές απόψεις υπονομεύονται τόσο από τις νέες κριτικές θεωρίες,⁹⁸ οι οποίες απορρίπτουν συλλήβδην τη διάκριση ανάμεσα στην ελίτ λογοτεχνία και στα λαϊκά κείμενα, αποδίδοντας την αυθεντία ορισμένων συγγραφέων στις σχέσεις κυριαρχίας που αναπτύσσονται, όσο και από τον τρόπο που χρησιμοποιεί ο λαϊκός πολιτισμός και η ακαδημαϊκή κοινότητα τα νέα ηλεκτρονικά επικοινωνίας. Ο Παγκόσμιος Ιστός έχει προστεθεί στα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας και αναπαράστασης, ακόμα και αν ελλοχεύει ο κίνδυνος της έλλειψης αξιοπιστίας. Η έλευση της ψηφιακής γραφής αμφισβήτησε την κανονικοποίηση των έργων και των συγγραφέων που είχε επιτύχει

⁹⁷ Landow, G.P., *Hyperetext 2.0*, ό.π., σελ. 5-6, 64-65, 70, 76-77, 79-80, 85-88

⁹⁸ Ο πρώτος που αμφισβήτησε τον κυρίαρχο ρόλο του συγγραφέα είναι ο Ronald Barthes, ο οποίος στο γνωστό έργο του «Εικόνα-Μουσική-Κείμενο» μιλά για τον «θάνατο του συγγραφέα», ο οποίος θεωρεί ότι αυτός που κάθε φορά μιλά σε ένα κείμενο δεν είναι ο συγγραφέας αλλά η γλώσσα. Barthes, R., *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*, εισαγωγή: Γ. Βέλτσος, μτφ. Γ. Σπανός, Αθήνα 1988, σελ. 137-145

σε μεγάλο βαθμό η τυπογραφία, με τη διατήρηση και διανομή τεράστιου κειμενικού υλικού. Αποκαθίλωσε τον συγγραφέα από τη θέση του αλάνθαστου δημιουργού, του οποίου το έργο προστατεύεται από την παρέμβαση του αναγνώστη και τον έθεσε απέναντι στον αναγνώστη, ο οποίος πλέον έχει τη δυνατότητα να ασκεί μεγαλύτερο έλεγχο από αυτόν που ασκούσε την εποχή της τυπογραφίας με το απλό ξεφύλλισμα ή την παράλειψη κεφαλαίων και σελίδων.⁹⁹

Ο Sven Birkerts, πολέμιος του υπερκειμένου, χρωματίζει αρνητικά το νέο ρόλο του αναγνώστη και την αποκαθίλωση του συγγραφέα, θεωρώντας την απελευθέρωση της φαντασίας του πρώτου και τον περιορισμό της παραδοσιακής καθοδήγησης του συγγραφέα ως την αντικατάσταση ουσιαστικά της αναγκαιότητας από την αυθαιρεσία. Αναρωτιέται μάλιστα αν θα πρέπει να εξακολουθούμε να μιλάμε για ανάγνωση κάτω από τις συνθήκες αυτές ή αν θα ήταν προτιμότερο να εφεύρουμε έναν καινούριο όρο για να αποδώσει τη νέα αυτή πραγματικότητα, όπως «κειμένηση» ή «διαπλοκή λέξεων».¹⁰⁰

⁹⁹ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 224-235

¹⁰⁰ Birkerts, S., ό.π., σελ. 184-185

3.4. Ο μεταμοντερνισμός και το υπερκείμενο. Η αφηγηματική προσέγγιση του υπερκειμένου.

Οι προαναφερθείσες ριζικές μεταβολές που επιφέρει το υπερκείμενο στις παραδοσιακές σχέσεις αναγνώστη-συγγραφέα-κειμένου παραπέμπουν στη θεωρία του μεταμοντερνισμού, καταδεικνύοντας τη στενή σχέση ανάμεσα στις νέες λογοτεχνικές κριτικές και το υπερκείμενο που πραγματώνεται κατεξοχήν στην ψηφιακή γραφή. Το ενδιαφέρον για το υπερκείμενο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα τελευταία χρόνια έχει αναζωπυρωθεί, γεγονός το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί στη βάση της θεωρητικής σύγκλισης πεδίων έρευνας που μέχρι πρότινος θεωρούνταν ασύμβατα, όπως αυτό της λογοτεχνικής θεωρίας, των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών και της πληροφορικής και μάλιστα σε μια νέα βάση, αυτή των νέων τεχνολογικών μέσων. Εξετάζοντας την ιδέα του υπερκειμένου από διαφορετικές γωνίες και θεωρίες, τα πεδία αυτά διαπιστώνουμε ότι εμπλέκονται μεταξύ τους, προσφέροντας ένα ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος για τη διατύπωση αρχών από τα νέα λογοτεχνικά ρεύματα. «Οι πολλές παραλληλίες ανάμεσα στο υπερκείμενο και την κριτική θεωρία έχουν πολλά σημεία ενδιαφέροντος, το πιο σημαντικό από τα οποία έγκειται ίσως στο γεγονός ότι η κριτική θεωρία υπόσχεται να θεωρητικοποιήσει το υπερκείμενο και το υπερκείμενο υπόσχεται να ενσωματώσει και με τον τρόπο αυτό να εξετάσει πλευρές της θεωρίας, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν την κειμενικότητα, την αφηγηματικότητα και τους ρόλους ή τις λειτουργίες του αναγνώστη και του συγγραφέα.»¹⁰¹

Οι ριζοσπαστικές θεωρίες των μεταδομιστών και των μεταμοντερνιστών, όπως οι Derrida και Barthes, έχουν βρει την απόλυτη εφαρμογή τους στο πεδίο της ηλεκτρονικής γραφής, ως ο κύριος τρόπος επαναπροσδιορισμού του κειμένου και της ανάγνωσής του. Οι μεταμοντερνιστές περιγράφουν το κείμενο και τις σχέσεις που το διέπουν με όρους από το πεδίο του ψηφιακού υπερκειμένου.¹⁰²

Ένας από τους πρώτους θεωρητικούς που επισήμανε τη στενή σχέση ανάμεσα στο μεταδομισμό και τις ψηφιακές τεχνολογίες (και κατ' επέκταση το υπερκείμενο) είναι ο Mark Poster, ο οποίος, χρησιμοποιώντας τον Derrida, προσπάθησε να ερμηνεύσει το ηλεκτρονικό κείμενο, με τη διαφορά βέβαια ότι με τον όρο ηλεκτρονική γραφή εννοούσε την επεξεργασία κειμένου και την ηλεκτρονική

¹⁰¹ Landow, G.P., "What's a Critic to Do?: Critical Theory in the Age of Hypertext", στο Landow, G.P. (ed.), *Hyper/Text/Theory*, Baltimore and London, 1995, σελ. 1-48

¹⁰² Σχετικά με τη σχέση υπερκειμένου και κριτικής θεωρίας βλ. Landow, G.P., *Hyperetxt 2.0*, ό.π., σελ. 33-48

αποστολή μηνυμάτων και όχι το υπερκείμενο. Αυτός όμως που προσδιόρισε με ακρίβεια τη σχέση υπερκειμένου και ηλεκτρονικής γραφής και τη συγγενειά της με τον μεταδομισμό είναι ο George Landow στα έργα του Hypertext και Hypertext 2.0.

Ο Poster μάλιστα θεωρεί ότι το Διαδίκτυο είναι ο φυσικός χώρος ανάδειξης και λειτουργίας των μεταμοντέρνων αφηγημάτων. Οι «μικρές αφηγήσεις», όπως αποκαλεί τις μεταμοντέρνες αφηγήσεις, δίνουν έμφαση στο ρόλο της επινόησης, στην ένδειξη του αγνώστου και του μη αναμενόμενου. Το Διαδίκτυο ενθαρρύνει τον πολλαπλασιασμό των ιστοριών, των τοπικών αφηγήσεων, χωρίς καμία προσπάθεια ολοκλήρωσης, ενώ ταυτόχρονα τοποθετεί πομπούς και αποδέκτες σε συμμετρικές σχέσεις. Επιπλέον, αυτές οι ιστορίες και η εκτέλεσή τους εδραιώνουν τον «κοινωνικό δεσμό» της διαδικτυακής κοινότητας, όπως οι προμοντέρνες αφηγήσεις. Αλλά η εφευρετικότητα είναι θεμελιώδης στο Διαδίκτυο, ιδίως στην εικονική πραγματικότητα: η παραγωγή του αγνώστου ή του παραλόγου είναι κεντρική στις επικοινωνίες της ψηφιακής εποχής. Πιο συγκεκριμένα, η σχέση του έναρθρου λόγου με την αναπαράσταση δεν περιορίζεται στην έννοια/σύμβολο, όπως στην περίπτωση της μοντέρνας γλωσσολογίας, και πράγματι η τεχνολογία ενθαρρύνει την αποκάλυψη του βάρους του referent. Αυτό είναι ένα σημαντικό στοιχείο που αφορά τη μεταβλητότητα της ταυτότητας των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, που οδηγεί/πρωταγωνιστεί στην εισαγωγή του ερωτήματος του υποκειμένου και της κατασκευής του.¹⁰³

Η διακειμενικότητα επίσης, μια από τις βασικές όψεις του μεταμοντερνισμού και του μεταδομισμού, πέρα από τη σημειωτική που είδαμε παραπάνω, βρίσκει την απόλυτη εφαρμογή της στο πεδίο του υπερκειμένου. Η διακειμενικότητα στηρίζεται στην αρχή ότι ένα λογοτεχνικό έργο δεν είναι μια αυτόνομη οντότητα, μια οργανική ολότητα, αλλά μια διακειμενική κατασκευή, που αποκτά σημασία σε σχέση με άλλα κείμενα, με τα οποία διατηρεί κάποια σχέση: Μπορεί να τα χρησιμοποιεί, να τα παραθέτει, να τα κριτικάρει, να τα ανασκευάζει ή γενικά να τα μετασχηματίζει. Η ερμηνεία του κειμένου συναρτήσκει των άλλων κειμένων είναι εφικτή με τους κώδικες του πολιτισμού στον οποίο ανήκουν. Η θεωρία αυτή φαίνεται να εφαρμόζεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην ηλεκτρονική γραφή, η οποία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συνδέσεις και όχι στην κειμενική ανεξαρτησία, την οποία είχε τονίσει κυρίως το έντυπο βιβλίο. Στην οθόνη ενός υπολογιστή ο αναγνώστης έχει τη δυνατότητα να έχει

¹⁰³ Poster, M., *Postmodern Virtualities*, ό.π., σελ. 9

οπτική επαφή με το ίδιο το κείμενο αλλά και με τα άλλα κείμενα με τα οποία συνδέεται με δεσμούς αλληλεξάρτησης. Όμως η διακειμενικότητα αποκτά και μια άλλη διάσταση στο πεδίο της ηλεκτρονικής γραφής, καθώς ο συγγραφέας δημιουργεί συνδέσεις, παραδίδει το κείμενο στον πρώτο αναγνώστη, ο οποίος προσθέτει νέες συνδέσεις και το μεταβιβάζει στον επόμενο, συμμετέχοντας την αέναη διαδικασία της «παράδοσης», η οποία όμως πια αποκτά άλλη διάσταση, καθώς η ανάγνωση μετατρέπεται πια σε γραφή και το αντίστροφο.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Bolter, D.J., ό.π., σελ. 245-247

3.5. Ιστορία και αφηγηματικότητα

Τον 19^ο αιώνα για πρώτη φορά τέθηκε το ζήτημα της ερμηνευτικής διάστασης των επιστημών του ανθρώπου και συνεπώς της στενής σχέσης ερμηνευτικής και ιστορίας, πάνω στην οποία στηρίχτηκε η κριτική του ιστορικού λόγου τις επόμενες δεκαετίες, μέχρι τις μέρες μας. Η συζήτηση αυτή που αφορά τη σχέση ιστορίας και αφήγησης¹⁰⁵ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και άπτεται άμεσα της νέας, υπερκειμενικής μορφής του ιστορικού κειμένου στα νέα ηλεκτρονικά μέσα.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ηγετικές μορφές της νέας προσέγγισης του ιστορικού κειμένου υπήρξαν οι Ronald Barthes,¹⁰⁶ Hayden White αλλά και ο D. La Capra κ.ά. Η βασική τους θέση συνίσταται στο ότι η ιστορική γραφή κατασκευάζεται κάθε φορά με τη χρήση αφηγηματικών δομών και οντολογικών παραδοχών. Ο ιστορικός δηλαδή, στην προσπάθειά του να δώσει νόημα και ερμηνεία σε «ό,τι συνέβη», χρησιμοποιεί τους λογοτεχνικούς τρόπους που του προσφέρει η κουλτούρα του, η οποία και τον συνδέει άμεσα με τον αναγνώστη του. Η προσπάθεια που γίνεται για να διαχωριστεί η αφήγηση από την ερμηνεία είναι απλουστευτική, καθώς η ερμηνεία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η περιγραφή, ώστε το αποτέλεσμα να είναι μια κατανοητή πλοκή. Είναι εύστοχη ίσως η δηκτική παρατήρηση, σε σχέση με αυτό, του Eric Hobsbawm: «Μην έχετε αυταπάτες. Η ιστορία δεν είναι ούτε αρχέγονη μνήμη ούτε συλλογικές παραδόσεις. Είναι αυτό που μαθαίνουν οι άνθρωποι από τους ιεροκήρυκες, τους δασκάλους, τους συγγραφείς των βιβλίων της ιστορίας, τους αρθρογράφους και τους τηλεοπτικούς σχολιαστές.»¹⁰⁷

Η Maurice Mandelbaum παραθέτει επιγραμματικά τους λόγους στους οποίους θεμελιώνεται η αντιμετώπιση της ιστορίας ως αφηγηματική κατασκευή:

1. Ξεκινώντας ο ιστορικός να συγγράψει τη μονογραφία του μπορεί από ορισμένες απόψεις να συγκριθεί με τον αφηγητή ιστοριών. Έχοντας κάνει την έρευνά του, και

¹⁰⁵ Η αφηγηματολογία είναι ένας ολόκληρος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος αναπτύχθηκε στα πλαίσια της θεωρίας της λογοτεχνίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και εξής, με μια σειρά από μελέτες και βιβλία που εκδίδονται κυρίως στη Γαλλία. Ο στόχος είναι διττός: Αφενός η συγκρότηση μιας θεωρίας του αφηγηματικού λόγου και αφετέρου η επεξεργασία συστηματικών μεθόδων για την ανάλυση των αφηγηματικών κειμένων. Οι εργασίες αυτές τονίζουν την ιδιομορφία του αφηγηματικού λόγου απέναντι σε άλλους τύπους λόγου και οριοθετούν την περιοχή της αφηγηματολογίας σε σχέση με την ποιητική, τη ρητορική και την υφολογία (ή στιλιστική). Σχετικά με την ιστορία και τις αφηγηματολογικές θεωρίες βλ. Κατωμένος, Ερ., *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*, Αθήνα 2004

¹⁰⁶ Barthes, R., "The discourse of History", στο Jenkins, K., *The postmodern history reader*, Routledge, London 1997, σελ. 120-123

¹⁰⁷ Hobsbawm, Ερ., *Για την Ιστορία*, Αθήνα 1998, σελ. 22

έχοντας ήδη στην κατοχή του ένα μεγάλο απόθεμα γνώσης αναφορικά με το παρελθόν, γνωρίζει σε γενικές γραμμές τι πρόκειται να πει και θα δημιουργήσει την αναφορά του, με τέτοιον τρόπο που επιτρέπει στους αναγνώστες του να ακολουθήσουν, με τρόπο ευκρινή γι' αυτούς, τα γεγονότα των οποίων τη φύση και τις συνδέσεις θέλει να σκιαγραφήσει. Καθώς αυτά τα γεγονότα ακολουθούν μια χρονολογική σειρά, φυσιολογικά θα ακολουθήσει την ίδια λογική στο έργο του, όπως ακριβώς και ο αφηγητής μιας ιστορίας, αναπλάθοντας με αυτόν τον τρόπο τα αποτελέσματα της έρευνάς του υπό τη μορφή μιας αφήγησης. Επιπλέον, θα εξιστορήσει τα γεγονότα αυτά με έναν συγκεκριμένο τρόπο που θα ανταποκρίνεται σε μια συγκεκριμένη ομάδα ή ομάδες ανθρώπων και ενδεχομένως θα θελήσει, όπως και ένας αφηγητής, να δώσει έμφαση σε ηθικά ζητήματα με συμβουλευτικό χαρακτήρα.

2. Ο δεύτερος και πιο σημαντικός ίσως λόγος είναι ότι στην ιστορική γραφή υπάρχει ένας τροπιστικός ή τελεολογικός παράγοντας. Ο ιστορικός γνωρίζει εξ αρχής το συγκεκριμένο συμπέρασμα των γεγονότων που πραγματεύεται, ή απλά το εικάζει. Και στις δύο περιπτώσεις, μόνο τα γεγονότα που θεωρεί ο ίδιος ότι είναι σχετικά με αυτό το συμπέρασμα θα έχουν θέση στο έργο του.¹⁰⁸

Η αφηγηματική διάσταση του ιστορικού κειμένου θέτει τρία προβλήματα, σύμφωνα με τη Ρ. Μπενβενίστε,¹⁰⁹ στον ιστορικό: 1. το ζήτημα της αναπαράστασης της πραγματικότητας δια μέσου της αφήγησης, 2. το ζήτημα της αναγωγής της αφήγησης στα συμφραζόμενά της (contextualization) και 3. το ζήτημα της πρόσληψης της αφήγησης.

Το πρώτο ζήτημα αφορά δύο πτυχές, η πρώτη σχετίζεται με την αντίληψη του λόγου ως αφήγηση και ως εκ τούτου την παραδοχή των ρητορικών τρόπων με τους οποίους σκηνοθετείται το παρελθόν μέσα από το παρόν και η δεύτερη αφορά την αντιμετώπιση των πηγών της ιστορίας ως αφηγήματα. Πρόκειται για την ψευδαίσθηση των ιστορικών ότι οι πηγές τους περικλείουν την αλήθεια και πως το έργο των ίδιων επομένως συνιστά πραγματική αναπαράσταση του παρελθόντος.

¹⁰⁸ Maurice Mandelbaum, "A note on history as narrative" στο Geoffrey Roberts (ed), *The history and narrative reader*, London 2001, 52-58

¹⁰⁹ Μπενβενίστε, Ρ., «Αφήγηση και Ιστορία: Μια εισαγωγή στη συζήτηση περί αφηγηματικότητας στην Ιστορία», στο Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία, Πρακτικά Διημερίδας, επιμ. Ρ. Μπενβενίστε-Θ. Παραδέλλης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Μυτιλήνη 1994, σελ. 1-24

Όμως η αφήγηση δε μιμείται την πραγματικότητα, αντιθέτως δρα πάνω της, με τη βασική της ιδιότητα της ηθικοποίησης της πραγματικότητας, και ως εκ τούτου αυτονομείται. Επομένως, οι αφηγηματικές αναπαραστάσεις έχουν και ενεργητικό ρόλο, καθώς παράγουν δομές και πρακτικές, και αυτός ακριβώς είναι ο ρόλος των πηγών του ιστορικού, οι οποίες παρεμβαίνουν δραστικά στη διαμόρφωση του παρελθόντος μέσα από το παρόν.

Το θέμα της αναπαράστασης μοιραία μας οδηγεί στη σχέση της αφήγησης με τα συμφραζόμενά της, η οποία είναι δυναμική και πολυδιάστατη. Τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, μέσα στα οποία γίνεται κατανοητό το κείμενο, συνδιαλέγονται μαζί του, αναδεικνύοντας την ιστορικότητά του, ενώ τέλος, η αφηγηματική διάσταση του ιστορικού κειμένου θέτει και ένα επιπλέον ζήτημα, αυτό της πρόσληψης της αφήγησης τόσο από τον ιστορικό όσο και από το παρελθόν που μελετά.

3.6. Ιστορική αφήγηση και υπερκείμενο

Οι τεράστιες δυνατότητες που ανοίγει το υπερκείμενο ως μια νέα, επαναστατική μορφή κειμένου, είναι φυσικό να επηρεάσει τους επιστημονικούς κλάδους που δραστηριοποιούνται στον ηλεκτρονικό χώρο, και οι οποίοι βρήκαν ένα νέο, πρόσφορο έδαφος παρουσίασης του έργου τους. Δεδομένης μάλιστα της στενής συνάφειας του υπερκειμένου με τα νέα ρεύματα λογοτεχνικής κριτικής με την αντίστοιχη σύγχρονη προσέγγιση της ιστορικής αφήγησης που παρατέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι τουλάχιστον επιβεβλημένος ο συσχετισμός υπερκειμένου και ιστορικής αφήγησης, στα πλαίσια των νέων αυτών προσεγγίσεων.

Και ενώ αρχικά, η πλειοψηφία των ιστορικών ιστοτόπων δεν ήταν τίποτα άλλο παρά online εκδοχές πρωτογενών πηγών, σταδιακά, διαφάνηκε η ανάγκη όχι μόνο για μια απλή παρουσίαση του υλικού που είχε στα χέρια του ο ιστορικός αλλά και για την ένταξή του σε ένα πλαίσιο. Καθοριστικός σε αυτό το θέμα στάθηκε ο ρόλος του υπερκειμένου και των τεράστιων δυνατοτήτων που αυτό προσέφερε στον ιστορικό αλλά και στον χρήστη.

Ο Edward L. Ayers¹¹⁰ οραματιζόταν το 1999 τη δημιουργία από τους ιστορικούς πραγματικών υπερκειμενικών αφηγήσεων, οι οποίες θα διαμόρφωναν ένα νέο τοπίο, μια νέα αισθητική της ιστορικής αφήγησης. Σε αυτήν, πολυποίκιλες μορφές αφήγησης, όπως οι διαστρωματωμένες, διακλαδούμενες ή συμπλεκόμενες αφηγήσεις και νέοι τρόποι ανάλυσής τους, όπως ο βαθύς σχολιασμός και καταλογογράφηση, θα έδιναν τη δυνατότητα στους ερευνητές να ενσωματώσουν αφηγήσεις σε διάσπαρτα δίκτυα επικοινωνίας, έτσι ώστε να πολλαπλασιάζονται και να μεταβάλλονται διαρκώς οι παραπομπές, οι συνδέσεις και τα σχόλια.

Στην πιο απλή της μορφή, συνεχίζει ο Ayers, η υπερκειμενική ιστορία συνυφαίνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο κείμενο και εικόνα. Μπορεί να χρησιμοποιήσει εικόνες ή χάρτες σαν οργανωτικές δομές, ως πύλες εισόδου στην αφήγηση, παρά σαν απλή εικονογράφηση. Μπορεί να παραπέμψει τους αναγνώστες σε τμήματα της ανάλυσης από διαφορετικές κατευθύνσεις, με διαφορετικούς σκοπούς. Έχει τη δυνατότητα να υποδείξει πώς ένα απλό γεγονός διακλαδώνεται σε πολλαπλούς τομείς ή πώς ποικίλα νήματα της ίδιας αιτιώδους σχέσης απολήγουν σε ένα συγκεκριμένο γεγονός.

¹¹⁰ Edward L. Ayers, «The Pasts and Futures of Digital History», 1999, <http://www.vcdh.virginia.edu/PastsFutures.html>, σελ. 1-8

Πρωταρχικός στόχος της είναι να ενσωματώσει την πολλαπλότητα, θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ίδιας της ιστορίας, και να την αποδώσει με τον πλέον παραστατικό τρόπο. Κατά συνέπεια, ο ιστορικός οφείλει να λαμβάνει υπόψη του πολλαπλούς άξονες, προσφέροντας συνδεδεμένες αφηγήσεις και αναλύσεις σε διάφορα επίπεδα, πριν δημιουργήσει πολυσύνθετες συνδέσεις και το κείμενο που τα συνοδεύει. Σε γενικές γραμμές, η υπερκειμενική ιστορία μπορεί να αναπαραστήσει μια νέα μορφή λογικής και εμπειρισμού.

Ο Ayers όμως επισημαίνει και μια επιπλέον δυνατότητα της υπερκειμενικής ιστορίας, που δεν εξαντλείται στην ηλεκτρονική διάσταση της ψηφιακής ιστορίας. Πρόκειται για τη νέα στροφή προς τις κοινωνικές επιστήμες. Ήδη από τις δεκαετίες 1950 και 1960 είχε γίνει μια πρώτη απόπειρα από τους ιστορικούς να χρησιμοποιηθούν οι μέθοδοι (στατιστικές μέθοδοι, προγραμματιστικές γλώσσες) των ποσοτικών κοινωνικών επιστημών, δίνοντας ώθηση στη λεγόμενη ποσοτική ιστορία, η οποία επέφερε σε ένα βαθμό επανάσταση στο πεδίο της ιστορικής έρευνας, προσφέροντάς μας μια νέα εικόνα για την κοινωνική κινητικότητα, τον πολιτικό προσδιορισμό ταυτότητας, τον οικογενειακό σχηματισμό κ.ά. Σύντομα όμως αυτή η ποσοτική κοινωνική επιστημονική ιστορία κατέρρευσε, θύμα των ίδιων των στόχων της, της περιορισμένης μεθοδολογίας της και της μεταβαλλόμενης ακαδημαϊκής τάσης. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80, η ιστορία, όπως και άλλες ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, ακολούθησε γλωσσολογική κατεύθυνση και από την κοινωνιολογία μετέβη στην ανθρωπολογία: τα κείμενα αντικατέστησαν τους πίνακες. Ωστόσο, ο Ayers θεωρεί ότι ήρθε η ώρα να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος της κοινωνικής ιστορίας, με τα νέα μέσα που διατίθενται από το υπερκείμενο: Οι άνθρωποι δεν ασφυκτιούν πλέον σε απρόσωπες στοιχίσεις και στήλες, αντιθέτως οι βάσεις δεδομένων επιτρέπουν στους ερευνητές να διατηρήσουν τις ταυτότητες των ατόμων σε αυτές τις βάσεις δεδομένων και να αναπαραστήσουν ολόκληρους πληθυσμούς και όχι αντιπροσωπευτικά δείγματα. Επιπλέον, το αρχείο μπορεί πλέον να περιλαμβάνει στοιχεία που η κοινωνική ιστορία μπορούσε μόνο να φανταστεί πριν από την εμφάνιση του Δικτύου: πλήρως ευρετηριασμένες εφημερίδες, επιστολές και ημερολόγια, αλληλοδραστικούς χάρτες, συνδεδεμένα όλα με άλλα αρχεία και συνοδευόμενα από πλούσια εικονογράφηση. Έχουμε πια αυτό που πρόωρα εγκαταλείφθηκε, ένα δίκτυο που είναι προσβάσιμο με εύκολο και εκτεταμένο τρόπο και το οποίο συνδέεται με οικονομικούς και δυνατούς υπολογιστές, που «τρέχουν»

κοινά προγράμματα με καλά εδραιωμένες αρχές για το χειρισμό αριθμών, κειμένων και εικόνων.

Η εμπύθιση συνιστά μια επιπλέον δυνατότητα των υπερκειμενικών αφηγημάτων που πραγματώνεται ακόμα και στο χώρο της ιστοριογραφίας. Οι αναγνώστες χάνουν την αίσθηση του ίδιου του μέσου και αυτό το οποίο προσλαμβάνουν είναι η δύναμη της ίδιας της ιστορίας που μεταφέρουν. Η εμπύθιση πραγματώνεται κατεξοχήν στο πεδίο της προσομοιωμένης ιστορίας, η οποία βέβαια έχει δεχτεί κριτικές για το κατά πόσο αυτού του είδους η ιστορία συνιστά πραγματική ιστορία.¹¹¹

Πέρα όμως από τις καθαρά πρακτικές εφαρμογές του υπερκειμένου στην ιστοριογραφία, ο αποδομητικός ρόλος των νέων τεχνολογιών στη μορφή και λειτουργικότητα της ιστορικής αφήγησης είναι πρωταρχικός: Εκκινώντας από την παρουσία του συγγραφέα-αφηγητή –βασικό χαρακτηριστικό της ιστορικής αφήγησης- η ερμηνεία της σύγκλισης του υπερκειμένου και της ιστορικής αφήγησης περιλαμβάνει ή ακόμα και προϋποθέτει τον συγγραφικό παράγοντα. Πιο συγκεκριμένα, και ενώ αυτονόητο ότι η ιστορική αναπαράσταση, το παραγόμενο κείμενο δηλαδή, είναι το ίδιο αποκεντρωμένο, δηλαδή δεν είναι εσωστρεφές αλλά «ανοίγει» με τις συνδέσεις με ποικίλο σχετικό υλικό από ψηφιοποιημένες και δικτυακές αρχειακές συλλογές σε άλλους ιστορικούς ιστοτόπους, ωστόσο, η πολλαπλότητα και η ευέλικτη διάρθρωση του ιστορικού υπερκειμένου δεν προϋποθέτει την απουσία του συγγραφέα, αντιθέτως καταδεικνύει την παρουσία μιας προ-οργανωμένης δομής. Προαναγγέλλει ουσιαστικά την παρουσία του ιστορικού ως έναν ενεργό παράγοντα.

Το γεγονός ότι η ιστορική αφήγηση χρονικά αναφέρεται στο παρελθόν αποδίδει μια νομιμοποιητική λειτουργία στο ρόλο του ιστορικού ως τον συγγραφέα που διαθέτει και εξασκεί τη δύναμη να αποφασίζει και να παρουσιάζει μια βέβαιη και όχι άλλη περιγραφή της ιστορίας.

Ωστόσο, η νομιμοποιητική θέση του ιστορικού ως συγγραφέα γίνεται με κάποιον τρόπο περισσότερο έμμεση στις υπερκειμενικές μορφές αναπαράστασης του παρελθόντος. Η εξήγηση ίσως να είναι ότι ο ιστορικός μετατρέπεται σε έναν

¹¹¹ Σχετικά με τις εφαρμογές της προσομοιωμένης ιστορίας και τη θετική λειτουργία της βλ. Tom Taylor, *Historical Simulations and the Future of the Historical Narrative*, Journal of the Association for History and Computing, Vol VI, Number 2, September 2003 (<http://mcel.pacificu.edu/jahc/JAHCVI2/ARTICLES/taylor.HTML>)

μεσάζοντα της ιστορίας που μεταβιβάζει το παρελθόν όχι με το να παράγει μια παγιωμένη, κλειστή και αμετάβλητη εκδοχή του αλλά με το να παρουσιάζει μια δική του εκδοχή σε σχέση με το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίστηκε. Σε αυτό το πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά και οι ισορροπημένες αλληλεξαρτήσεις του παραδοσιακού μοντέλου ιστορικής αφήγησης, που στηρίζεται στην παραδοχή της αρχειακής έρευνας αλλάζει ριζικά. Με την πρόσβαση στο υλικό της δημιουργίας, ο ιστορικός παρέχει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να αναπαράγει τη δική του ιστορική περιγραφή, που είτε προκαλεί είτε συμπληρώνει την αντίστοιχη του ιστορικού. Με τον τρόπο αυτό, παρέχεται στον αναγνώστη το περιθώριο για μια ενεργή ερμηνεία της ιστορικής περιγραφής και συγχρόνως η δυνατότητα να την αναδομήσει. Κινούμενος ανάμεσα στο κείμενο του ιστορικού και στα πρωτογενή και δευτερογενή υλικά και αναπαράγοντας το παρελθόν μεταμορφώνει τον αναγνώστη σε ενεργό παράγοντα.

Θα μπορούσε κανείς να αποδεχτεί ότι πρόκειται για μια έκφραση αλληλόδρασης όχι βέβαια στον ριζοσπαστικό ορισμό ως την ικανότητα να παρεμβαίνει και να διαφοροποιεί το κείμενο, οδηγώντας το σε ποικίλες κατευθύνσεις και συνδέοντάς το με ποικίλες ιστοσελίδες και ψηφιακά περιβάλλοντα. Αντιθέτως, η αλληλόδραση στην ιστορική υπερκειμενική αφήγηση θα μπορούσε να ιδωθεί ως η ικανότητα να προκαλέσει τη μονόδρομη και γραμμική παρουσίαση και να ερμηνεύσει το παρελθόν διαφορετικά μέσω της διασποράς της συγγραφικής πράξης ανάμεσα στους αναγνώστες. Σε αυτό το πλαίσιο η ιδέα του πεπερασμένου, θεμελιώδους στην παραδοσιακή ιδέα της ιστορικής αφήγησης εξουδετερώνεται από τη δυνατότητα της αναπαραγωγής της ιστορικής παρουσίασης.

Συζητώντας τις αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στην αφήγηση ως μια κυρίαρχη πολιτισμική μορφή, το υπερκείμενο και την αλληλόδραση ως μορφές τεχνολογίας, ο Andrew Cameron διατείνεται ότι μια νέα μορφή αναπαράστασης, η «αλληλεπιδρώσα αναπαράσταση» αναδύεται και αναφαίνει ερωτήματα οντολογικής φύσεως. Η μεταβολή από ένα γραμμικό μοντέλο σε ένα αντίστοιχο πολυγραμμικό ή χωροχρονικό (VR) συνιστά κάτι πολύ περισσότερο από μια απλή αλλαγή από μια απλή γραμμή σε ένα περισσότερο πολύπλοκο διάγραμμα ή μοντέλο. Συνιστά τη μετάβαση από ένα είδος αναπαράστασης και μια μορφή θέασης σε μια άλλη.

Σε αυτό το πλαίσιο η ιστορική αφήγηση σε υπερκειμενική μορφή σηματοδοτεί μια μετάβαση από τον παραδοσιακό και κατά κάποιον τρόπο αυτοπεριοριζόμενο αυστηρό τρόπο της δημιουργίας της ιστορίας ως μονόπλευρη συγγραφική εξάσκηση

σε μια διαλογική σχέση ανάμεσα στον ιστορικό και στον αναγνώστη, συνδεδεμένοι και οι δύο στην αποκρυπτογράφηση ιστορικών γεγονότων και στην αποκάλυψη του παρελθόντος.¹¹²

Ενδιαφέρον παρουσιάζει σε αυτό το σημείο η προσωπική μαρτυρία του Stephen Robertson από το University of Sydney, για την προσπάθεια που κατέβαλε προς αυτήν την κατεύθυνση από το 2001 και εξής:¹¹³ Ο ίδιος, καθηγητής ιστορίας, θέλησε να οργανώσει ένα υπερκειμενικό σύστημα με άξονα ένα ψηφιοποιημένο έγγραφο σε τρία επίπεδα. Το πρώτο ήταν το λεγόμενο εκδοτικό επίπεδο, το οποίο θα παρείχε πληροφορίες σχετικά με τους συγγραφείς και την έκδοση του εγγράφου, για τους ανθρώπους, τα μέρη και τις πρακτικές, στις οποίες αναφερόταν, καθώς και στις αντιδράσεις που προκλήθηκαν απ' αυτό την εποχή της έκδοσής του. Ακολουθούσε ένα ιστορικό πλαίσιο που περιείχε πληροφορίες για την ιστορική περίοδο, τις εξελίξεις, τις κινήσεις και τα πρότυπα, τμήμα των οποίων αποτελούσε το έγγραφο και τέλος ένα ιστοριογραφικό πλαίσιο που παρείχε πληροφορία διαφορετικών ερμηνειών του νοήματος του εγγράφου καθώς και του τρόπου με τον οποίο οι ιστορικοί το χρησιμοποίησαν ως στοιχείο. Από το αποτέλεσμα, συνειδητοποίησε ότι το να κάνει κάποιος ιστορία στο υπερκείμενο σημαίνει πολλά περισσότερα από το να τοποθετεί απλά μια παραδοσιακή μορφή ιστορίας (μια πηγή, ερμηνεία, βιβλιογραφία κ.ά.) στο Διαδίκτυο. Οι συνδέσεις προσέφεραν τη δυνατότητα δόμησης μιας μη γραμμικής αφήγησης, μια μορφή, που λόγω της προσφοράς στον αναγνώστη πολλαπλών συνδέσεων, παρουσίαζε επιλογές που τον αναμίγνυαν στη διαδικασία της ερμηνείας. Ωστόσο, χρησιμοποιώντας τη δυνατότητα της σύνδεσης, απαιτούνταν επίσης μια διαφορετική μορφή γραφής, που θα επέτρεπε στον αναγνώστη να έχει πρόσβαση σε μια περικοπή του κειμένου από μια ποικιλία διαφορετικών σημείων. Ήταν πλέον φανερό ότι αυτό που χρειαζόταν ήταν η υιοθέτηση και επέκταση των επιδεξιότητων της ιστορικής ανάλυσης και γραφής και όχι απλά η εκμάθηση των τεχνικών δυνατοτήτων του HTML.

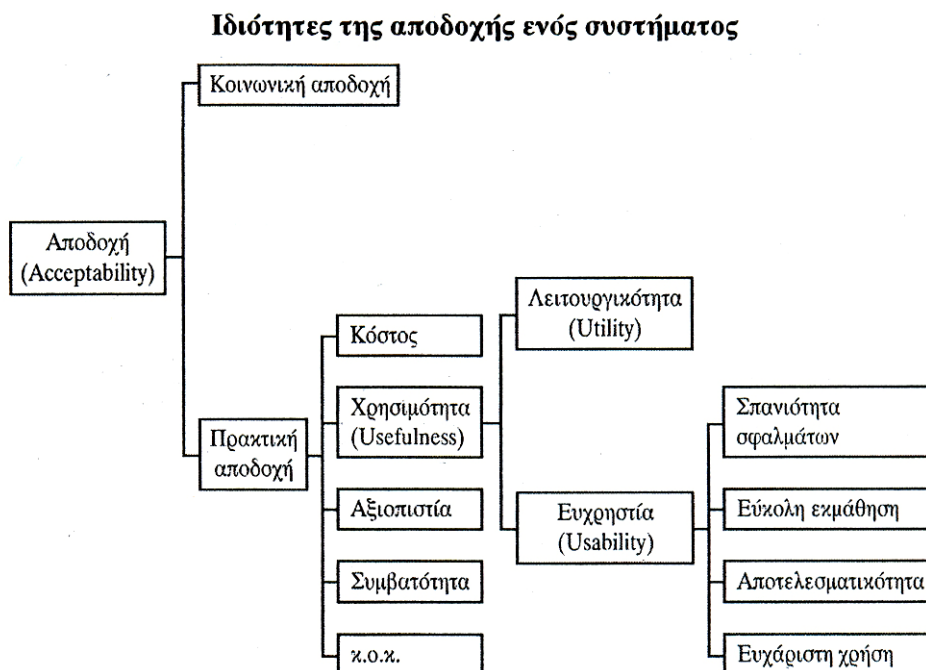
¹¹² Valatsou, D., "Does Digital History Change History? Historical Narrative, Hypertext and Visualization of the Past", *IMEPOS*, τ. 2(2002), σελ. 29-39

¹¹³ Robertson, St., "Doing History in Hypertext", *Journal of the Association for History and Computing*, Vol VII, Number 2 (August 2004), σελ. 1
<http://mcel.pacificu.edu/jahc/JAHCVII2/ARTICLES/robertson/robertson.html>

4. Η αξιολόγηση των ιστοτόπων - Τα κριτήρια αξιολόγησης

Οι απεριόριστες δυνατότητες του Διαδικτύου και ο ελκυστικός χαρακτήρας του υπερκειμένου δε συνιστούν πανάκεια για το υλικό που παρουσιάζεται στον Παγκόσμιο Ιστό. Κάθε ιστοχώρος οφείλει να υπόκειται στην κριτική του χρήστη, ο οποίος είναι και ο τελικός ρυθμιστής της λειτουργίας του και εν τέλει της ύπαρξής του.¹¹⁴ Δεδομένης μάλιστα της υπερπληθώρας πληροφοριών που διατίθεται στο Διαδίκτυο, η διαδικασία του ελέγχου και της αξιολόγησης ενός ψηφιακού έργου καθίσταται απαραίτητη.

Κάθε ιστοχώρος αποτελεί συγχρόνως ένα υπερέγγραφο (hyperdocument), την κατεξοχήν πληροφορία δηλαδή, και μια εφαρμογή λογισμικού, που οργανώνει τις ενέργειες οργάνωσης και ανάκλησης αυτής της πληροφορίας. Ως προς το δεύτερο σκέλος του, την εφαρμογή δηλαδή λογισμικού, το βασικό κριτήριο αποτίμησης ενός ιστοχώρου συνίσταται στην αποδοχή του συστήματος, την ικανότητά του δηλαδή να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των χρηστών αλλά και όσων σχετίζονται με τον εν λόγω ιστοχώρο. Το παρακάτω διάγραμμα του Th. Nielsen είναι διαφωτιστικό για το πλέγμα των σχέσεων που αναπτύσσεται ανάμεσα στους παράγοντες αυτούς που συνιστούν την αποδοχή του συστήματος.

3. Οι ιδιότητες της αποδοχής ενός συστήματος, κατά Nielsen. Πηγή: Δάλλας, Κ.Γ., «Διαδίκτυο, τεχνολογίες της πληροφορίας και πολιτιστική επικοινωνία» στην έκδοση Πολιτιστική

¹¹⁴ Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η επισκεψιμότητα ενός ιστοτόπου είναι μετρήσιμος δείκτης που καταδεικνύει την απήχηση που έχει στο κοινό, σε καθαρά ποσοτικό επίπεδο.

Επικοινωνία, Εγχειρίδιο μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Πολιτιστικών Μονάδων», Θεματική Ενότητα 4, τ. Β., κεφ. 8, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2004, σελ. 236

Με βάση τον παραπάνω πίνακα, διαπιστώνουμε ότι η αποδοχή του συστήματος έγκειται στην κοινωνική και στην πρακτική αποδοχή, από τις οποίες η πρώτη είναι και η πλέον δύσκολα επιτεύξιμη και μετρήσιμη. Αναφορικά με την πρακτική διάσταση της αποδοχής, τη στηρίζουν τέσσερις ιδιότητες, αυτές του κόστους, της χρησιμότητας, της αξιοπιστίας και της συμβατότητας. Η χρησιμότητα με τη σειρά της συμπληρώνεται από τη λειτουργικότητα και την ευχρηστία του συστήματος. Η λειτουργικότητα έχει να κάνει με το κατά πόσο οι λειτουργίες του εν λόγω συστήματος είναι χρήσιμες, ενώ η ευχρηστία σχετίζεται άμεσα με την ευκολία εφαρμογής των συγκεκριμένων λειτουργιών, τη δυνατότητα δηλαδή που παρέχεται στον χρήστη να αλληλεπιδρά με το σύστημα και να έχει την καλύτερη δυνατή προσβασιμότητα στο περιεχόμενό του. Ειδικά η ευχρηστία, ως παράγοντας πρακτικής αποδοχής ενός συστήματος, αποτελεί το κατεξοχήν ζητούμενο στο χώρο του Διαδικτύου, έχοντας μάλιστα οδηγήσει στην ανάπτυξη της επιστήμης της ευχρηστίας, η οποία διαθέτει συγκεκριμένες μεθόδους.¹¹⁵

Σύμφωνα με το μοντέλο του Nielsen, το οποίο είναι και το πλέον επικρατών, υπάρχουν τέσσερις παράμετροι ευχρηστίας: η ευκολία εκμάθησης, που συνίσταται στο ότι ο χρήστης μπορεί γρήγορα να διεκπεραιώσει μια εργασία με το σύστημα, αποτελεσματικότητα, που σημαίνει ότι, εφόσον ο χρήστης έχει εξοικειωθεί με το σύστημα, είναι εφικτό ένα υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας, ευκολία απομνημόνευσης, η οποία περιγράφεται ως η δυνατότητα του μέσου χρήστη να επιστρέφει στη χρήση του συστήματος, μετά από μια περίοδο μη χρήσης, χωρίς να χρειάζεται να μαθαίνει τα πάντα από την αρχή, χαμηλό ποσοστό λαθών από μέρους των χρηστών στη διάρκεια της χρήσης του συστήματος ή εύκολη επανάκαμψη από την πραγματοποίηση τυχόν λαθών και τέλος υποκειμενική ικανοποίηση που προέρχεται και αυτή με τη σειρά της από την πλευρά των χρηστών, στους οποίους απλά αρέσει το σύστημα. Ο ίδιος αναφέρει ότι ειδικά όσον αφορά στο υπερκείμενο, η ευχρηστία του καθορίζεται από το συνδυασμό της ευχρηστίας της εφαρμογής λογισμικού και της αντίστοιχης του περιεχομένου και της δομής της υπερκειμενικής βάσης πληροφορίας και του καλύτερου δυνατού συνδυασμού των δύο.¹¹⁶

¹¹⁵ Στην αγορά κυκλοφορεί πληθώρα «οδηγών ευχρηστίας». Βλ. Pearrow, M., *web Site Usability Handbook*, Charles River Media, Rockland, Massachusetts 2000

¹¹⁶ Nielsen, J., ό.π., σελ. 279-284

Ωστόσο, η ευχρηστία αποτελεί μια εκ των πραγμάτων δύσκολα μετρήσιμη παράμετρο. Τα τελευταία χρόνια έχουν εφαρμοστεί τεχνικές αξιολόγησης, οι οποίες χωρίζονται σε δύο γενικές κατηγορίες, τις αναλυτικές και τις εμπειρικές. Οι αναλυτικές τεχνικές, στηριζόμενες σε θεωρητικά μοντέλα, προσομοιώνουν τη συμπεριφορά του χρήστη σε δεδομένα μοντέλα ή κανόνες, που αφορούν τον καλό σχεδιασμό διεπιφανειών, και με αντικειμενικά κριτήρια ελέγχουν τα χαρακτηριστικά της διεπιφάνειας. Αντιθέτως, οι εμπειρικές τεχνικές στηρίζονται πρωτίστως στην ενεργό συμμετοχή του ίδιου του χρήστη, στις αντιδράσεις και τις απόψεις του οποίου καταγράφουν. Αυτό επιτυγχάνεται είτε με τις πειραματικές τεχνικές εντός εργαστηρίου είτε με τη χρήση ερωτηματολογίων, δηλαδή με τις λεγόμενες διερευνητικές τεχνικές.¹¹⁷

Ως προς το περιεχόμενο ενός ιστοχώρου, ως προς το υπερκειμενικό υπερέγγραφο δηλαδή, έχει αναπτυχθεί μια σειρά από μοντέλα που προσφέρουν κριτήρια αξιολόγησης και που αφορούν χαρακτηριστικά, όπως η αξιοπιστία, το εύληπτο της πληροφορίας, η κάλυψη του περιεχομένου κ.ά. Έτσι, αμερικανικά πανεπιστήμια προσφέρουν, κυρίως σε φοιτητές, χρήσιμα κριτήρια για την αξιολόγηση δικτυακών εγγράφων. Το Cornell University προσφέρει μια δέσμη πέντε κριτηρίων:¹¹⁸ ακρίβεια των δικτυακών εγγράφων, η οποία θεμελιώνεται στο συγγραφέα του κειμένου και το σκοπό για τον οποίο το συνέγραψε, η αξιοπιστία των δικτυακών εγγράφων, που σχετίζεται άμεσα με τα διαπιστευτήρια του συγγραφέα και του φορέα που το εκδίδει, η αντικειμενικότητα των εγγράφων, που εξαρτάται από τους σκοπούς που ενδεχομένως έχει η σελίδα και τις προσωπικές θέσεις, οι οποίες ίσως μεταφέρονται, η αποδοχή των κειμένων, που αφορά το χρόνο συγγραφής και αναβάθμισής τους και τέλος η κάλυψη των εγγράφων, που σχετίζεται με τη δυνατότητα του χρήστη να έχει εύκολη και άμεση πρόσβαση στην πληροφορία. Το Πανεπιστήμιο του Maryland κινείται προς την ίδια κατεύθυνση, με ακόμα πιο εκτεταμένες περιγραφές στα κριτήρια αξιολόγησης ενός ιστοτόπου.¹¹⁹

¹¹⁷ Καβακλή, Ευ., Μπακογιάννη, Σ., *Αξιολόγηση Ευχρηστίας Δικτυακών Τόπων Μουσείων: Αποτελέσματα Έρευνας στους Φοιτητές του Τ.Π.Τ.Ε.*, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, (http://dlib.ionio.gr/ctheses/0506tab575a/Askiti_Evaluation.doc), σελ. 4

¹¹⁸ Five criteria for evaluating Web pages, Olin and Uris Libraries, Cornell University, αναπαραγωγή από το Kapoun, Jim. "Teaching undergrads WEB evaluation: A guide for library instruction." C&RL News (July/August 1998): 522-523, <http://www.library.cornell.edu/olinuris/ref/webcrit.html>

¹¹⁹ Checklist for Evaluating Web Sites, University Libraries, University of Maryland, <http://www.lib.umd.edu/guides/webcheck.html>

Στο Διαδίκτυο επίσης κυκλοφορούν και εξειδικευμένα μοντέλα-οδηγοί που αφορούν αμιγώς την ιστορική επιστήμη και που προσφέρουν ανάλογα κριτήρια από μια καθαρά επιστημονική σκοπιά, όπως το National History Project, το οποίο έχει αναπτύξει τους «Historical Thinking and Analysis Guides»,¹²⁰ οι οποίοι έχουν στηριχτεί σε τέσσερις βασικές μεθόδους: έρευνα των πηγών, επιβεβαίωση, διακειμενικότητα, αντιπαραβολή. Συγχρόνως, κριτήρια έχουν αναπτυχθεί και για την αξιολόγηση πρωτογενών πηγών στο Διαδίκτυο, με πιο αξιόλογο ίσως το History Matters και ειδικά η ενότητα που επιγράφεται «Making Sense of Evidence»,¹²¹ και η οποία περιέχει εύληπτους οδηγούς ανάγνωσης και αξιολόγησης πρωτογενών πηγών, συμπεριλαμβανομένων χαρτών, ταινιών, προφορικής ιστορίας κ.ά. Μια τρίτη κατηγορία μοντέλων για την αξιολόγηση ιστοτόπων απευθύνεται σε καθηγητές και μαθητές, χωρίς όμως να ενδιαφέρει την παρούσα εργασία.

Ωστόσο, ειδικά όσον αφορά στα υπερκειμενικά συστήματα πολιτιστικού περιεχομένου, στα οποία υπάγονται και οι ιστοσελίδες ιστορικού χαρακτήρα, άκρως αναλυτικά είναι τα κριτήρια που έχουν διατυπωθεί από το MINERVA, ένα κοινοτικό δίκτυο, με σκοπό την αντιστοίχιση και τον εναρμονισμό των ενεργειών των μελών-κρατών σχετικά με την ψηφιοποίηση πολιτισμικού και τεχνολογικού περιεχομένου, με απώτερο στόχο τη δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής πλατφόρμας για την ψηφιοποίηση, τα metadata, τη μακράς διάρκειας πρόσβαση και διατήρηση της πληροφορίας.¹²²

1. Η ιδιότητα του εύληπτου του περιεχομένου, η οποία βοηθά τον χρήστη να αναγνωρίσει τον χαρακτήρα του ιστοτόπου ως πολιτιστικό, κάτι το οποίο προϋποθέτει την «καθαρότητα» του περιεχομένου και τη συνεπαγόμενη δυνατότητα του χρήστη να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες, καθώς και την καλή ποιότητά του (για παράδειγμα απουσία συντακτικών και γραμματικών λαθών).
2. Η αναγνωρισιμότητα του ιστοτόπου ως πολιτιστικό site. Η εφαρμογή οφείλει να προσφέρει στο χρήστη την απαραίτητη πληροφορία για το είδος του

¹²⁰ Analysis Guides & Documents to Encourage Historical Thinking, The National History Project, <http://www.history.ilstu.edu/nhp/terminology.html>

¹²¹ Making Sense of Evidence, History Matters, The U.S. survey course on the Web, <http://historymatters.gmu.edu/browse/makesense/>

¹²² Handbook for quality in cultural Web sites Improving quality for citizens, Minerva project, http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycriteria1_2draft/cap2.htm

πολιτιστικού αντικειμένου, τις αρχές και την οργάνωσή του, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια αίσθηση εμπιστοσύνης στον θεσμό. Αυτή η πληροφορία θα πρέπει να συμπληρώνεται από επαρκείς πληροφορίες για το ποιος είναι ο υπεύθυνος για το περιεχόμενο που παρατίθεται, τις αρχές για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας που ενδεχομένως ακολουθεί, καθώς και την αντίστοιχη πολιτική που ακολουθείται σε σχέση με τις διαφημίσεις.

3. Η αναγνώριση των σκοπών του ιστοτόπου, συμπεριλαμβανομένων των κυρίων στόχων και του κοινού στο οποίο απευθύνεται. Σε αυτήν την ενότητα ανήκουν και οι πληροφορίες για την κατανομή αρμοδιοτήτων του site, τα λεγόμενα credits, το πόσο συχνά αναβαθμίζεται, καθώς και λεπτομέρειες που αφορούν τις τεχνικές όψεις του ιστοτόπου, όπως για παράδειγμα λεπτομέρειες που αφορούν το μέγεθος αρχείων.
4. Η ικανότητα να δίνεται μια αδρή εικόνα για τον ιστότοπο, πριν εισχωρήσει ο χρήστης σε αυτόν. Σε αυτόν τον τομέα, σημαντικός είναι ο ρόλος της δυνατότητας ομαδοποίησης της πληροφορίας, ένταξής της σε ομοειδείς ενότητες, αυτοτέλειάς της αλλά και η ευρύτερη ικανότητα οργάνωσης της πληροφορίας, της οποίας η επιτυχία είναι συνάρτηση του ίδιου του πολιτιστικού αντικειμένου αλλά και των απαιτήσεων και επιπέδου των τελικών αποδεκτών της πληροφορίας. Απαραίτητη είναι βέβαια η παροχή μιας εικόνας της συγκεκριμένης οργάνωσης στον χρήστη υπό τη μορφή πίνακα περιεχομένων, ευρετηρίου κ.ά.
5. Η ικανότητα να αποδίδεται ποιοτικό περιεχόμενο, η οποία συνίσταται στη λογική αλληλουχία, στην καθολική αποδοχή, στην πληρότητα της πληροφορίας, στο εύληπτο, την περιεκτικότητα, τον πλούτο, την ορθότητα/αξιοπιστία των δυναμικών μέσων (ηχητικά, βίντεο, τρισδιάστατα), τη χρήση πολλών γλωσσών, την ακρίβεια, την αξιοπιστία, την αντικειμενικότητα και τη μοναδικότητα του περιεχομένου.
6. Η παρουσίαση του περιεχομένου με ένα λειτουργικό layout, το οποίο στηρίζεται στη συνέπεια, στην αποτελεσματικότητα, στη οικεία χωροθέτηση (το μενού πλοήγησης τοποθετημένο στο χώρο πάνω και αριστερά, με λειτουργικά γραφικά στοιχεία, χαρακτηριστικό των οποίων είναι ο μινιμαλισμός και η σωστή επιλογή χρωμάτων και με λειτουργικά πολυμεσικά στοιχεία, τα οποία συνίστανται στον έλεγχο του χρήστη, στη χρήση animations και σε ένα λογικό μέγεθος των μέσων.

7. Η πλοήγηση στον ιστότοπο, η οποία πραγματώνεται από μια σειρά από εργαλεία, όπως η καθαρότητα του νοήματος του συνδέσμου (κατανόηση της σχέσης που αναπαριστά ο σύνδεσμος αλλά και του τελικού προορισμού του συνδέσμου), η ορθότητα των συνδέσμων, οι οποίοι πρέπει να καταλήγουν στη σωστή κατεύθυνση, η κάλυψη των συνδέσμων, που σχετίζεται με την επάρκεια των συνδέσμων, η δυνατότητα του χρήστη να επιστρέφει σε σημεία που έχει ήδη επισκεφθεί, ο προσανατολισμός του χρήστη στα συμφραζόμενα, η άσκηση ελέγχου από μέρους του χρήστη στα πολυμέσα και στη λειτουργικότητά τους.
8. Η αναζήτηση στο υπερκείμενο, η οποία, εκτός από τα κριτήρια που αφορούν στην τεχνική ποιότητα των μηχανών αναζήτησης, αφορά και στα κριτήρια αυτά που άπτονται της ευκολίας της αναζήτησης.

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόταση αποτελεί το μοντέλο που παρουσίασαν στο ηλεκτρονικό περιοδικό THEN¹²³ οι James Damico, Mark Baildon και Gerald Campano, οι οποίοι αποσκοπούν, όπως δηλώνουν, στη σύνθεση των κεντρικών στοιχείων αυτών των υπαρχόντων πηγών με το στόχο της προσφοράς ενός ουσιαστικά φιλικού προς τον χρήστη και θεωρητικά πλούσιου πλαισίου για τους αναγνώστες, ενώ ταυτόχρονα θεωρούν ότι υπερβαίνουν τους συμβατικούς στόχους των υπαρχόντων μοντέλων (αξιοπιστία, κάλυψη κ.ά.), καθώς καθοδηγούν τον αναγνώστη στην ανάλυση, ερμηνεία και αποτίμηση της πληροφορίας που περιέχεται στον ιστότοπο.¹²⁴

Οι θεωρητικές αρχές στις οποίες στηρίζονται είναι: η λογοτεχνία ως ένα σύνολο κοινωνικών πρακτικών, η επιστημονική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες και δη στην ιστορία, οι νέες λογοτεχνίες. Αυτές καθορίζουν τις τρεις διαστάσεις του μοντέλου: λειτουργική, ακαδημαϊκή και κριτική. Η λειτουργική διάσταση δίνει έμφαση στις λογοτεχνικές δεξιότητες και στρατηγικές που πρέπει να καλλιεργήσουν οι φοιτητές, προκειμένου να λειτουργούν αποτελεσματικά στο συγκεκριμένο πλαίσιο, το οποίο είναι το Διαδίκτυο. Η ακαδημαϊκή διάσταση εστιάζει στους τρόπους που οι αναγνώστες παράγουν νοήματα, τα οποία είναι κατάλληλα και σχετικά με τις συγκεκριμένες λογοτεχνικές πρακτικές. Με άλλα λόγια, οι λογοτεχνικές ενέργειες και γεγονότα δεν έχουν μόνο ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αλλά και ένα συγκεκριμένο

¹²³ James Damico-Mark Baildon-Gerald Campano, "Integrating literacy, technology and disciplined inquiry in social studies: The development and application of a conceptual model", THEN, <http://thenjournal.org/feature/92/>

¹²⁴ James Damico-Mark Baildon-Gerald Campano, ό.π., σελ. 2

περιεχόμενο, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση είναι οι κοινωνικές επιστήμες και οι πρακτικές τους. Η κριτική διάσταση δίνει έμφαση στον τρόπο που οι αναγνώστες αντιλαμβάνονται τους τρόπους που λειτουργούν ιδεολογικά τα κείμενα, πώς δηλαδή τα κείμενα απεικονίζουν τις αξίες, τις προοπτικές και τα ενδιαφέροντα συγκεκριμένων ομάδων. Με άλλα λόγια, τα κείμενα λειτουργούν με διττό τρόπο: ενσωματώνουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις/υποθέσεις για το ποιοι είναι οι αναγνώστες, ενώ ταυτόχρονα συγκροτούν αναγνώστες που αντιδρούν με συγκεκριμένους τρόπους, είτε πρόκειται να αγοράσουν προϊόντα, να υιοθετήσουν πολιτικές θέσεις κ.ά. Ο ρόλος του αναγνώστη είναι να μπορεί να ανακαλύψει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα κείμενα και για το λογαριασμό ποιου ενδεχομένως αλλά και να αξιολογούν το πώς οι δικές τους εμπειρίες, προκαταλήψεις και έτοιμα σχήματα διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο διαβάζουν και παράγουν νόημα από τα κείμενα.¹²⁵

Μοντέλο αξιολόγησης ιστοχώρων των James Damico, Mark Baildon και Gerald Campano:

Λειτουργική διάσταση

1. Αναγνώριση και ταξινόμηση των συστατικών της ιστοσελίδας (μια αρχική περιγραφική ανάγνωση του συνόλου των κειμένων και συνδέσεων που περιέχονται στο site)
2. Τοποθέτηση πληροφοριών-κλειδιών στο site, εξερευνώντας για τίτλους και κύριες προτάσεις
3. Προσδιορισμός της αξιοπιστίας του συγγραφέα ή δημιουργού του site (Ποιοι είναι; Ποια είναι η εκπαιδευτική, πολιτική, εμπορική τους ταυτότητα;) και θεώρηση του ακροατηρίου στο οποίο στοχεύει
4. Επιλογή για το αν θα εξεταστεί το site περαιτέρω ή αν θα μετακινηθεί σε άλλη ιστοσελίδα

Ακαδημαϊκή διάσταση

1. Αναγνώριση και παράταξη σχετικής πρότερης γνώσης
2. Αποτίμηση σκοπών και στοιχείων μέσα στον ιστότοπο
3. Έλεγχος και διασταύρωση των σκοπών και των στοιχείων από άλλα sites και πηγές για την οικοδόμηση διακειμενικών ερμηνειών

Κριτική διάσταση

¹²⁵ James Damico-Mark Baildon-Gerald Campano, ό.π., σελ. 4

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

1. Προσδιορισμός προοπτικών που περιέχονται ή παραλείπονται στο site
2. Αναγνώριση τεχνικών που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, με σκοπό να επηρεάσουν τους αναγνώστες, όπως η χρήση φορτισμένων λέξεων, προκλητικών εικόνων κ.ά.
3. Εξέταση του πώς οι πεποιθήσεις, οι αρχές, οι αξίες, οι προοπτικές, οι προκαταλήψεις κ.ά. διαμορφώνουν τον τρόπο ανάγνωσης.

5. Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Το ελληνικό παράδειγμα.

5.1. Η επιλογή των ιστοτόπων-Τα κριτήρια αξιολόγησής τους

Στόχος της εργασίας είναι να πραγματοποιηθεί μια δειγματοληπτική εξέταση ελληνικών ιστοσελίδων με ιστορικό περιεχόμενο, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με την ευχρηστία τους ως εφαρμογές λογισμικού και ως υπερκειμενικά υπερέγγραφα. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου, έγινε προσπάθεια μιας συνολικής και περιληπτικής αξιολόγησης των επιλεγμένων δικτυακών τόπων, με βάση τα κριτήρια που παρατίθενται από το MINERVA. Οι λόγοι επιλογής των συγκεκριμένων κριτηρίων συνίστανται στο ότι οι παράμετροι που έχει θέσει το MINERVA θεωρούμε ότι δύνανται να αποκρυπτογραφήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το περιεχόμενο και τις δυνατότητες ενός πολιτιστικού ιστοτόπου, που αποτελεί και την ουσιαστική μορφή ενός ιστορικού έργου στο Διαδίκτυο.

Ως προς τα κριτήρια επιλογής των υπό εξέταση ιστοχώρων, έγινε προσπάθεια να παρατεθούν έργα αντιπροσωπευτικά του μωσαϊκού που παρουσιάζει στην παρούσα συγκυρία το ελληνικό Διαδίκτυο: Ένα πλήθος δικτυακών έργων με ποικίλη προέλευση, σε πολλές περιπτώσεις αδιευκρίνιστη, με μορφή που κινείται από μια απλή παράθεση ενός κειμένου, χωρίς κανέναν υπερκειμενικό χαρακτήρα, ως πολυσύνθετες παρουσιάσεις και με περιεχόμενο ποικίλων αποχρώσεων. Έτσι, οι εργασίες ανώνυμων ή μη ερασιτεχνών, ομάδων εργασίας που εξειδικεύονται στην κατασκευή ανάλογων ιστοτόπων, παρατίθενται μαζί με έργα επίσημων φορέων, σε πολλές περιπτώσεις ενταγμένα σε ευρωπαϊκά προγράμματα, από διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου, κατασκευασμένα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (κατά βάση μετά το 2000), υπό διαφορετικές συνθήκες.

Με τον τρόπο αυτό θεωρούμε ότι δίνεται μια κατά το δυνατό πλήρης εικόνα της ενδιαφέρουσας πολυμορφίας του ελληνικού ιστορικού Διαδικτύου, συγχρόνως δε αποτυπώνεται το τεράστιο ενδιαφέρον των τελευταίων ετών για την ιστορία, η «έκρηξη ιστορίας στα ΜΜΕ» που περιγράφει ο Α. Λιάκος.¹²⁶

¹²⁶ Λιάκος, Α., *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα 2007, σελ. 14

5.2. Παρουσίαση των επιλεγμένων δικτυακών τόπων

Από τους 45 εν λόγω ιστοχώρους, οι 25 παρουσιάζουν ως δημιουργούς ή διαχειριστές τους επίσημους φορείς, κρατικούς και ιδιωτικούς, συλλόγους, μουσεία, δημοτικές επιχειρήσεις. Από τις υπόλοιπες 21 εργασίες, οι 9 έχουν δημιουργηθεί από επώνυμους ερασιτέχνες, των οποίων η επαγγελματική ιδιότητα δε διακρίνεται πάντα. Οι δύο από αυτούς ωστόσο είναι φιλόλογοι, επιβεβαιώνοντας τη διαπίστωση ότι η κύρια επαγγελματική ομάδα που ασχολείται ερασιτεχνικά με την ψηφιακή ιστορία είναι η συγκεκριμένη.¹²⁷

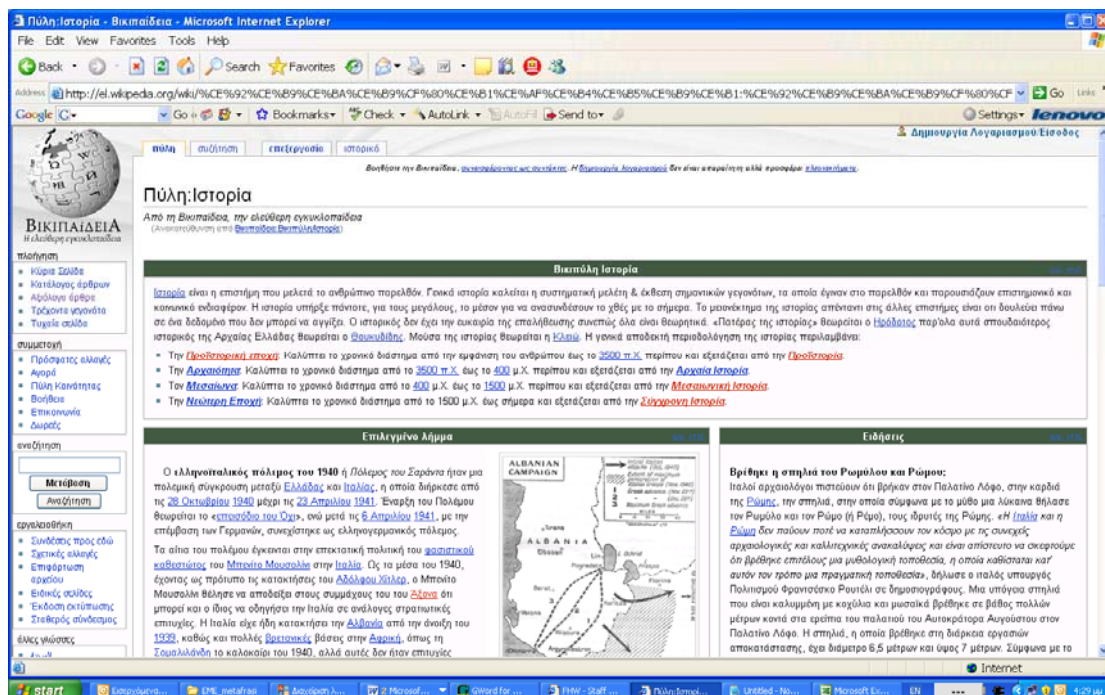
Οι τρεις ιστοτόποι αποτελούν τις επίσημες ηλεκτρονικές παρουσιάσεις τριών αντίστοιχων πολιτιστικών φορέων. Πρόκειται για τον κόμβο «Οδυσσέας» του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού, του κατεξοχήν δηλαδή πολιτιστικού οργανισμού της χώρας, καθώς και για τους δικτυακούς τόπους του Μουσείου Μπενάκη και του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου. Ο πρώτος ανανεώθηκε εκ βάθρων το 2007. Πρόκειται για αποτελέσματα συλλογικών προσπαθειών που προέκυψαν από ομάδες εργασίες εντός των συγκεκριμένων οργανισμών, με σαφή την προσπάθεια ανάδειξης της φυσιογνωμίας και του έργου τους.

Μια αυτοτελή ομάδα επίσης αποτελούν τα τρία έργα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο», «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού» και «Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου», τα οποία παρουσιάστηκαν τα τελευταία χρόνια στο Διαδίκτυο από τον εν λόγω πολιτιστικό φορέα. Κοινός παρονομαστής, εκτός από τον φορέα παραγωγής και διαχείρισης, αποτελεί το περιεχόμενο των ιστοσελίδων, οι οποίες πραγματεύονται ζητήματα ιστορικού-αρχαιολογικού και, στην περίπτωση της «Πολιτιστικής Πύλης του Αρχιπελάγους του Αιγαίου», ευρύτερου πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Η «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο» όπως και η «Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου» είναι έργα ολοκληρωμένα, σε αντίθεση με την «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού», η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, διαρκώς εμπλουτίζεται και διευρύνεται. Διαφορετικό επίσης είναι το καθεστώς δημιουργίας των τριών έργων, καθώς η μεν πρώτη αποτελεί μια αμιγώς εσωτερική παραγωγή του ΙΜΕ, έργο των εσωτερικών συνεργατών του, τα δύο τελευταία όμως, ενταγμένα στο Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», είναι προϊόντα συνεργασίας εσωτερικής δουλειάς και εξωτερικών συνεργατών του ΙΜΕ.

¹²⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 42

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Η έκθεση «30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα ελληνικά συντάγματα από το 1975 έως σήμερα.» παρουσιάστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων, η οποία φιλοξένησε την ηλεκτρονική της παρουσίαση στον επίσημο ιστοτόπο της. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η ελληνική έκδοση της Βικιπαίδεια, η οποία αποτελεί ένα είδος ηλεκτρονικής εγκυκλοπαίδειας, ανοιχτής στο κοινό τόσο για ανάγνωση όσο και για δημιουργία. Στην προκειμένη περίπτωση ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία παρουσιάζουν τα ιστορικά άρθρα της εν λόγω εγκυκλοπαίδειας, τα οποία ακολουθούν τη δεδομένη δομή και μορφή των άρθρων της Wikipedia.¹²⁸

4. Το λήμμα «Ιστορία» της ελληνικής έκδοσης της Wikipedia

Μια άλλη συστάδα ιστοχώρων στο ελληνικό Διαδίκτυο αντιπροσωπεύεται από την «Αρχαία Ιστορία της Μακεδονίας» που φιλοξενείται στο site του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης, την «Ιστορία της Ρόδου», έργο του Δήμου Ροδίων αλλά και η «Ψηφιακή Κέρκυρα. Μια εικονική περιήγηση στο ιστορικό κέντρο», μια ενδιαφέρουσα περίπτωση τρισδιάστατης αναπαράστασης του ιστορικού κέντρου της πόλης της Κέρκυρας συνοδεία πλούσιου υλικού, έργο ιδιωτικής εταιρείας. Και οι τρεις ιστότοποι αποτελούν έργο τοπικών φορέων όλων των βαθμίδων (από το

¹²⁸ Κάθε λήμμα της Wikipedia είναι προϊόν της ελεύθερης δημιουργίας κάθε χρήστη, ο οποίος δύναται να συμβάλει στη συγγραφή ενός άρθρου, σεβόμενος τους κανόνες που έχει θεσπίσει η ομάδα διαχείρισης του έργου. Σχετικά με τη Wikipedia βλ. Rosenzweig, R. «Can History be Open Source? Wikipedia and the Future of the Past», Center for History and New Media, <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/42>

Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης ως το Δήμο Ροδίων), με σκοπό την ιστορική προσέγγιση μικρών ή ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σειρά από δικτυακούς τόπους-έργα εξειδικευμένων επιστημονικών ομάδων αλλά και εταιρειών, στις οποίες η παραγωγή του συγκεκριμένου έργου είτε ανατέθηκε από επίσημους φορείς (τοπικούς κατά βάση), είτε δραστηριοποιήθηκαν στα πλαίσια κάποιου χρηματοδοτούμενου προγράμματος. Αυτού του είδους περιπτώσεις αποτελούν η «Κιβωτός του Αιγαίου-Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο» από το Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Επικοινωνίας και Τεκμηρίωσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, το «Μουσείο της Πόλης του Βόλου» από το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, οι «Ξερολιθικές κατασκευές της Θράκης, του Αιγαίου και της Κύπρου» από το Ερευνητικό και Αναπτυξιακό Εργαστήριο Πολυμέσων του Τμήματος Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, Εργαστήριο Διαχείρισης της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας στη Θράκη. Ο συγκεκριμένος δικτυακός τόπος αποτελεί εφαρμογή του έργου «Διαφύλαξη και διάδοση στοιχείων πολιτισμού και περιβάλλοντος, με τη χρήση νέων τεχνολογιών Πληροφορικής και Πολυμέσων» που χρηματοδοτήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος Θράκη - Αιγαίο - Κύπρος. Ακολουθούν οι «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας» από την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και «Η Ιερά Μονή Σινά», της οποίας η ηλεκτρονική παρουσίαση έχει ανατεθεί σε ιδιωτική εταιρεία.

Στο ελληνικό Διαδίκτυο μπορεί επίσης ο αναγνώστης να εντοπίσει ψηφιακές παρουσιάσεις του έργου αρχαιολογικών ερευνητικών ομάδων. Ενδιαφέρουσες περιπτώσεις αυτής της κατηγορίας αποτελούν «Η αρχαία Μεσσήνη-τα μνημεία» της Εταιρείας Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών και ο «Ταφικός τύμβος Μικρής Δοξιάρας-Ζώνης», όπως έχει παρουσιαστεί στο Διαδίκτυο από την επιστημονική ομάδα της ανασκαφής.

Μια ενδιάμεση κατηγορία ανάμεσα στην επίσημη και την ερασιτεχνική δημιουργία αποτελούν οι σύλλογοι και συσσωματώσεις, που στον ιστότοπο-παρουσίαση των ιδίων και της δράσης τους περιλαμβάνουν συχνά ένα κεφάλαιο ιστορικού περιεχομένου. Πρόκειται για την ΠΑΕ Παναθηναϊκός, οι Καππαδόκες που αποτελούν παρουσίαση του συλλόγου Καππαδόκων Ν. Έβρου "Οι τρεις Ιεράρχες", η σελίδα «ΣΕΠ, Αναφορές στην Ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού», με ιστορική αναδρομή στην παρουσία και το έργο του προσκοπισμού. Όπως είναι αυτονόητο, η

σκοπιά από την οποία είναι κατασκευασμένο το site σε κάθε περίπτωση είναι αντίστοιχη των δημιουργών του και της φυσιογνωμίας που επιθυμούν να επιδείξουν.

Το ερασιτεχνικό διαδίκτυο καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο στον ελληνικό ηλεκτρονικό χώρο, με έργα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεματολογίας αλλά και τεχνικής. Η ιστορία και δη η ελληνική ιστορία, καθώς βρισκόμαστε στον ελληνικό χώρο, αποτελεί ένα πρώτο και σημαντικό αντικείμενο ερασιτεχνικής εργασίας. Έτσι, η «Σύγχρονη Ευρωπαϊκή και Ελληνική Ιστορία» και η «Ελληνική Ιστορία» αποτελούν χαρακτηριστικούς εκπροσώπους αυτής της μερίδας ελληνικών δικτυακών έργων. Συγκεκριμένα επίσης ιστορικά γεγονότα που έχουν λειτουργήσει είτε ως ιδεολογικά «ορόσημα» είτε αντίστροφα ως «συλλογικά τραύματα»,¹²⁹ αποτελούν δημοφιλή θέματα ερασιτεχνικής αξιοποίησης στον κόσμο του ελληνικού Διαδικτύου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Μικρασιατικής Καταστροφής και του προσφυγικού, όπως τα πραγματεύεται ο φιλόλογος Διονύσης Ασβεστάς στον ιστότοπο «Ελλάδα 1922: Μια κιβωτός προσφύγων», που αποτελεί ηλεκτρονική παρουσίαση του συγκεκριμένου μαθήματος.

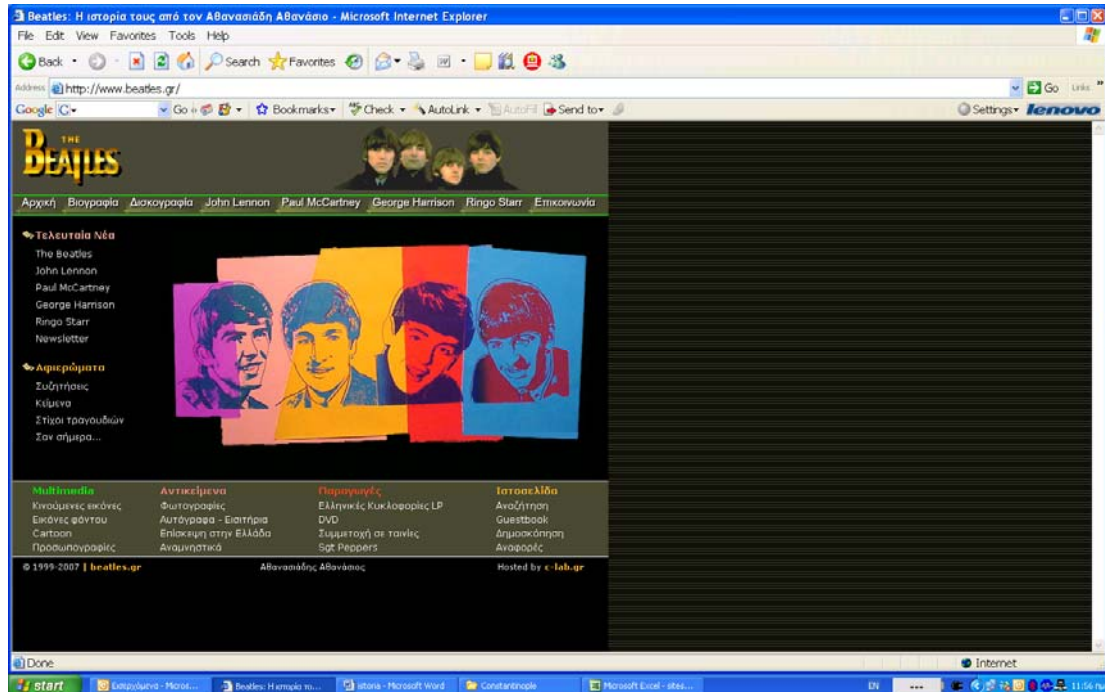
Η ιστορία πόλεων ή ευρύτερων γεωγραφικών ενοτήτων αποτελεί μια δεύτερη κατηγορία ερασιτεχνικών ιστοχώρων. Έτσι, η «Κρήτη. Ιστορία και πολιτισμός», η «Ιστορία-Ιστορικός και Χρονολογικός Πίνακας Μάνης», η «Ιστορία της Κεφαλονιάς», η «Ιστορία της Θάσου», η «Αρκαδία. Ιστορία» και τα «Δαρνακοχώρια», έχουν συμπεριληφθεί στον κατάλογο της εργασίας, αποτελώντας όλες προϊόντα ερασιτεχνικής προσέγγισης με σαφή τοπικό προσανατολισμό. Ιδιαίτερα δε η «Ιστορία της Κεφαλονιάς» εντάσσεται στην τουριστικού χαρακτήρα παρουσίαση του νησιού.

Η ερασιτεχνική δημιουργία και το πάθος του ερασιτέχνη εκδηλώνεται κατεξοχήν σε μια άλλη ομάδα ιστοχώρων, καθώς προσεγγίζουν ένα θέμα που άπτεται των ενδιαφερόντων τους, από την ιστορική όμως σκοπιά. Πρόκειται για την «Ιστορία της Τεχνολογίας», την «Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής», «Ιστορία των Beatles», «Οχυρωματικά έργα στην Ελλάδα», «Ιστορία της Αστρονομίας», «Ολυμπιακοί Αγώνες». Καθένας από αυτούς τους ερασιτέχνες, με αφετηρία τα προσωπικά του ενδιαφέροντα, στήνει έναν ηλεκτρονικό χώρο, στον οποίο, είτε κατ' αποκλειστικότητα

¹²⁹ Το «τραύμα» λειτουργεί, σύμφωνα με τον Α. Λιάκο ως ένα από τα κύρια πεδία σχηματισμού ιστορικής συνείδησης, καθώς κινητοποιεί τις διανοητικές δυνάμεις για την κατανόησή του. Η άμεση αντίδραση σε αυτό είναι συνήθως η αποσιώπηση, η ιστορικοποίηση όμως είναι το ζητούμενο, εφόσον μόνο έτσι μπορεί να αποτελέσει πηγή ιστορικής συνείδησης, μέσα από τους ιστορικούς μηχανισμούς της κατανόησης. Λιάκος, Α., ό.π., σελ. 223-227

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

είτε ενταγμένο σε μια ευρύτερη παρουσίαση, εξετάζει την ιστορική διάσταση του αντικειμένου του, σε άλλες περιπτώσεις με αξιοσημείωτο αποτέλεσμα, όπως η «Ιστορία των Beatles», σε άλλες με έκδηλο το πάθος και μόνο.

5. Η «Ιστορία των Beatles»

Μια αξιοσημείωτη για τα ελληνικά δεδομένα περίπτωση είναι αυτή των ερασιτεχνών, οι οποίοι έχουν ιδιαίτερη σχέση με την ελληνική αρχαιότητα και επιχειρούν να την προσεγγίσουν μέσα από τα νέα μέσα, σε πολλές περιπτώσεις με σαφή ιδεολογικό χρωματισμό. Αυτή η κατηγορία αντιπροσωπεύεται στην παρούσα εργασία με τη «Θουκυδίδου Ιστορία» και τις «Αρχαίες ελληνικές πόλεις», από τις οποίες η μεν πρώτη, όπως δηλώνει και ο τίτλος της, αποδίδει ηλεκτρονικά το έργο του ιστορικού της αρχαιότητας Θουκυδίδη και η δεύτερη επιχειρεί να παρουσιάσει την ιστορία και τη φυσιογνωμία των αρχαίων ελληνικών πόλεων.

Μια τελευταία ιδιαίτερη κατηγορία ερασιτεχνικής ηλεκτρονικής δημιουργίας θα μπορούσαν να αποτελέσει η πληθώρα ιστοτόπων με έντονη ιδεολογική απόχρωση, αμφίβολης αξιοπιστίας, προϊόντα μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων με εθνικιστικό προσανατολισμό. Μια χαρακτηριστική περίπτωση είναι η παρουσίαση «Άρης-Ιστορία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων», έργο της ομάδας Τετρακτύς.

Ενταγμένα σε συγκεκριμένο ιδεολογικό χώρο είναι και τα προϊόντα θρησκευτικών ομάδων, όπως τα «Ιστορικά Θέματα» της Ορθόδοξης Ομάδας

Δογματικής Έρευνας και βέβαια η «Μυριόβιβλος» της Αρτοπού, του Διαδικτυακού Πολιτιστικού Κέντρου της Εκκλησίας της Ελλάδας.

Τέλος, υπάρχουν τέσσερις περιπτώσεις απλής μεταφοράς και αποτύπωσης ενός γραπτού κειμένου στο Διαδίκτυο. Πρόκειται για «Τα μνημεία της αρχαίας Θράκης», που αποτελεί την ηλεκτρονική αποτύπωση του ημερολογίου 2000 από την Ακαδημία Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης και «Η πείνα στα Κύθηρα (1666-1673)», επιστημονικό άρθρο του Ι.Δ. Ψαρά, η «Ιστορία της Θάσου», για την οποία, όπως αναφέρεται στο ίδιο το site, «Τα ιστορικά στοιχεία και οι ημερομηνίες πάρθηκαν από το βιβλίο του Σωτήρη Γερακούδη "Ιστορία της Θάσου"» και τέλος η ιστοσελίδα «Βλάχοι... ιστορία, πολιτισμός, έθιμα, προσωπικότητες» που αποτελεί ψηφιοποιημένη μορφή του βιβλίου "Βλάχοι... ιστορία - πολιτισμός - έθιμα - προσωπικότητες" που επιμελήθηκε ο Δημήτριος Γ. Τσούτσας και ο Σύλλογος Βλάχων επαρχίας Αλμυρού. Ενδιαφέρον βέβαια παρουσιάζει το γεγονός ότι, ακόμα και αν μια ιστοσελίδα δεν ανήκει τυπικά σε αυτήν την κατηγορία, σε πολλές περιπτώσεις η λογική στη δομή που υιοθετεί είναι αυτή ακριβώς ενός έντυπου. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η «Ιστορία της Τεχνολογίας», της οποίας ο χάρτης αποτελεί ουσιαστικά τον πίνακα περιεχομένου ενός βιβλίου και επιγράφεται μάλιστα χαρακτηριστικά «Δομή σελίδων του δικτυακού συγγράμματος».

Στη συνέχεια παρατίθεται ένας πίνακας με τους ιστοχώρους που επελέγησαν ως αντικείμενο της παρούσα εργασίας, με τον επίσημο τίτλο τους, το URL τους, τον φορέα ή το πρόσωπο που παρουσιάζεται, αν βέβαια παρουσιάζεται, ως ο δημιουργός ή ο διαχειριστής και τέλος η ημερομηνία κατασκευής του ιστοχώρου και, αν σημειώνεται η ημερομηνία της τελευταίας αναβάθμισής του. Τα στοιχεία αυτά είναι απαραίτητα, προκειμένου να δοθεί μια πλήρης εικόνα του δείγματος και να αξιολογηθεί με βάση τα κριτήρια ποιότητας που προαναφέρθηκαν.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

ΤΙΤΛΟΣ	URL	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο	http://www.e-history.gr/		Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού
Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού	http://www.egiklopedia.gr/	2006-2008	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού
Πολιτιστική Πύλη του Αρχιελάγου του Αιγαίου	http://www.egeone.t.gr/	2006-2007	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού
Σόγχρονη Ευρωπαϊκή και Ελληνική Ιστορία	http://users.hol.gr/~kokkonis/	τελευταία ανανέωση: 2004	Δημήτρης Κοκκώνης
Θουκυδίδου Ιστορία	http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/	τελευταία ενημέρωση: 2007	Άγγελος Πεردικούρης
30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα ελληνικά συντάγματα από το 1975 έως σήμερα.	http://www.parliament.gr/syntagma/		Βουλή των Ελλήνων – Σχεδιασμός και ανάπτυξη iridion
Ιστορία της Τεχνολογίας	http://sfrang.com/historia/default.htm	τελευταία ανανέωση: 17/4/2007	Γιώργος Αναστασίου
Ιστορία-Ιστορικός και Χρονολογικός Πίνακας Μάνης	http://www.mani.org.gr/istor/	2001-1003	Γ.Η. Βενιζέλας
Ιστορικά Θέματα	http://www.oodegr.com/oode/historia/historia.htm	Δημιουργία: 2004, τελευταία ανανέωση: 2007	Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας
Αρχαία Ιστορία Μακεδονίας	http://www.mathra.gr/cps/rde/xchg/SI-D-3F57FDE0-5B18EA06/ymath/hs.xsl/index_222.html		Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης
ΠΑΕ Παναθηναϊκός-	http://www.pao.gr/category.php?cate	2005	ΠΑΕ Παναθηναϊκός

Ιστορία	govr_id=41		
Κρήτη, Ιστορία και Πολιτισμός	http://www.cretan-history.gr/	2007	Μιχάλης Πιπεράκης-Τσατσάμης Απόστολος
Βικιπαίδεια-Βικιτύλη/Ιστορία	http://el.wikipedia.org/	τελευταία ενημέρωση: 2007	Ομάδα Εργασίας Βικιπαίδεια
Ιστορία των Beatles	http://www.beatles.gr/	1999-2007	Αθανάσιος Αθανασιάδης
Ιστορία της Ρόδου	http://www.rhodes.gr/history/gr/	2006-2007	Δήμος Ροδίων
Ιστορία του Πανεπιστημίου Πειραιώς	http://www.unipi.gr/panepistimio/istor-panep.html		Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Κιβωτός του Αιγαίου-Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο	http://www.aegean.gr/culturelab/Ark_gr.htm	2005	Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Επικοινωνίας και Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου
Οδυσσέας	http://odysseus.culture.gr/	2007	Υπουργείο Πολιτισμού
Μουσείο της Πόλης του Βόλου	http://www.diki.gr/museum/EL/info/default.asp	2006	Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου
Άρης-Ιστορία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων	http://www.hellasarmy.gr/	1998-2008	Τετρακτύς
Αρχαίες ελληνικές πόλεις	http://www.sikyon.com/index.html	τελευταία ανανέωση: 2004	Ελένη Παπακυριάκου-Αναγνώστου
Ιστορία, Κεφαλονιά, Επτάνησα	http://www.rooms-to-let.com.gr/kefalonia/history.htm		Greek tourism
Τα μνημεία της αρχαίας Θράκης	http://alex.eled.duth.gr/ACADEMY/fysi2000/indexgr.htm	2000	Ακαδημία Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης
Καππαδόκες	http://www.kappadokes.gr/greek/ind	2001	Σύλλογος Καππαδόκων Ν. Έβρου "Οι τρεις Ιεράρχες"

	ex.taf		
Ταφικός τύμβος Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης	http://www.mikridoxipara-zoni.gr/greek_menus.html		Επιστημονική ομάδα της ανασκαφής
Ξερολιθικές κατασκευές της Θράκης, του Αιγαίου και της Κύπρου	http://www.aegean.gr/xerolithic/principal.htm	2003	Ερευνητικό και Αναπτυξιακό Εργαστήριο Πολυμέσων του Τμήματος Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, Εργαστήριο Διαχείρισης της Πολιτισμικής Κληρονομιάς του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας στη Θράκη
Μυριόβιβλος	http://www.myriobiblos.gr/index.htm		Αρτοπός: Διαδικτυακό Πολιτιστικό Κέντρο της Εκκλησίας της Ελλάδας
Η αρχαία Μεσσήνη-τα μνημεία	http://www.ancientmessene.gr/index.html		Εταιρεία Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών
Ελληνική Ιστορία	http://www.greekhistory.gr/	τελευταία ανανέωση: 2006	
Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας	http://www.istoria-neolaias.gr/	2004	Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – σχεδιασμός και υλοποίηση iridion – πρόγραμμα Νεολαία
Ελλάδα 1922: Μια κιβωτός προσφύγων	http://www.de.sch.gr/mikrasia/	τελευταία ενημέρωση: 2003	Διονύσης Ασβεστάς, φιλόλογος
Η ιστορία της Θάσου	http://gothassos.com/gr/history.htm	2004-2007	Γιάννης Μαρκιανός
Οχυρωματικά έργα στην Ελλάδα	http://www.fortifications.gr/index.htm	τελευταία ενημέρωση:	

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

	ml	25/04/2008	
Μουσείο Μπενάκη	http://www.benaki.gr/		Μουσείο Μπενάκη
Αρκαδία-Ιστορία	http://www.inarcadia.gr/arcadia/arcistoria1.htm	2001-2004	
Ιστορία της Αστρονομίας	http://www.hellas-astro.gr/gate.php?topic=astro_history	2003-2007	Σύλλογος Ερασιτεχνικής Αστρονομίας
Δαρνακοχώρια	http://www.darnakas.gr/index.html		Αθανασιάδης Αθανάσιος
Βλάχοι... ιστορία, πολιτισμός, έθιμα, προσωπικότητες	http://www.vlahoi.net/almyros/		Σύλλογος Βλάχων επαρχίας Αλμυρού
ΣΕΠ, Αναφορές στην Ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού	http://www.sep.org.gr/istoria/index.htm		Σώμα Ελλήνων Προσκόπων
Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο	http://www.elia.org.gr/		Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο – e-mentor
Ολυμπιακοί αγώνες	http://00357.info.com/index/olympics/default.asp		
Η Ιερά Μονή Σινά	http://www.sinaimonastery.com/index.php?lid=26		Ιερά Μονή Σινά - Silk Tech O.E.
Ψηφιακή Κέρκυρα. Μια εικονική περιήγηση στο ιστορικό κέντρο	http://www.digitalcorfu.com/default.aspx?lang=gr		Digital Innovations for Urenio Research Unit. Φορέας Διαχείρισης: -
Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής	http://www.geocities.com/byz_music/	τελευταία ανανέωση: 17/4/2007	Γιώργος Αναστασίου
Η πείνα στα	http://www.geocities.com/antequem/Kyt		Ι.Α. Ψαράς

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Κύθηρα	hira.htm		
--------	--------------------------	--	--

5.3. Επάρκεια των ιστοτόπων ως υπερκειμενικά υπερέγγραφα (κατά MINERVA)

Δ) Η ιδιότητα του εύληπτου του περιεχομένου. Επισκεπτόμενος καταρχάς ο χρήστης τα υπό εξέταση έργα, σε πολλές περιπτώσεις θα δυσκολευτεί να αναγνωρίσει τη φυσιογνωμία του site ως αμιγώς πολιτιστικό, με καλής ποιότητας περιεχόμενο. Η δυσκολία αυτή παρουσιάζεται κυρίως στους ερασιτεχνικούς ιστοτόπους, χωρίς βέβαια να λείπουν οι εξαιρέσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της σελίδας «Σύγχρονη Ευρωπαϊκή και Ελληνική Ιστορία» η οποία βρίθκει ορθογραφικών λαθών όπως και το «Κρήτη, Ιστορία και Πολιτισμός» και η «Ελληνική Ιστορία», τα οποία επιπλέον παρουσιάζουν και μια σύγχυση ταυτότητας, με πληροφορίες λαογραφικού, τουριστικού κ.ά. περιεχομένου.

6. Ο δικτυακός τόπος «Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός»

Εξαίρεση στην ομάδα των ερασιτεχνικών έργων αποτελεί η «Ιστορία των Beatles», με σαφές περιεχόμενο, χωρίς λάθη. Ωστόσο, φαίνεται ότι τα έργα αυτά που αποτελούν προϊόντα επιστημονικών ομάδων ή εταιρειών εξειδικευμένων στην οργάνωση σχετικών δικτυακών τόπων ικανοποιούν το κριτήριο αυτό σε μεγάλο βαθμό. Ο χρήστης με ευκολία θα αναγνωρίσει ως πολιτιστικά τα sites του Μουσείου Μπενάκη, του Υπουργείου Πολιτισμού, του ΕΛΙΑ και του Ιδρύματος

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Μεϊζονος Ελληνισμού αλλά και της Μονής Σινά, την «Κιβωτό του Αιγαίου-Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο», το «Μουσείο της Πόλης του Βόλου», το site της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς για την ιστορία της ελληνικής νεολαίας και η «Ψηφιακή Κέρκυρα». Το περιεχόμενό τους είναι αξιόλογο, επιμελημένο, χωρίς λάθη και με συγκεκριμένο πολιτιστικό χαρακτήρα.

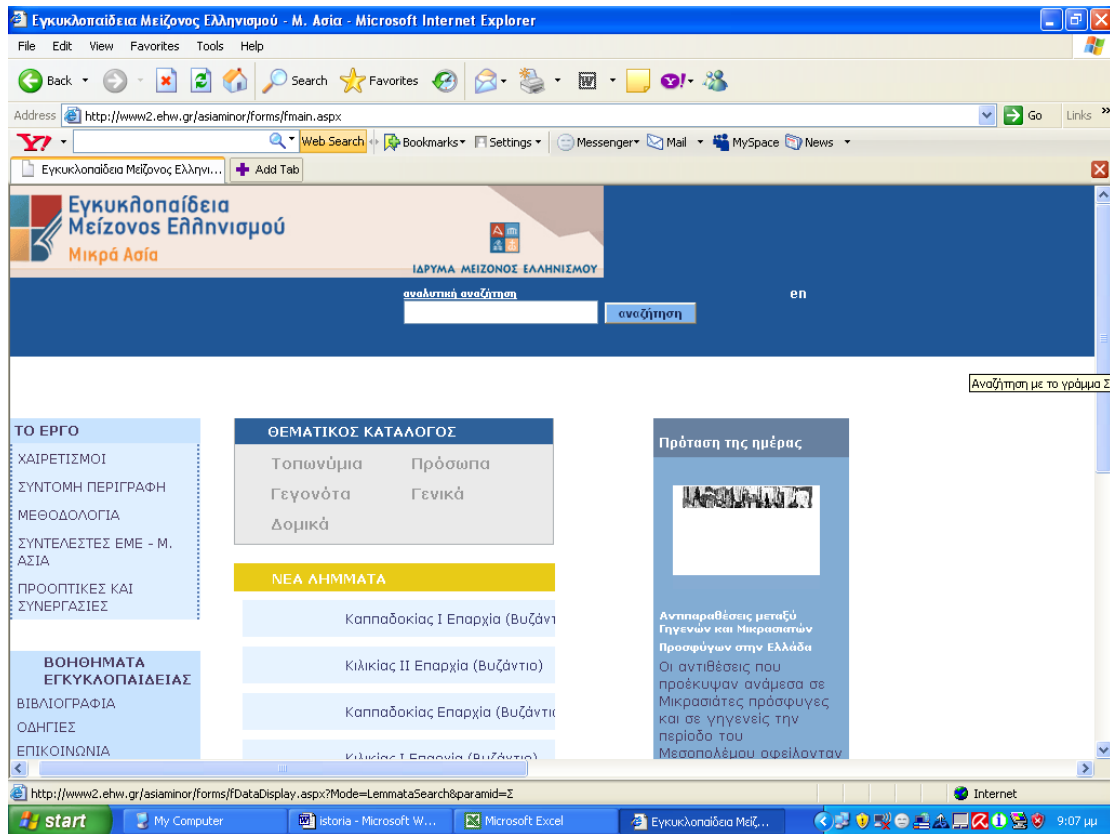
7. Ο δικτυακός τόπος της Ιεράς Μονής Σινά. Ο χρήστης αντιλαμβάνεται από την πρώτη ματιά τον πολιτιστικό χαρακτήρα του έργου.

Π) Η αναγνωρισιμότητα του ιστοτόπου ως πολιτιστικό site. Οι ιστοτόποι στο ελληνικό Διαδίκτυο που παρέχουν πληροφορίες σχετικά με το αντικείμενο που πραγματεύονται, τις αρχές και την οργάνωσή του, τον φορέα που φέρει την ευθύνη του περιεχομένου και της διαχείρισής του, την πολιτική προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων και τέλος της πολιτικής που ακολουθείται σχετικά με το διαφημιστικό κομμάτι, είναι ελάχιστοι. Και πάλι τα έργα επίσημων φορέων είναι αυτά που πληρούν την προκειμένη προϋπόθεση, χωρίς βέβαια να απουσιάζουν οι εξαιρέσεις. Έτσι, η «Αρχαία Ιστορία της Μακεδονίας», μολονότι εντάσσεται στον ιστοχώρο ενός κατεξοχήν επίσημου φορέα, όπως το Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης, δεν κάνει καμία αναφορά στο αντικείμενο που πραγματεύεται, δε φαίνεται να ακολουθείται κάποια συγκεκριμένη πολιτική ή να έχει υιοθετηθεί τεχνολογία προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων. Το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού από την άλλη παρέχει αναλυτικές πληροφορίες για το αντικείμενο που κάθε φορά πραγματεύεται,¹³⁰ την ταυτότητα του ίδιου του φορέα, με σύνδεσμο στην επίσημη ιστοσελίδα του,¹³¹ την πολιτική προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, χωρίς όμως καμία αναφορά στη διαφημιστική πολιτική του. Βέβαια, ο χρήστης με ευκολία διαπιστώνει ότι και στους τρεις κόμβους του συγκεκριμένου φορέα αυτό που διαφημίζεται είναι τα ίδια έργα και οι δραστηριότητές του.

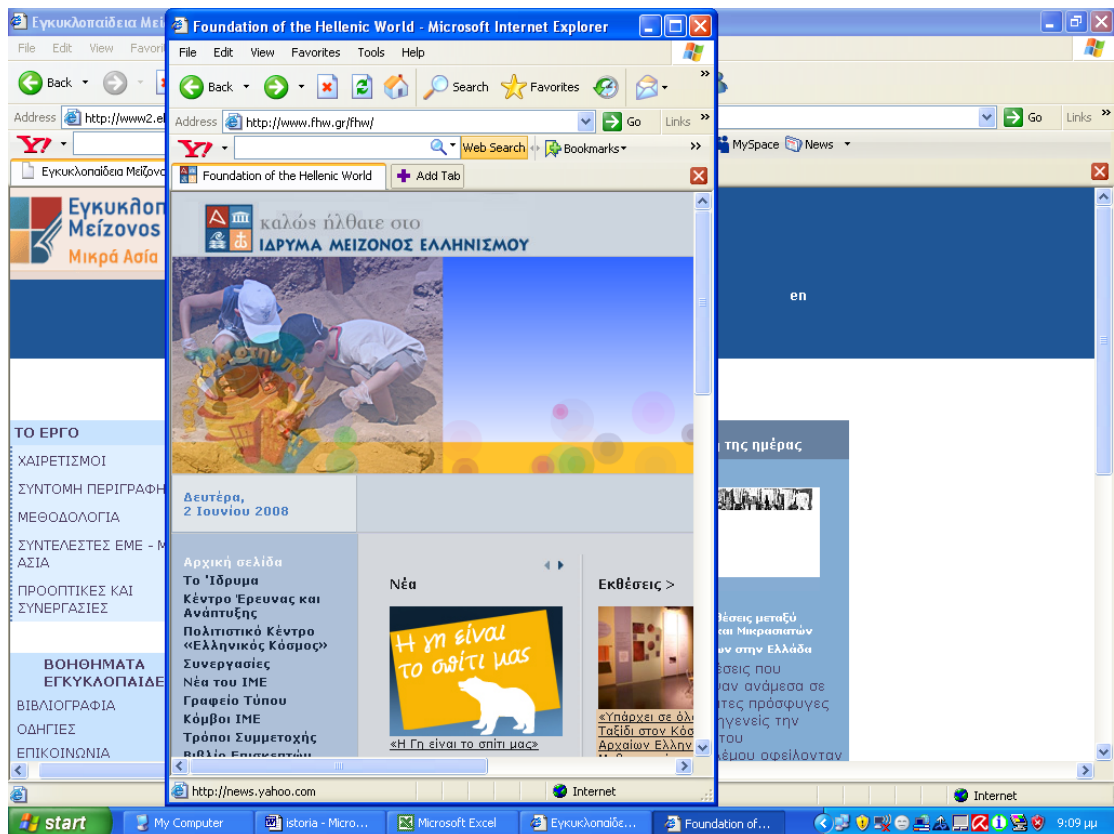
¹³⁰ Είναι ενδεικτική η παρουσίαση του προγράμματος «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού», η οποία δομείται ως εξής: Σύντομη περιγραφή, μεθοδολογία, συντελεστές, προοπτικές και συνεργασίες.

¹³¹ Η σύνδεση με την επίσημη σελίδα του φορέα διαχείρισης ή του κατασκευαστή του ιστοτόπου παρατηρείται σε όλες τις περιπτώσεις ύπαρξης ενός επώνυμου φορέα, όπως για παράδειγμα στο έργο «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας», η οποία παραπέμπει στις σελίδες της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών αλλά και του Προγράμματος «Νεολαία», στο οποίο εντάσσεται το προκειμένο έργο.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

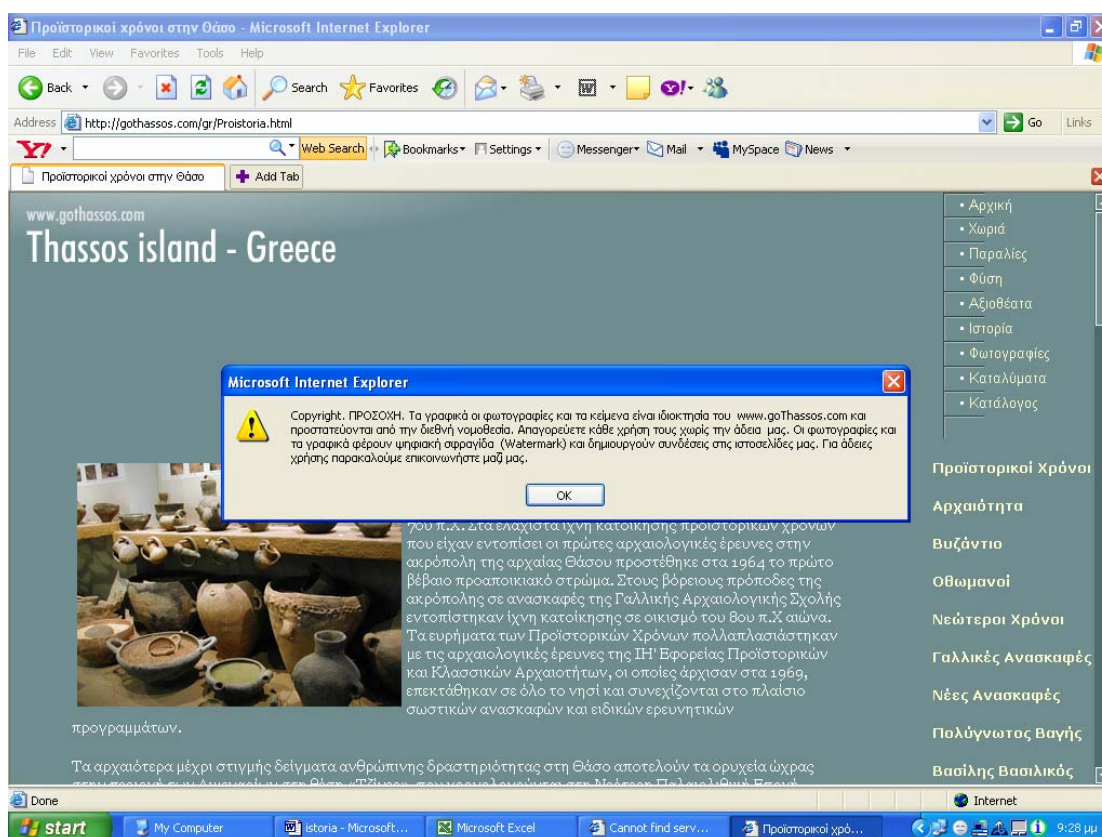
8. Λεπτομέρειες για το έργο «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού» από το ΙΜΕ: Σύντομη περιγραφή, Μεθοδολογία, Συντελεστές, Προοπτικές και Συνεργασίες.

9. Πληροφορίες για τον φορέα διαχείρισης της Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Αυτό που με βεβαιότητα απουσιάζει σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις είναι η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης τεχνολογίας προστασίας από την αντιγραφή και τη λογοκλοπή. Σε αυτό το σημείο όμως οι ερασιτεχνικές δουλειές έρχονται να αναπληρώσουν το συγκεκριμένο κενό. Έτσι, η «Ιστορία της Θάσου» και τα «Δαρνακοχώρια», ερασιτεχνικές προσεγγίσεις και οι δύο τοπικής ιστορίας, εφαρμόζουν σύστημα προστασίας του κειμενικού και οπτικού υλικού από την αντιγραφή, εφαρμόζοντας στην πράξη τις διακηρύξεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

10. Προστασία του περιεχομένου στην Ιστορία της Θάσου

Από την άλλη, οι ερασιτεχνικές εργασίες στον τομέα αυτό φαίνεται ότι υστερούν. Έτσι, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων, οι δημιουργοί των ερασιτεχνικών ιστοτόπων παραμένουν ανώνυμοι ή, ακόμα και αν παρατίθεται το όνομά τους, δεν αναφέρεται συνήθως η ιδιότητά τους, προκειμένου ο χρήστης να σχηματίσει μια πλήρη εικόνα για την ταυτότητά τους. Ακόμα πιο σπάνια δίνεται πλήρης εικόνα του αντικειμένου που πραγματεύονται, ενώ στον τομέα της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας φαίνεται ότι υπάρχει μια σχετική πρόοδος, καθώς στα περισσότερα ερασιτεχνικά sites γίνεται σχετική αναφορά. Είναι χαρακτηριστικά τα όσα

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

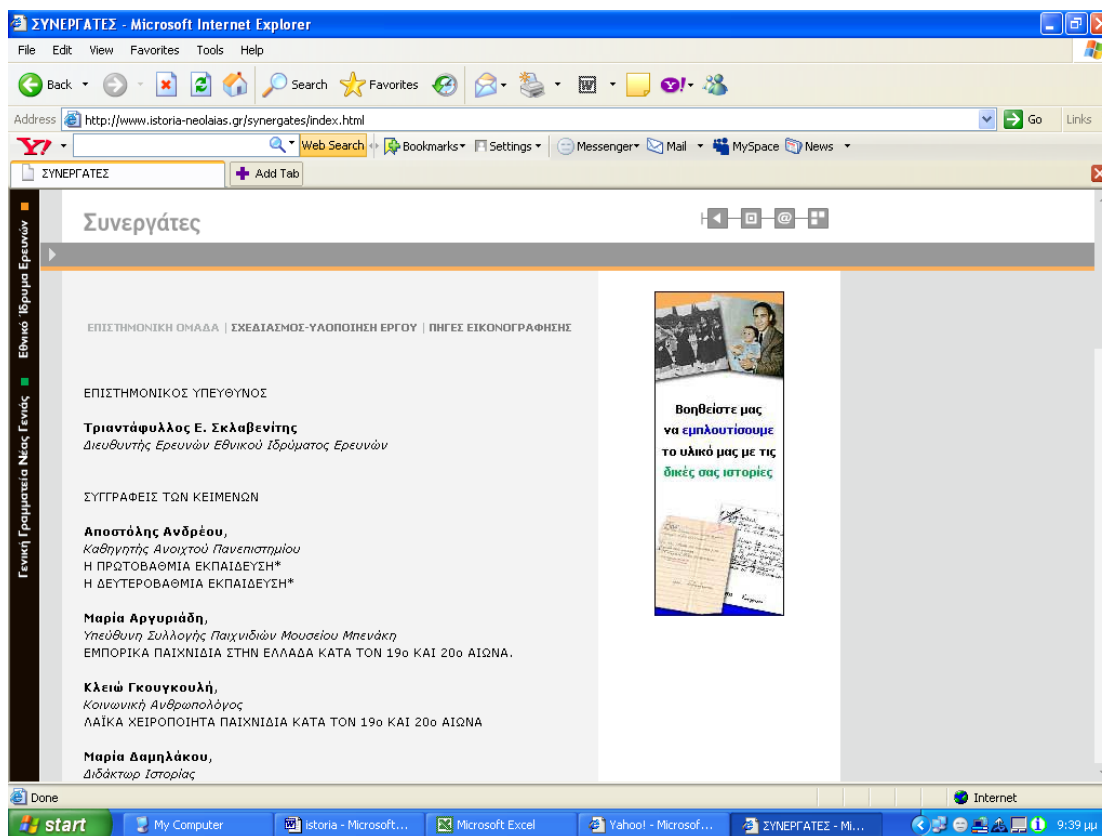
αναφέρονται στην «Ιστορία της Τεχνολογίας» από το δημιουργό της: «Αυτή η εφαρμογή κατατίθεται ανά τρίμηνο με όλες τις τροποποιήσεις ανά τρίμηνο σε συμβολαιογράφο. Τα κείμενα και τα λοιπά υλικά αποτελούν, εφόσον δεν αναφέρεται κάτι διαφορετικό, πνευματική ιδιοκτησία του συγγραφέα. Επιτρέπεται χρήση κειμένων, εικόνων και ήχων αυτής της εφαρμογής με πλήρη αναφορά στην προέλευσή τους.»

III) Η αναγνώριση των σκοπών της εφαρμογής. Ο στόχος κάθε ιστοτόπου δηλώνεται άλλοτε ρητά, παρέχοντας στον χρήστη μια διαυγή εικόνα, και άλλοτε με τρόπο έμμεσο, σίγουρα όμως αρκούντως κατατοπιστικό για τις προθέσεις του δημιουργού.¹³² Μια σαφής στοχοθεσία ιστοτόπου είναι η ακόλουθη που περιέχεται στις «Ξερολιθικές κατασκευές της Θράκης, του Αιγαίου και της Κύπρου: «Κύριος σκοπός του έργου ήταν να δημιουργηθεί μια κατ' αρχήν κοινή πλατφόρμα μέσα από την οποία να μπορέσουν να αρχειοθετηθούν, με κοινή τυποποίηση, τα διάφορα είδη ξερολιθικών κατασκευών που ευρίσκονται σε αυτές τις τρεις περιοχές του Ελληνισμού.»

Τα credits που σχετίζονται άμεσα με την υπευθυνότητα των δημιουργών του και κατ' επέκταση με τις προθέσεις του έργου τους αποτελούν μια δεύτερη παράμετρο του συγκεκριμένου κριτηρίου. Έτσι, η αναφορά του υπεύθυνου για το συνολικό εκδοτικό εγχείρημα, του προσώπου που είναι υπεύθυνο για την επικοινωνία με τους χρήστες, το αντίστοιχο για την τεχνική υποστήριξη κ.ο.κ. είναι απαραίτητη προϋπόθεση, η οποία όμως σπανίως στον ελληνικό δικτυακό μικρόκοσμο πληρείται. Και πάλι βέβαια πρόκειται για ένα στοιχείο άμεσα συνδεδεμένο με τη φύση του ιστοτόπου. Στην περίπτωση δηλαδή ενός ερασιτεχνικού έργου τα στοιχεία αυτά παραλείπονται, σε αντίθεση με τις επαγγελματικές εργασίες, οι οποίες φροντίζουν να περιέχουν τα credits.

¹³² Ενδεικτική είναι η δήλωση των δημιουργών της ιστοσελίδας «Ελληνική Ιστορία»: «Είμαστε και πάλι εδώ.... Ακόμα περισσότερο υλικό με νέα στοιχεία και με εύκολο αναβαθμισμένο περιβάλλον. Και πάλι κοντά σας λοιπόν για να μας υπενθυμίζει ότι είμαστε ράτσα Ελληνική.»

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

11. Η σελίδα των credits στο δικτυακό έργο «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας»

Αντίστοιχα, πληροφορίες που αφορούν τη συντήρηση του κόμβου, όπως για παράδειγμα πόσο συχνά αναβαθμίζεται ή πότε πραγματοποιήθηκε η τελευταία αναβάθμισή του συνήθως παραλείπονται. Το πλέον σύνηθες είναι η κατασκευή του ιστότοπου σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και στη συνέχεια η εγκατάλειψή του, υιοθετώντας περισσότερο τη λογική μιας εφάπαξ κατασκευής παρά της δυναμικής δημιουργίας, που προσιδιάζει σαφέστατα στον ηλεκτρονικό χώρο. Ενδιαφέρουσες εξαιρέσεις είναι ερασιτεχνικές ιστοσελίδες, όπως τα «Οχυρωματικά έργα στην Ελλάδα», της οποίας η τελευταία αναβάθμιση τοποθετείται στις 10/03/2008. Αυτό όμως που ξενίζει είναι ότι σχετική πληροφορία απουσιάζει και από τους ιστοτόπους επίσημων πολιτιστικών φορέων, όπως τα έργα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού. Ιδιαίτερη μνεία απαιτείται για την εκ βάθρων αναβάθμιση του επίσημου ιστοχώρου του Υπουργείου Πολιτισμού, η οποία, ενταγμένη στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», συντελέστηκε το 2007.

Τέλος, πληροφορίες, που σχετίζονται με τις τεχνολογικές πτυχές της κάθε εφαρμογής, απουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό στους δικτυακούς τόπους της παρούσας εργασίας. Ενδιαφέρουσα εξαίρεση αποτελούν δημιουργίες, όπως το «Μουσείο της

Πόλης του Βόλου»,¹³³ η «Ιστορία της Ρόδου»,¹³⁴ ο κανόνας όμως είναι η παράλειψη των σχετικών λεπτομερειών.

¹³³ Χαρακτηριστικά μας πληροφορεί ότι «Το λογισμικό για την λειτουργία του φόρουμ είναι το "Speedy ASP Discussion Forum", Copyright © 2002: ASPwebSoft.»

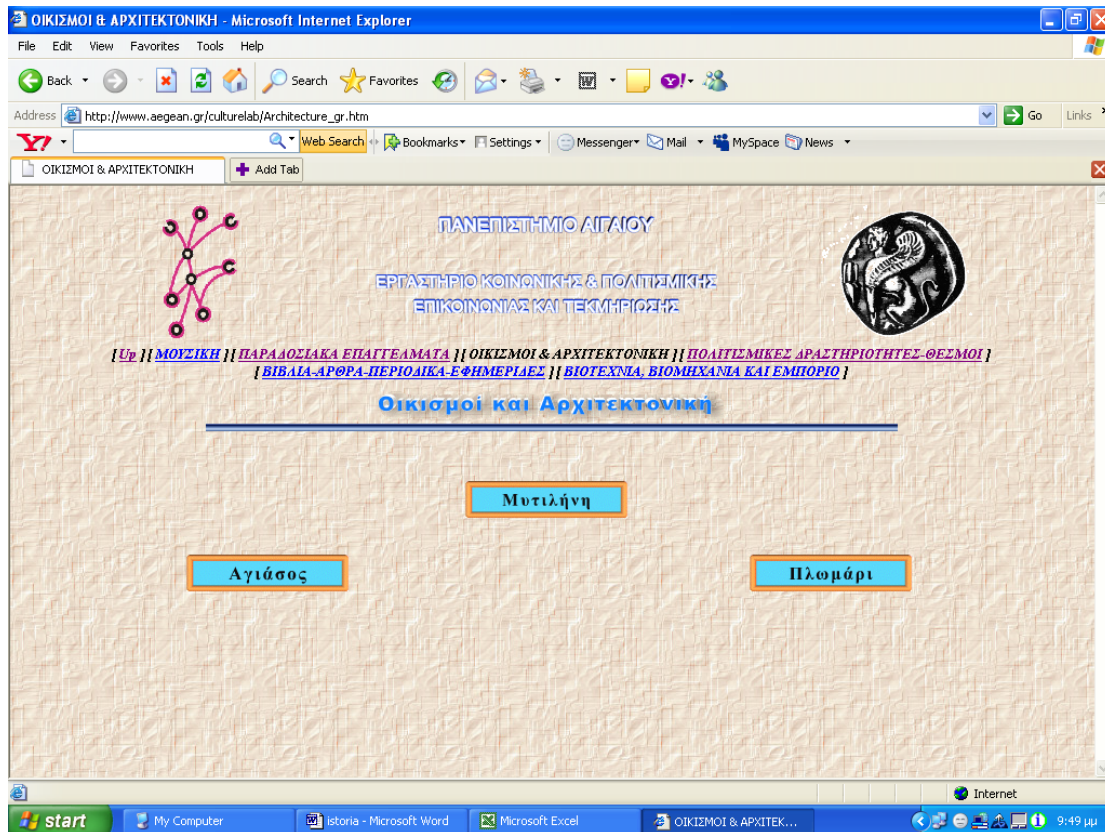
¹³⁴ Η σχετική αναφορά: «This site is designed for 1024x768 screen resolution - MS Internet Explorer 6.0, Mozilla Firefox 1.5 or compatible browser recommended»

IV) Η ικανότητα να δίνεται μια αδρή εικόνα για τον ιστότοπο, πριν εισχωρήσει ο χρήστης σε αυτόν. Το ζήτημα της οργάνωσης του έργου είναι θεμελιώδες στο σημείο αυτό και σχετίζεται τόσο με την ικανότητα ομαδοποίησης και κατανομής της περιέχουσας πληροφορίας όσο και με την πρόθεση του δημιουργού να κατατοπίσει τον χρήστη σχετικά με το οργανωσιακό μοντέλο που ακολούθησε, πάντα βέβαια συναρτήσει των αναγκών, των απαιτήσεων και του επιπέδου του κοινού στο οποίο στοχεύει. Η παρουσία ενός καλά δομημένου χάρτη περιεχομένων, ενός site map, είναι απαραίτητη φυσικά.

Το κομμάτι της οργάνωσης του site παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση των επιλεγμένων ιστοτόπων της παρούσας εργασίας. Η παρουσία ενός site map δεν είναι αυτονόητη και σε πολλές περιπτώσεις είναι ενδεικτική μιας απλοϊκής κατασκευής ή στη χειρότερη περίπτωση μιας δαιδαλώδους δομής, η οποία αποπροσανατολίζει τον χρήστη. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν κατά βάση τα έργα ερασιτεχνών,¹³⁵ όπως για παράδειγμα το έργο «Ελλάδα 1922: Μια κιβωτός προσφύγων», ενώ στη δεύτερη ενδεικτική είναι η περίπτωση της «Κιβωτού του Αιγαίου- Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο», με σαφές πρόβλημα οργάνωσης.

¹³⁵ Εξαιρετικά απλοϊκή δομή ωστόσο παρουσιάζουν και «ερασιτεχνικά» κατασκευασμένες σελίδες επίσημων φορέων, όπως αυτή του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης που αναφέρεται στην αρχαία ιστορία της Μακεδονίας.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

12. Ενδεικτική εικόνα από την οργάνωση της εφαρμογής «Κιβωτός του Αιγαίου- Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο»

Υποδειγματική από την άλλη είναι η εφαρμογή «Μουσείο της Πόλης του Βόλου», το οποίο είναι δομημένο βάσει τριών ενοτήτων: Το Μουσείο, Η πόλη, Εκπαιδευτικά. Η πόλη: Ιστορία, με αλληλεπικοινωνία, λογική διευθέτηση και ευκολία στον εντοπισμό των επιμέρους τμημάτων της πληροφορίας που παρατίθεται ιεραρχικά. Αντίστοιχα, οι «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας» αποτελούν αντίστοιχο υπόδειγμα οργάνωσης πολιτιστικού ιστοτόπου, με έναν πολύ καλό χάρτη

περιεχομένων και μια πολύ καλά δομημένη πληροφορία.

13. «Μουσείο της Πόλης του Βόλου». Η οργάνωση του έργου.

Υπάρχουν από την άλλη περιπτώσεις πλήρους σύγχυσης στη δομή, η οποία αντικατοπτρίζει και μια αντίστοιχη σύγχυση στη φυσιογνωμία του ίδιου του έργου. Μια τέτοια περίπτωση είναι η «Ελληνική Ιστορία», της οποίας η πρώτη εικόνα που αποκομίζει ο χρήστης είναι πραγματικά νεφελώδης, με ανομοιομορφία τόσο στην οργάνωση όσο και στο περιεχόμενο.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

The screenshot shows a Microsoft Internet Explorer browser window displaying the website 'www.greekhistory.gr'. The browser's address bar shows the URL 'http://www.greekhistory.gr/'. The website's header features the title 'ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ' and a subtitle 'Ο Πρώτος ιστός της Ελληνικής Ιστορίας. Βασικός στα κενά της Ελλάδας. Ιστορικά γεγονότα με ένα κλικ.' Below the header is a navigation menu with links for 'Αρχή', 'Ιστορία', 'Μυθολογία', 'Τεχνολογία', 'Νησιά', 'Γεωγραφία', 'Επικοινωνία', and 'Βιβλία'. A prominent banner for 'Meet Single Greeks HERE!' and 'Free Greek Dating EligibleGreeks.com' is visible. Below the banner, there are three columns of blue hyperlinks, each preceded by a checkmark, listing various historical periods and events. The browser's taskbar at the bottom shows several open applications: 'start', 'istoria - Microsoft Word', 'www.uninet.gr - Micr...', and 'Microsoft Excel'. The system clock indicates the time as 8:56 μμ.

www.uninet.gr - Microsoft Internet Explorer

File Edit View Favorites Tools Help

Address http://www.greekhistory.gr/

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο Πρώτος ιστός της Ελληνικής Ιστορίας.
Βασικός στα κενά της Ελλάδας.
Ιστορικά γεγονότα με ένα κλικ.

Αρχή Ιστορία Μυθολογία Τεχνολογία Νησιά Γεωγραφία Επικοινωνία Βιβλία

Meet Single Greeks HERE! Free Greek Dating EligibleGreeks.com

- ✓ [Προϊστορική περίοδος.](#)
- ✓ [Ιστορικοί χρόνοι.](#)
- ✓ [Ελληνιστικοί χρόνοι.](#)
- ✓ [Ο Ελληνισμός υπο Ρωμαϊκή κυριαρχία.](#)
- ✓ [Βυζαντινοί Χρόνοι.](#)
- ✓ [Τουρκοκρατία.](#)
- ✓ [Η Επανάσταση του 1821.](#)
- ✓ [Το Νέο Ελληνικό κράτος.](#)
- ✓ [Ελληνικοί πόλεμοι.](#)
- ✓ [Βυζάντιο.](#)
- ✓ [Θεοδώσιαι.](#)
- ✓ [Αλεξάνδρος.](#)
- ✓ [Ιουστινιανός.](#)
- ✓ [Αγγελοι.](#)
- ✓ [Παλαιολόγοι.](#)
- ✓ [Μέννας Αλεξάνδρος.](#)

start istoria - Microsoft Word www.uninet.gr - Micr... Microsoft Excel 8:56 μμ

14. Η χρονική και θεματική οργάνωση της «Ελληνικής Ιστορίας»

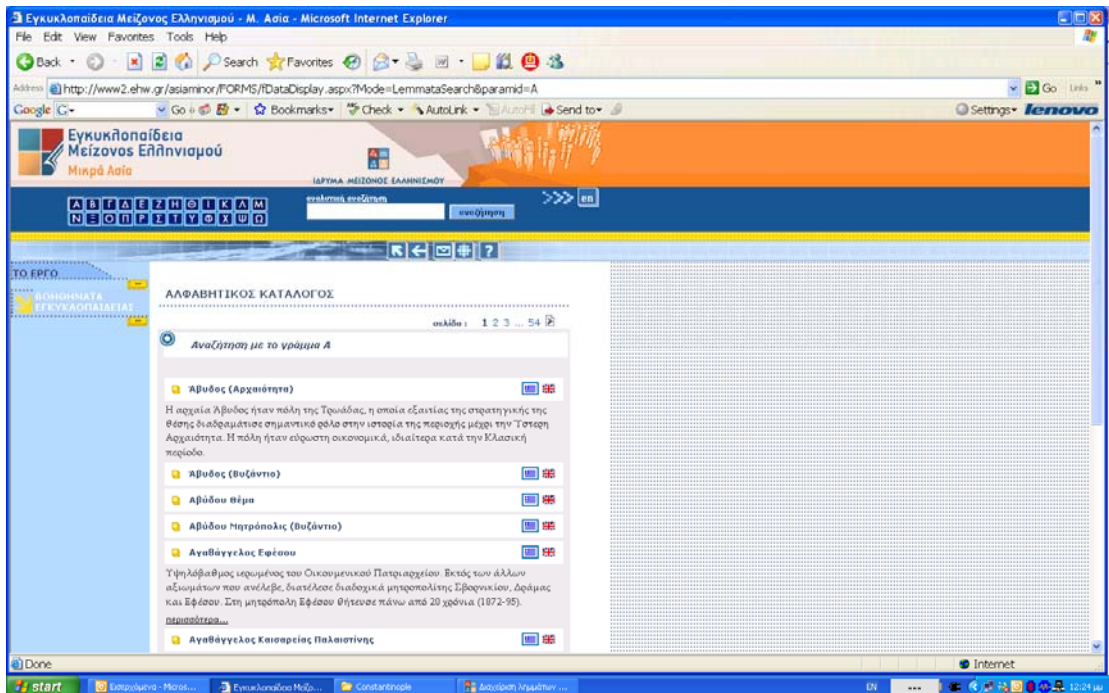
V) Η εξέταση του περιεχομένου, μεγάλης βαρύτητας, ιδιαίτερα σε μια εφαρμογή με ιστορικό περιεχόμενο, αποτελεί μια επιπλέον παράμετρο, απαραίτητη για την αξιολόγηση των υπό εξέταση δικτυακών τόπων. Η λογική αλληλουχία, η καθολική αποδοχή, η πληρότητα της πληροφορίας, το εύληπτο της πληροφορίας, η περιεκτικότητα, ο πλούτος, η ορθότητα/αξιοπιστία των δυναμικών μέσων (ηχητικά, βίντεο, τρισδιάστατα), η χρήση πολλών γλωσσών, η ακρίβεια, η αξιοπιστία, η αντικειμενικότητα και η μοναδικότητα του περιεχομένου που συνιστούν τις θεμελιώδεις παραμέτρους του κριτηρίου αυτού. Περιηγούμενος ο μέσος χρήστης στο γαλαξία των 45 επιλεγμένων ιστοχώρων θα αντικρύσει μια ευρεία γκάμα ιστορικής πληροφορίας που εκτείνεται από τη συρραφή αμφιβόλου αξιοπιστίας και ποιότητας κειμένων ως την ηλεκτρονική παρουσίαση εξαιρετικών εργασιών, που πληρούν απόλυτα τα κριτήρια ενός εύληπτου και επιστημονικά τεκμηριωμένου ιστορικού κειμένου. Η εικόνα αυτή ανταποκρίνεται στην ευρύτερη κατάσταση που επικρατεί στο Διαδίκτυο: Ως κατεξοχήν δημοκρατικό μέσο διάδοσης της γνώσης και της πληροφορίας, το Διαδίκτυο λειτουργεί ως μια χαοτική, σε πολλές περιπτώσεις, δεξαμενή γνώσης. Καθένας, ανεξαρτήτως προέλευσης ή κινήτρων, με μοναδική προϋπόθεση την πρόσβαση στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, είναι σε θέση να δημοσιοποιεί τις απόψεις και τα κείμενά του, να τα προβάλλει ως ιστορική πληροφορία. Αυτή εξάλλου η ελευθερία συνιστά και μία από τις αδυναμίες της δικτυακής ιστορίας.

Από το σύνολο των 45 επιλεγμένων δικτυακών τόπων, οι 20 περιέχουν σαφή και τεκμηριωμένη ιστορική πληροφορία, την οποία μπορεί να εγγυηθεί η ιδιότητα του ιστορικού ή του αρχαιολόγου συγγραφέα κειμένων, ακόμα και σε ερασιτεχνικές εργασίες, όπως η Ιστορία της Θάσου. Ο τρόπος παρουσίασής της και η μεθοδολογία που ακολουθείται ποικίλει: Η εγκυκλοπαιδική μορφή, η οποία και πλησιάζει σε μεγάλο βαθμό τον υπερκειμενικό χαρακτήρα του Διαδικτύου¹³⁶ της Εγκυκλοπαιδείας Μείζονος Ελληνισμού συνυπάρχει με έργα που ακολουθούν τη λογική της τυπωμένης μονογραφίας, το ευρετήριο με την παράθεση πρωτογενών πηγών και την oral history,¹³⁷ η τοπική ιστορία με έργα μικροϊστορίας.

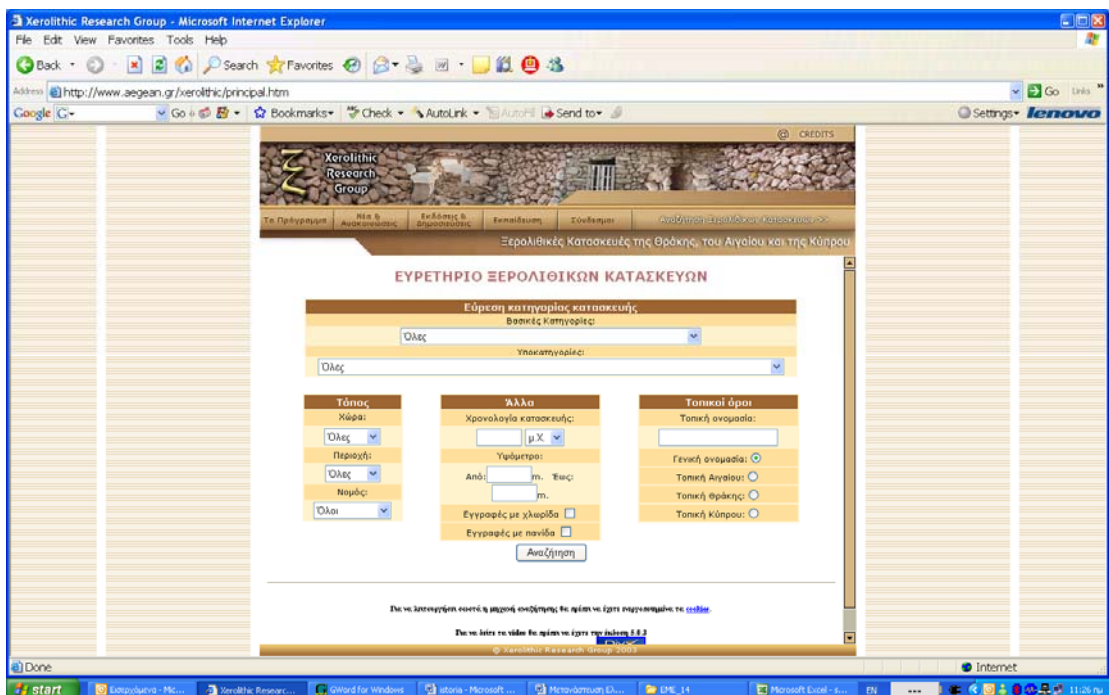
¹³⁶ Bolter, J., ό.π., σελ. 43-45

¹³⁷ Η Oral History, όπως ορίζεται στον δικτυακό τόπο της Oral History Society (<http://www.ohs.org.uk/>) καταγράφει τις ζωές αναμνήσεις και συναισθήματα όλων των ανθρώπων, σε άλλες περιπτώσεις κρυμμένα από την επίσημη ιστορία, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια περισσότερο ζωντανή εικόνα του παρελθόντος. Αποτελεί βασικό κλάδο της ιστορίας του 21^{ου} αιώνα.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

15. Η εγκυκλοπαιδική δομή της «Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού»

16. Το ευρετήριο των ξερολιθικών κατασκευών στο σχετικό δικτυακό τόπο

Πρωτογενείς πηγές παρατίθενται στην Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο, με σκοπό τον πολύπλευρο φωτισμό της ιστορίας που καταγράφεται, στη Σύγχρονη Ευρωπαϊκή και Ελληνική Ιστορία (είτε στην πρωτότυπη μορφή τους είτε

μεταφρασμένα), η Ιστορία των Beatles, το Μουσείο της Πόλης του Βόλου, οι Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας και ο δικτυακός τόπος των Δαρνακοχωρίων. Συνεντεύξεις περιέχονται και πάλι στα Δαρνακοχώρια καθώς και στο Μουσείο της Πόλης του Βόλου, δύο έργα που αποτελούν εφαρμογές της τοπικής ιστορίας (local history).¹³⁸ Μικροϊστορικά έργα¹³⁹ από την άλλη μπορούν να θεωρηθούν οι Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας καθώς και η Ιστορία της Πόλης του Βόλου. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για το ηλεκτρονικό προϊόν της συνεργασίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, με σκοπό να καταδείξει τις όψεις της ιστορίας της Ελληνικής Νεολαίας. Το έργο δομείται σε έξι άξονες: Στο Σχολείο, Στον Ελεύθερο Χρόνο, Στην Κοινωνία, Εργασία και Πρόνοια, Με τα Μάτια των Μεγάλων, Διαδραστική Γωνιά, δομή ενδεικτική της προσέγγισης που επιχειρείται. Η Ιστορία της Πόλης του Βόλου αποτελεί έργο του Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας, που ως στόχο θέτει την εξέταση όλων των πτυχών της ιστορίας της πόλης, ακολουθώντας την ευρύτερη μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς την ατομικότητα. Ενδεικτικό ως προς αυτό είναι το κεφάλαιο του τελευταίου «Άνθρωποι», στο οποίο παρατίθενται μαρτυρίες ανθρώπων της πόλης.

Ο κανόνας ωστόσο είναι μάλλον η ιστορικιστική προσέγγιση του περιεχομένου, έτσι όπως αποτυπώνεται στις Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις αλλά και στην Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο του ΙΜΕ, μολονότι γίνονται προσπάθειες προς την αντίθετη κατεύθυνση, κυρίως στο κεφάλαιο της Οθωμανικής περιόδου. Έτσι, ακολουθείται η συνταγματική σύνταξη της ιστορικής γραφής, με τη χρονική διαδοχή των γεγονότων και την αναπαραγωγή των μεγάλων αφηγημάτων, όπως το ελληνικό έθνος,¹⁴⁰ η «διαχρονική» πορεία του οποίου γίνεται προσπάθεια να

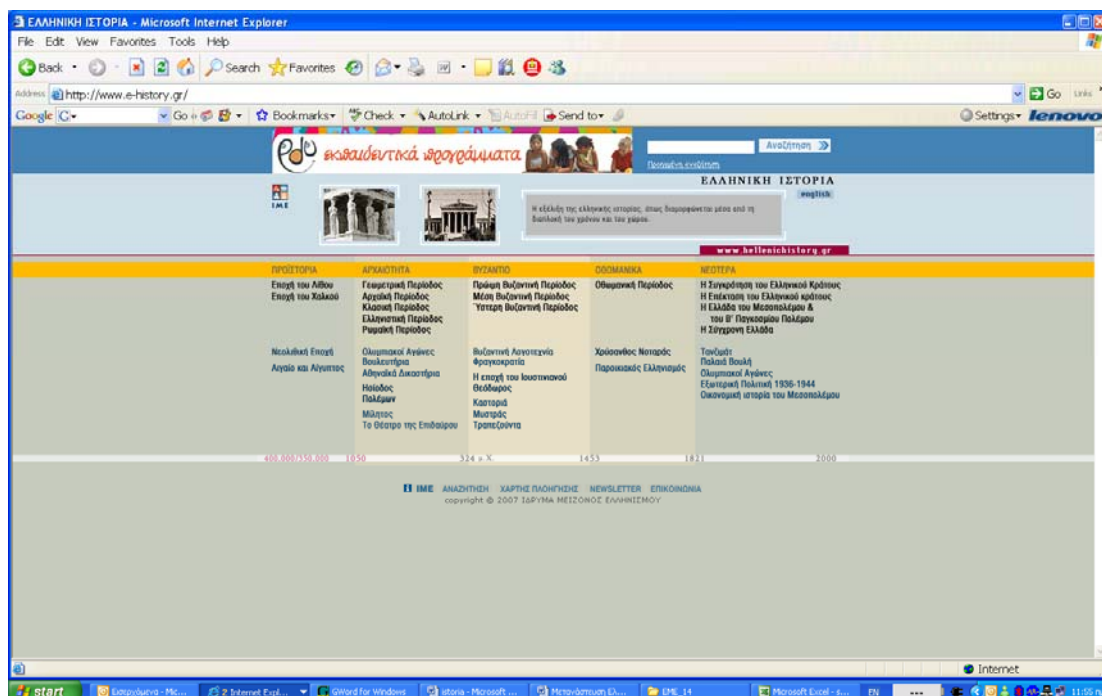
¹³⁸ Ένας εξίσου σημαντικός κλάδος της σύγχρονης ιστοριογραφίας είναι η τοπική ιστορία. Βλ. τους δικτυακούς τόπους της Local History Online (<http://www.local-history.co.uk/>), έναν από τους πρώτους ηλεκτρονικούς τόπους τοπικής ιστορίας, καθώς και της σχετικής αμερικανικής ένωσης American Local History Online (<http://www.alhn.org/>)

¹³⁹ Για τη μικροϊστορία βλ. Ίγκερς, Γκ., *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, ό.π., σελ. 134-155

¹⁴⁰ Η αρχή της συνέχειας της ελληνικής ιστορίας, με τη μορφή που είναι οικεία στους Έλληνες του 21^{ου} αιώνα, αποτελεί κατασκευάσμα του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, ο οποίος με την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, θεμελιώσε το θεμελιώδες αξίωμα της ελληνικής ιστορίας, που εδράζεται στην τρισημνη συνέχεια του ελληνικού έθνους. Το αξίωμα αυτό δεν αμφισβητήθηκε από κανέναν από τους μελλοντικούς ιστορικούς, ούτε καν από τους διανοητές της αριστεράς. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα αρθρώνεται ο κριτικός λόγος απέναντι στο έτοιμο σχήμα του Παπαρρηγόπουλου και διαμορφώνεται μια ολόκληρη σχολή που κινείται στο χώρο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, εκδίδει περιοδικά, όπως Ο Εραμιστής, Ο Μνήμων και Τα Ιστορικά, και καλλιεργεί το δημόσιο διάλογο αναφορικά με την ελληνική ιστορία και ιστοριογραφία. Βλ. Λιάκος, Α., «Το ζήτημα της “συνέχειας”

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

αποτυπωθεί ηλεκτρονικά. Χαρακτηριστικά, η Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο είναι δομημένη κατά χρονικές περιόδους (Προϊστορία, Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Οθωμανικά, Νεότερα), ή όπως δηλώνεται «Η εξέλιξη της ελληνικής ιστορίας, όπως διαμορφώνεται μέσα από τη διαπλοκή του χρόνου και του χώρου».

17. Η συνταγματική αντίληψη της ιστορίας στην «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο»

Η εγκυρότητα ως κριτήριο σχετίζεται άμεσα με το χρονικό εύρος της ισχύος της πληροφορίας. Αυτό δε συνεπάγεται αποκλειστικά το πρόσφατο της παρατιθέμενης πληροφορίας αλλά τη χρήση των πλέον έγκυρων διαθέσιμων πληροφοριών που ταιριάζουν στο συγκεκριμένο πεδίο. Η εγκυρότητα αφορά όμως και τον τομέα των συνδέσεων που οφείλουν να παραπέμπουν στο σωστό σημείο, ενώ ο χρήστης πρέπει να ενημερώνεται για τις αναβαθμίσεις του περιεχομένου, με σαφήνεια.

Το ζήτημα της εγκυρότητας φαίνεται ότι αποτελεί ζητούμενο για τους δικτυακούς τόπους που εμπίπτουν στο πεδίο έρευνας της παρούσας εργασίας. Είναι πραγματικά λίγες οι περιπτώσεις έργων που περιέχουν ενημερωμένη πληροφορία, σύμφωνη με το αντικείμενο που εξετάζουν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των Ολυμπιακών Αγώνων, η χρονική κάλυψη των οποίων φτάνει μόνο μέχρι το 2000. Αντίστοιχα, από τον ο ιστότοπο «Βλάχοι... ιστορία, πολιτισμός, έθιμα, προσωπικότητες» απουσιάζουν οι σύγχρονες προσεγγίσεις της ιστορίας των Βλάχων, περιοριζόμενος σε

στη νεοελληνική ιστοριογραφία», Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, «Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002», τ. Α', (Αθήνα 2004), σελ. 53-65.

παρωχημένες και στερεότυπες απόψεις.¹⁴¹ Οι συνδέσεις σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι σωστές, ενώ σχετικά με το θέμα της αναβάθμισης, είναι ενδεικτικός ο αριθμός των 11 μόνο δικτυακών τόπων, οι οποίοι ενημερώνουν για την τελευταία αναβάθμιση που έγινε στο περιεχόμενό τους.

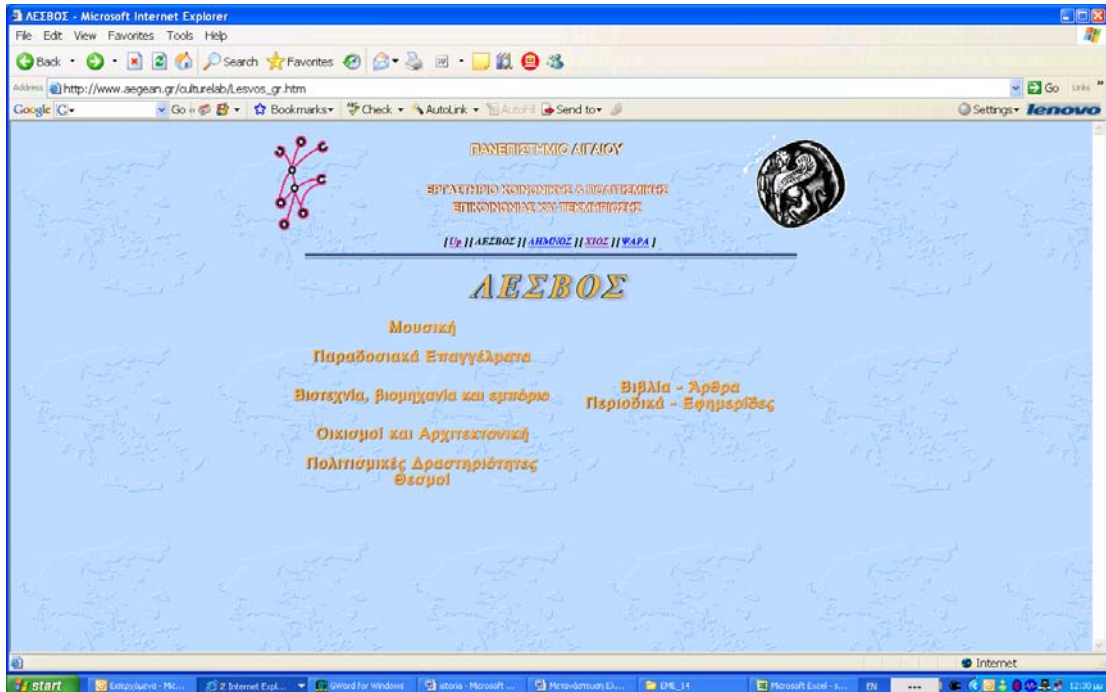
Αναφορικά με την πληρότητα του περιεχομένου, στις περισσότερες περιπτώσεις διαπιστώνουμε ότι τα ηλεκτρονικά έργα που παρουσιάζονται στο ελληνικό κοινό είναι αποσπασματικές προσεγγίσεις, χωρίς σφαιρική αντιμετώπιση του ζητήματος που εξετάζουν και χωρίς την απαιτούμενη εμβριθή μελέτη που αυτή συνεπάγεται. Η Ιστορία της Μακεδονίας του Υπουργείου Μακεδονίας και Θράκης εμπίπτει σε αυτήν την κατηγορία. Όπως είναι φυσικό, η πληρότητα του κειμένου συνάδει με τον επαγγελματισμό του εγχειρήματος, μολονότι υπάρχουν και περιπτώσεις ερασιτεχνικής δουλειάς, όπως η Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής, με πληρέστατη βιβλιογραφία και καλά κείμενα. Εντούτοις, ακόμα και σε περιπτώσεις σαφώς επαγγελματικές και αξιόπιστες, όπως η «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο», διαπιστώνουμε ότι υστερεί στον τομέα της πληρότητας, καθώς στο κεφάλαιο που αφορά την αρχαία Ελλάδα προσφέρεται υλικό που αφορά αποκλειστικά την αρχαία Αθήνα, εξαιρώντας με αυτόν τον τρόπο, τον υπόλοιπο αρχαίο κόσμο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η «Κιβωτός του Αιγαίου» με ένα πλούσιο υλικό, φωτογραφικό και ηχητικό που αφορά την ιστορία και τον πολιτισμό του Βορειοανατολικού Αιγαίου. Δυστυχώς πλήρης είναι η ενότητα μόνο της Λέσβου, με εξαιρετικά άρτιες πληροφορίες όμως, δομημένες στις ενότητες Μουσική, Παραδοσιακά Επαγγέλματα, Βιοτεχνία, Βιομηχανία και Εμπόριο, Οικισμοί και

¹⁴¹ Ενδεικτικά, σχετικά με την προέλευση των Βλάχων, αναφέρεται: «Στην προκειμένη περίπτωση, προφέροντας τη λέξη "Βλάχος", εννοούμε τον Λατινόφωνο, τον υπήκοο του Ρωμαϊκού κράτους που χρησιμοποίησε τη Λατινική γλώσσα, και συγκεκριμένα τον δίγλωσσο Έλληνα της Θεσσαλίας, Ηπείρου, Μακεδονίας και διασποράς που στα νεοελληνικά έχει επικρατήσει σαν Βλάχος (Αρωμόνιος,) ενώ ο ίδιος στα Βλάχικα αυτοαποκαλείται Αρμάνος. Τηρουμένων των αναλογιών οι Βλάχοι της Ελλάδας είναι σαν τους Ουαλούς των Βρετανικών νησιών και σαν τους Βαλλόνους του Βελγίου (ντόπιοι που εκλατινίσθηκαν δηλαδή).» Για μια διαφορετική προσέγγιση των Βλάχων βλ. Γούναρης, Β.-Κουκούδης, Α., *Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων*, 91-137, *Ίστωρ* 10(1997), Kaser, K., «*Κτηνοτροφία, συγγένεια, οικογένεια και οικολογία στον ορεινό χώρο της δυτικής Βαλκανικής (14^{ος}-αρχές 20ού αιώνα)*», στο *Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί*, επιμέλεια: Β. Νιτσιάκος-Χ. Κασίμης, εκδ. Πλέθρον-Δήμος Κόνιτσας, σ. 97-117. Νιτσιάκος, Β.Γ., *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1995, Ψυχογιός, Δ.-Παπαπέτρου, Γ., *Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων*, 3-23, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 53(1984). Ρωμανός, Μιχ. Ν., *Απόψεις και θέσεις για το όνομα, την καταγωγή και τη γλώσσα των Κουτσοβλάχων*, Ανάτυπο από τον τόμο «Μνήμη» Ι. Κουρμούλη, Αθήνα 1983

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Αρχιτεκτονική, Πολιτισμικές Δραστηριότητες-Θεσμοί, Βιβλία-Άρθρα, Περιοδικά-Εφημερίδες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ενότητα «Παραδοσιακά Επαγγέλματα» καταγράφονται και δίνονται πληροφορίες για 60 επαγγέλματα.

18. Το πλούσιο σε υλικό έργο «Κιβωτός του Αιγαίου»

Υπάρχουν και αρκετές βέβαια περιπτώσεις απλής παράθεσης μιας σελίδας με περιγραφικό περιεχόμενο, όπως συμβαίνει στον δικτυακό τόπο του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στον αντίστοιχο της ΠΑΕ Παναθηναϊκός και του Σώματος Ελλήνων Προσκόπων. Ανεξάρτητα ωστόσο από την πληρότητα ή μη της πληροφορίας που παρατίθεται, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πραγμάτευση ενός θέματος, όπως η ιστορία ενός Πανεπιστημίου ή ενός αθλητικού συλλόγου, γεγονός που ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας νέας στροφής της ιστοριογραφικής έρευνας. Επειδή βέβαια πρόκειται για πρωτόλειες προσπάθειες, δεν είμαστε σε θέση να μιλήσουμε για «επανάσταση» στο χώρο της ελληνικής ηλεκτρονικής ιστορίας, δεν μπορούμε όμως αντίστοιχα να αγνοήσουμε μια νέα πραγματικότητα που ενδεχομένως διαφαίνεται στον ορίζοντα.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

The screenshot shows a Microsoft Internet Explorer browser window displaying the PAE Panathinaikos website. The address bar shows the URL: http://www.pao.gr/category.php?category_id=41. The website header features the PAE Panathinaikos logo and navigation links for 'αρχική σελίδα', 'english version', 'links', and 'αναζήτηση'. Below the header is a menu with categories: 'OFFICIAL ON LINE ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ', 'ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ', '100 ΧΡΟΝΙΑ', 'GALLERY', 'NEA', 'ΧΟΡΗΓΟΙ', and 'ΠΑΝΑΘΑΣ CLUB'. The main content area is titled 'ΙΣΤΟΡΙΑ' and features a sub-header 'Μια νέα Ομάδα Ποδοσφαίρου Γεννιέται'. The text describes the founding of the club in 1908 by G. Kalafatis and lists the founding members: G. Kalafatis, A. Alexandros, K. Doukakis, K. Mpotimoulis, K. Xristis, K. Granitsas, K. Manizakos, K. Patageworgios, K. Gostas, K. Demerizis, K. Stiropoulos, K. Patsos, K. Misakiou, K. Raptas, K. Saptounias, and K. Garoufolias. It also mentions the club's first match against Peristeri in 1908 and its subsequent name change to P.A.O. (Panathinaikos Football Club). The Adidas logo is visible on the left side of the page. The browser's taskbar at the bottom shows several open applications, including Internet Explorer, Yahoo!, and Microsoft Excel.

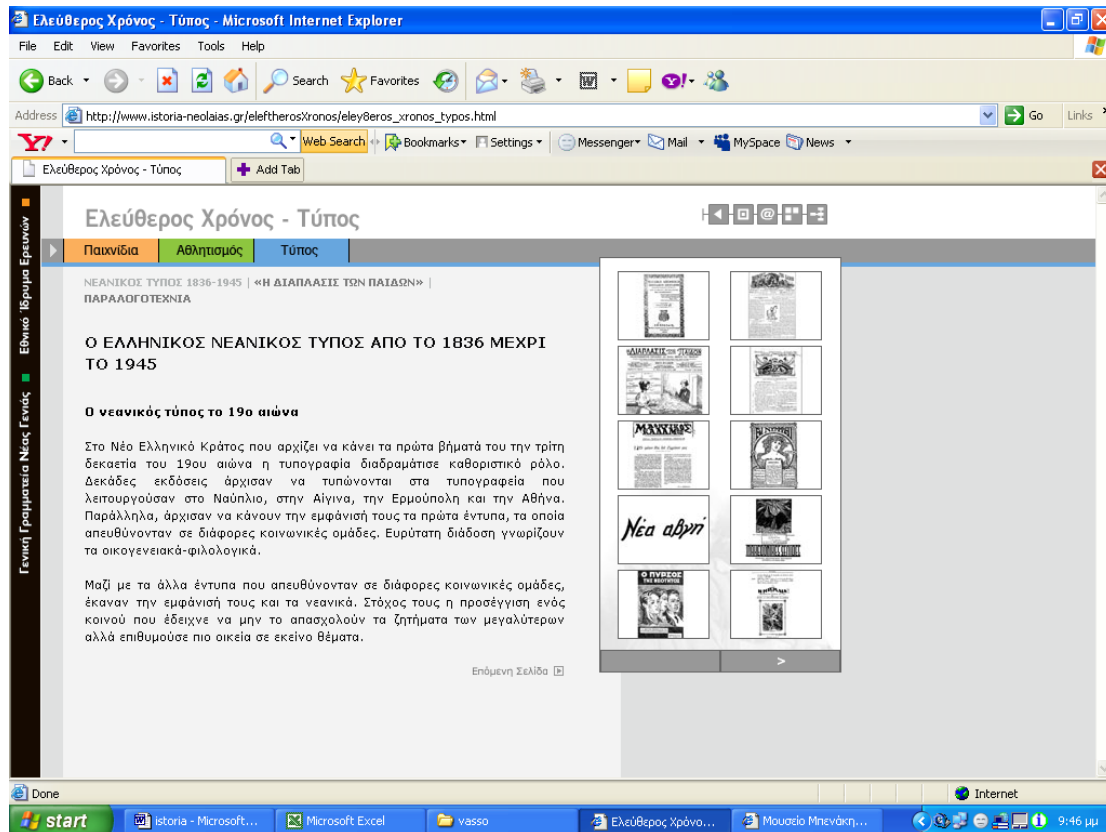
19. Η ιστορία της ΠΑΕ Παναθηναϊκός στον οικείο ιστοτόπο.

Εκτός όμως από τη θεματική και την πληρότητα του περιεχομένου, το εύληπτο της παρεχόμενης πληροφορίας συνιστά μια επιπλέον παράμετρο, ιδιαίτερα σημαντική, καθώς το Διαδίκτυο απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα χρηστών, ηλικιακό, μορφωτικό και κοινωνικό. Η ακαδημαϊκή προσέγγιση φαίνεται ότι απουσιάζει από τις υπό εξέταση ιστοσελίδες, των οποίων το ύφος βέβαια προσαρμόζεται κάθε φορά στο χρήστη που απευθύνονται. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις ίσως θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο και για υπερβολικά εκλαϊκευμένο λόγο. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από τον δικτυακό τόπο «Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός» που αφορά τη ρωμαϊκή περίοδο: «Δεν γλίτωσε ούτε η Κρήτη από την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία όπου λόγω της γεωγραφικής της θέσης έγινε “πόθος” της Ρώμης από πολύ νωρίς. Πολλά οικοδομήματα, ωδεία, ναούς, στάδια, λουτρά χτίστηκαν σε πολλές πόλεις του νησιού με πρωτεύουσα την Γόρτυνα. Εκείνη την εποχή ήρθε και ο χριστιανισμός στην Κρήτη από εμπόρους που παραβρέθηκαν στα Ιεροσόλυμα την πενηκοστή στο κήρυγμα του Πέτρου. Ο Απόστολος Παύλος ήταν αυτός που δίδαξε τον Χριστιανισμό στο νησί και ο μαθητής του Τίτος συνέχισε το έργο του.»

Η συντομία, βασική αρετή ενός δικτυακού κειμένου, λειτουργεί θετικά στη διαδικασία της αξιολόγησης ενός ιστορικού δικτυακού τόπου. Το στοιχείο αυτό

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

φαίνεται ότι λαμβάνεται σε γενικές γραμμές υπόψη από τις ομάδες εργασίας των επαγγελματιών προσπαθειών που περιέχονται στον υπό εξέταση κατάλογο. Μικρά κείμενα που δεν κουράζουν τον χρήστη παρατίθενται στο Μουσείο της Πόλης του Βόλου, στην Ιστορία της Ρόδου, οι Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας, όχι όμως και τα έργα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, στα οποία ο κανόνας είναι η παράθεση μακροσκελών κειμένων, συνήθως κουραστικών για τον μέσο χρήστη.

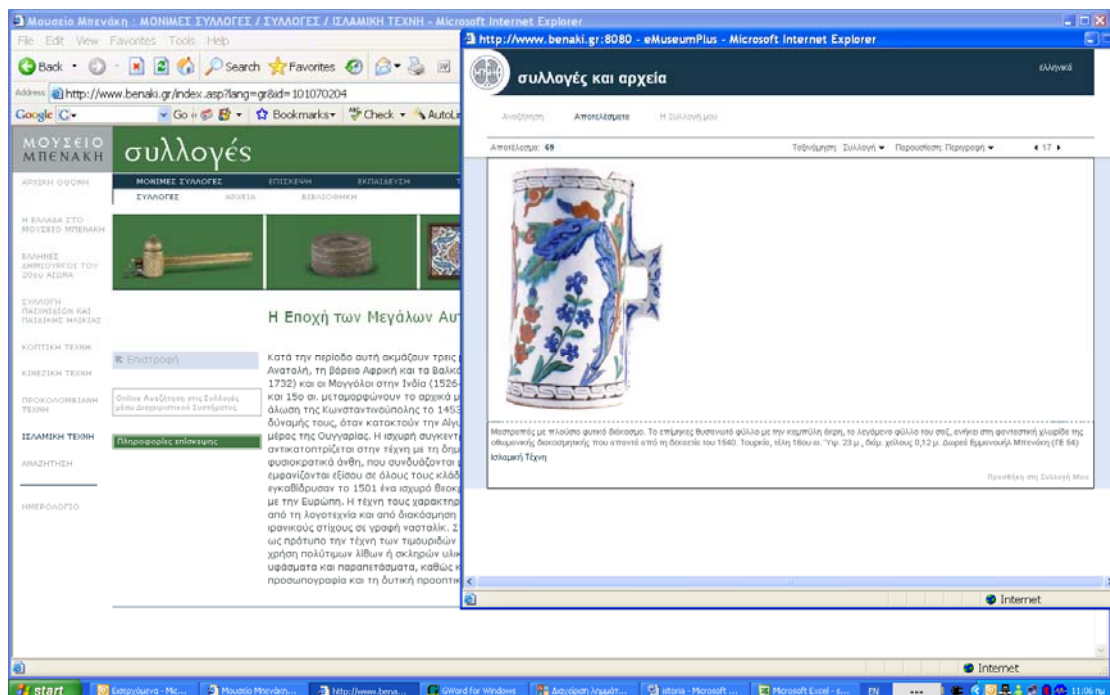
20. Σύντομο κείμενο στο έργο «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας»

Τέλος, το περιεχόμενο ενός ιστοτόπου αξιολογείται με βάση και τον πλούτο των μέσων που συνοδεύουν το κειμενικό του υλικό. Η σημασία του οπτικοακουστικού υλικού που συνοδεύει και συμπληρώνει το ιστορικό κείμενο είναι τεράστια, καθώς η συνειδητοποίηση, η αίσθηση που έχουμε για το παρελθόν είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις εικόνες.¹⁴² Στον ελληνικό χώρο φαίνεται ότι λίγες είναι οι περιπτώσεις χρήσης ικανοποιητικού οπτικού υλικού, ακόμα λιγότερες αυτές της παράθεσης δυναμικών μέσων. Στον τομέα αυτό πρωτοπορούν ιδιωτικοί φορείς, όπως το Ίδρυμα Μείζονος

¹⁴² Brown, J., «History and the Web, From the Illustrated Newspaper to Cyberspace: Visual Technologies and Interaction in the Nineteenth and Twenty-First Centuries», Center for History and New Media, <http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/29>

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

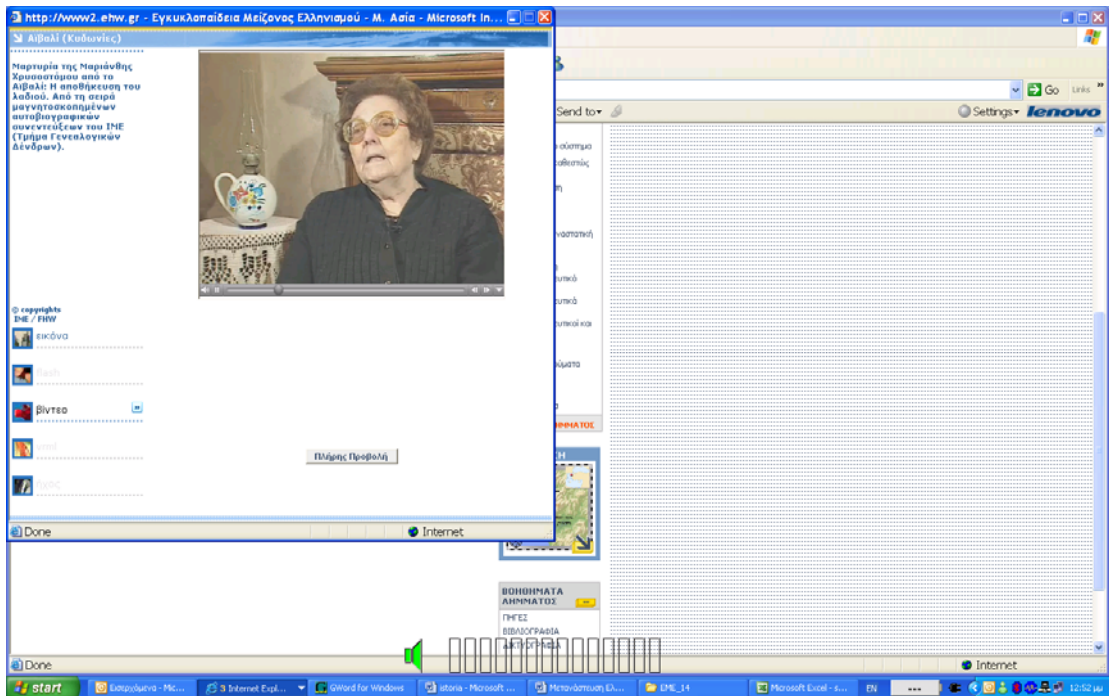
Ελληνισμού, το Μουσείο Μπενάκη, και εταιρείες που έχουν αναλάβει την ανάπτυξη κόμβων, όπως η Silk Tech O.E., της οποίας έργο είναι ο ιστότοπος της Ιεράς Μονής Σινά η e-mentor, η οποία έχει σχεδιάσει τον δικτυακό τόπο του ΕΛΙΑ, ή η Iridion, η οποία έχει κατασκευάσει δύο κόμβους από το δείγμα, αυτόν της έκθεσης «30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα ελληνικά συντάγματα από το 1975 έως σήμερα» της Βουλής των Ελλήνων και τις «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας». Οι προαναφερθέντες δικτυακοί τόποι είναι πλούσιοι σε φωτογραφικό, ηχητικό υλικό αλλά και πολυμεσικό υλικό.

21. Δείγμα του πλούσιου φωτογραφικού υλικού του Μουσείου Μπενάκη

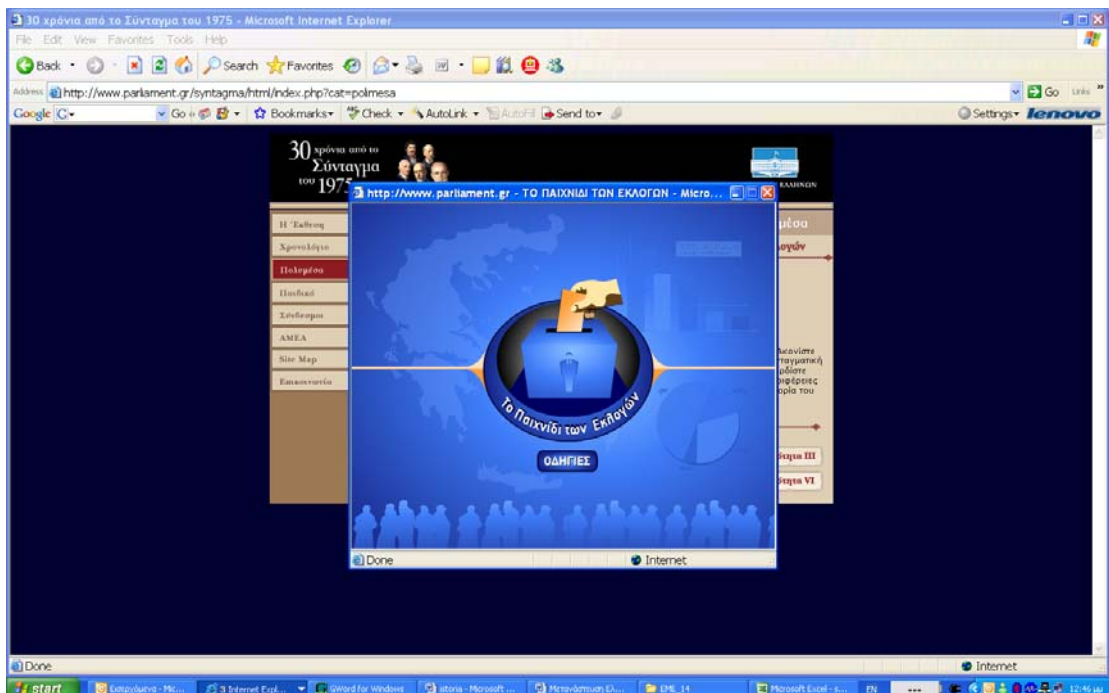
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες μικρασιατών προσφύγων που παρουσιάζονται υπό τη μορφή βίντεο στην Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

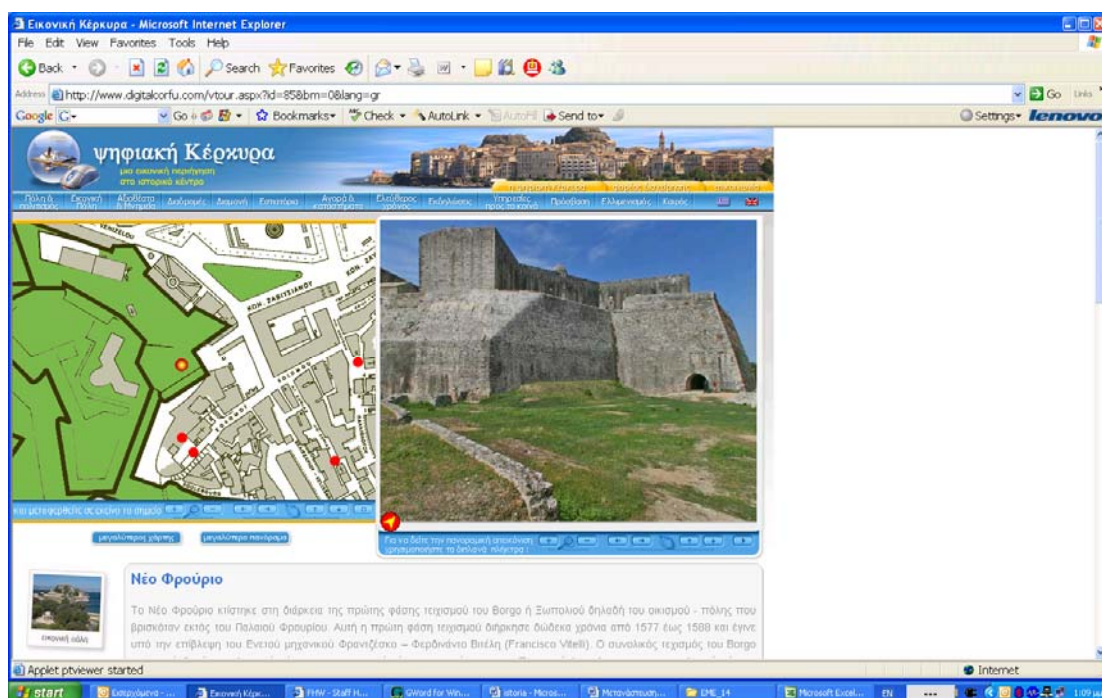
22. Μαρτυρία στο λήμμα «Αϊβαλί» της «Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού».

Αντίστοιχα, η δικτυακή έκθεση της Βουλής των Ελλήνων περιλαμβάνει και μια ενότητα με πολυμεσικές εφαρμογές, ανάμεσα στις οποίες και το Παιχνίδι των Εκλογών, με το οποίο ο χρήστης απαντά σε ερωτήσεις, με σκοπό να συγκεντρώσει την πλειοψηφία των εδρών της Βουλής.

23. Το «παιχνίδι των εκλογών» στη δικτυακή έκθεση της Βουλής των Ελλήνων

Το δικτυακό έργο «Ψηφιακή Κέρκυρα» στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη χρήση τεχνολογιών εικονικής περιήγησης. Ο χρήστης περιηγείται στην παλιά πόλη της Κέρκυρας με πανοραμικές απεικονίσεις 360 μοιρών που τον τοποθετούν σε μια ρεαλιστική φωτογραφική αναπαράσταση του πραγματικού χώρου. Συγχρόνως, λαμβάνει πληροφορίες για τα αξιοθέατα και τα μνημεία της πόλης.

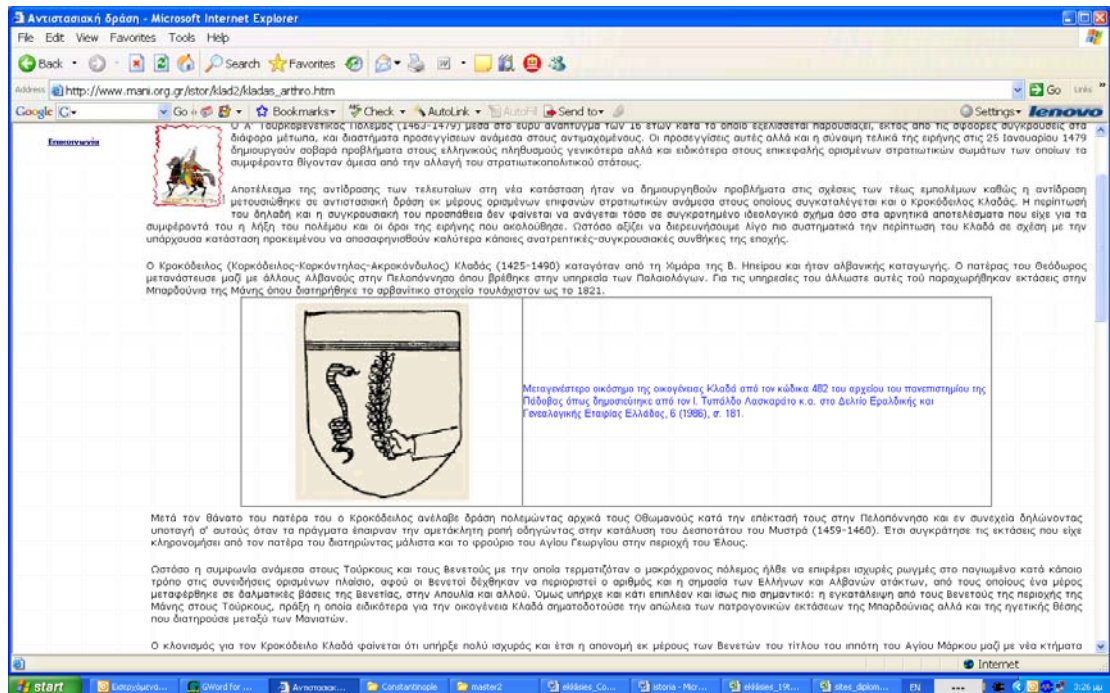
24. Η εικονική απόδοση του Νέου Φρουρίου στο έργο «Ψηφιακή Κέρκυρα».

Δεν είναι βέβαια λίγες και οι περιπτώσεις πλήρους απουσίας οπτικοακουστικού υλικού: Από τις 45 εργασίες, οι 11 όπως τα «Ιστορικά Θέματα» της Ορθόδοξης Ομάδας Δογματικής Έρευνας, η «Θουκυδίδου Ιστορία», η «Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής», η «Ιστορία της ΠΑΕ Παναθηναϊκός», η «Ιστορία της Ρόδου», η «Ιστορία του Πανεπιστημίου Πειραιώς», το «Άρης. Ιστορία των Ενόπλων Δυνάμεων», η «Μυριόβιβλος», η «Ιστορία της Αρκαδίας», η «Ιστορία της Αστρονομίας» (η οποία μάλιστα περιέχει gallery, που όμως είναι άδειο) και η «Πείνα στα Κύθηρα» (1666-1673), δεν περιέχουν εικονογραφικό υλικό, μολονότι πραγματεύονται θέματα, για τα οποία η χρήση τεκμηριωτικού υλικού είναι απαραίτητη. Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ο ερασιτεχνικός χαρακτήρας των δικτυακών τόπων, ο οποίος προφανώς καθορίζει και την αμιγώς έντυπη μορφή τους.

Ακόμα όμως και όταν υφίσταται το πολυμεσικό υλικό, συχνά η ποιότητα του υλικού δεν είναι καλή, με κακές ψηφιοποιήσεις. Αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτής

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

της κατηγορίας είναι η «Ιστορία της Μάνης» και η «Ελλάδα 1922: Μια κιβωτός προσφύγων». Ο πλούτος βέβαια και η ποιότητα των πολυμέσων ενός δικτυακού έργου σχετίζεται άμεσα με το φορέα διαχείρισης του έργου και την πρόσβαση σε σχετικό υλικό που μπορεί να έχει, σε συνδυασμό πάντα με τη σχετική εμπειρία και τεχνογνωσία. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι το Υπουργείο Πολιτισμού ή το Μουσείο Μπενάκη παρουσιάζουν εξαιρετικής ποιότητας δουλειά στον τομέα αυτό.

25. Κακής ποιότητας φωτογραφικό υλικό στην «Ιστορία της Μάνης»

Άλλα προβλήματα που δύναται να αντιμετωπίσει ο χρήστης στο χειρισμό του οπτικοακουστικού υλικού που περιέχεται στα υπό εξέταση δικτυακά έργα συνιστούν επίσης η μη παροχή δυνατότητας στον χρήστη να μεγεθύνει την εικόνα, όπως στην περίπτωση των «αρχαίων ελληνικών πόλεων» ή των «Αναφορών στην Ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού». Σημαντικά επίσης προβλήματα και συγχρόνως κριτήριο για την ποιότητα του site σχετίζονται με την ανάλυση και τη φόρτωση εικόνων και δυναμικών μέσων, φαινόμενο που συναντάται στον «Οδυσσέα» του Υπουργείου Πολιτισμού.¹⁴³

¹⁴³ Ο Michael Greenhalgh παρέχει ενδιαφέρουσες προτάσεις σχετικά με τη σωστή λειτουργία του πολυμεσικού υλικού στο Διαδίκτυο, ειδικά στον τομέα της Ιστορίας της Τέχνης. Βλ. Greenhalgh, M., «Learning from Images over the Web», *Journal of the Association for History and Computing*, Vol V, Number 3 (November 2002), <http://mcel.pacificu.edu/jahc/jahcv3/articles/greenhalgh/greenhalgh.html>

26. Δείγμα του εικονικού υλικού στις «Αναφορές στην Ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού»

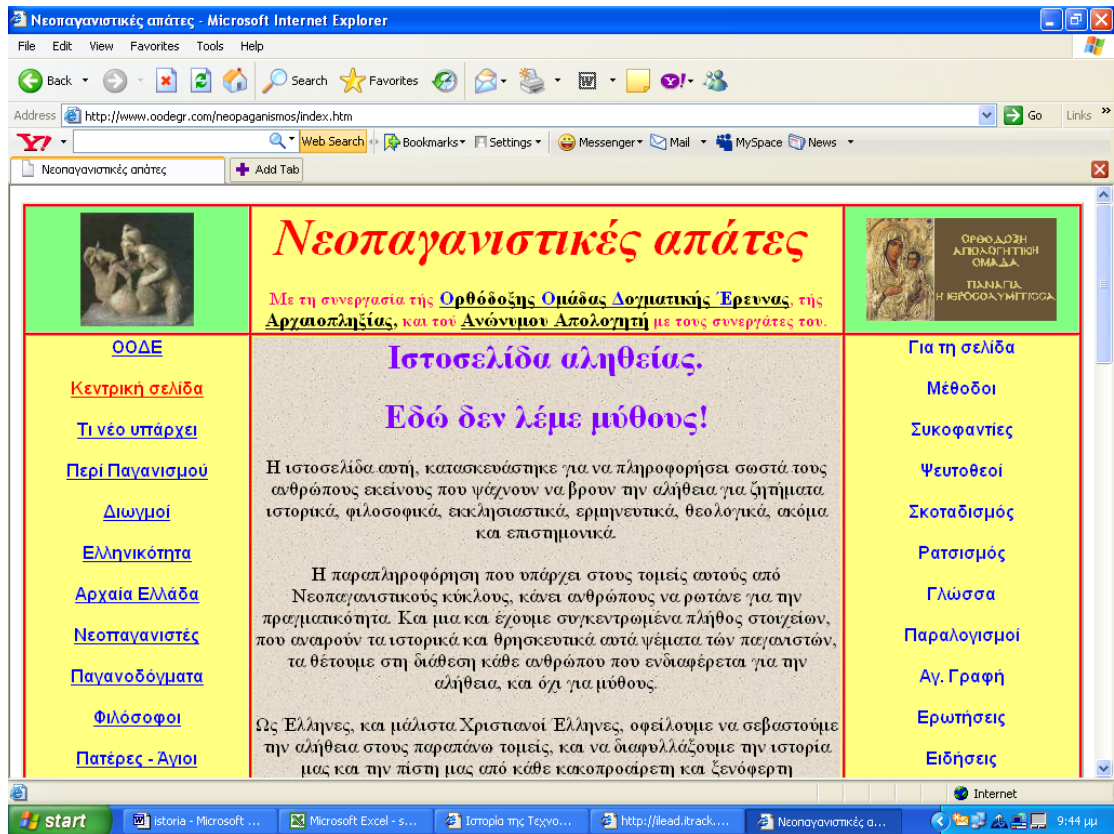
Παράλληλα, ο πολυγλωσσικός χαρακτήρας του site συνιστά ένα επιπρόσθετο πλεονέκτημα, που καθιστά το περιεχόμενο αξιόλογο. Οι ελληνικοί ιστότοποι, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, είναι δίγλωσσοι. Τα κείμενα παρουσιάζονται στα ελληνικά και στα αγγλικά, με αξιοσημείωτη τη χρήση περισσότερων των δύο γλωσσών στη Μυριόβιβλο, την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη της Εκκλησίας της Ελλάδας, καθώς και η ελληνική, αγγλική και ισπανική παρουσίαση του Μουσείου Μπενάκη.

Στη συνέχεια, οφείλουμε να εξετάσουμε την ακρίβεια των πληροφοριών που παρατίθενται, σε συνδυασμό με την αντικειμενικότητά τους, προκειμένου να αξιολογήσουμε τους συγκεκριμένους κόμβους. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ικανοποίηση αυτού του κριτηρίου είναι η απουσία λαθών, συντακτικών και γραμματικών, άσκοπων επαναλήψεων, αντιγραφών, προκαταλήψεων και έτοιμων σχημάτων καθώς και ο σαφής διαχωρισμός των οποιοδήποτε προσωπικών απόψεων με κοινά αποδεκτές αρχές. Η συγκεκριμένη παράμετρος σχετίζεται άμεσα, όπως είναι φυσικό, με τον φορέα διαχείρισης του εκάστοτε δικτυακού τόπου. Έτσι, οι ερασιτεχνικές εργασίες τείνουν προς τη μη ικανοποίηση του συγκεκριμένου κριτηρίου, καθώς δεν αποφεύγουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα λάθη, τις επαναλήψεις ή την αντιγραφή. Αντιθέτως, προϊόντα εξειδικευμένων ομάδων

εργασίας, με τη συμμετοχή επαγγελματιών του είδους, όπως ιστορικούς και φιλολόγους-επιμελητές,¹⁴⁴ εξασφαλίζουν την ακρίβεια του περιεχομένου.

Σχετικά με την αντικειμενικότητα, και πάλι, ο φορέας διαχείρισης ή η απουσία αναφοράς σε αυτόν αποτελεί μια πρώτη, αλλά πολύ συχνά έγκυρη ένδειξη του αντικειμενικού ή μη χαρακτήρα του έργου, του ιδεολογικού ή μη χρωματισμού του. Σε έργα που ανήκουν σε ομάδες με σαφή ιδεολογικό προσανατολισμό, εντοπίζονται με ευκολία τα στοιχεία αυτά που στοιχειοθετούν έναν χαρακτηρισμό αυτού του είδους. Έτσι, στην Ιστορία των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων αναφέρεται «Η ανεπανάληπτη πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων η οποία δημιούργησε τον Ελληνικό πολιτισμό και τα ανεπανάληπτα τεχνικά του δημιουργήματα ήταν η αιτία ζηλοφθονίας των βαρβάρων.» Αντίστοιχα χαρακτηριστική είναι η δήλωση των δημιουργών των Ιστορικών Θεμάτων, έργο της Ορθόδοξης Ομάδας Δογματικής Έρευνας «Σε αυτή την ενότητα θα βρίσκετε διάφορα ιστορικά θέματα, που σχετίζονται ή επηρεάζουν την πίστη μας, ή την πίστη άλλων ανθρώπων. Γιατί η σωστή γνώση τής ιστορίας, μας προστατεύει από πονηρές παραχαράξεις της, που στοχεύουν στην εξαπάτησή μας. Και ακόμα, γνωρίζοντας σωστά την ιστορία, μπορούμε να εκτιμήσουμε τα όσα έκανε, κάνει και θα κάνει ο Θεός για εμάς.» Πρόκειται για σαφείς ιδεολογικές τοποθετήσεις που δηλώνουν το χαρακτήρα του κόμβου. Ακόμα όμως και έργα επίσημων φορέων φαίνεται ότι είναι, έστω και έμμεσα, ιδεολογικά χρωματισμένα, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της «Αρχαίας Ιστορίας της Μακεδονίας» του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης.

¹⁴⁴ Στα έργα του ΙΜΕ γίνεται αναφορά πάντα στον επιμελητή που έχει ελέγξει τα κείμενα.

27. Χαρακτηριστική εικόνα της σαφούς ιδεολογικής θέσης των «Ιστορικών Θεμάτων»

Η αξιοπιστία των περιεχομένων συνιστά το επόμενο κριτήριο και σχετίζεται άμεσα με την αναφορά στον ή στους συγγραφείς των κειμένων αλλά και στην πηγή προέλευσης του υλικού και της ανάλογης βιβλιογραφίας. Ενδεικτικά, η αξιοπιστία του δικτυακού τόπου «Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός», εξετάζεται, καθώς, ενώ περιέχει πλούσιο κειμενικό υλικό, απουσιάζει πλήρως ο συγγραφέας και η σχετική βιβλιογραφία. Βέβαια, ο κανόνας δεν είναι αυτός, είναι χαρακτηριστικό όμως ότι η βιβλιογραφία,¹⁴⁵ βασικό εργαλείο στα χέρια ενός ιστορικού ή ιστοριοδίφη, απουσιάζει στις 22 ηλεκτρονικές παρουσιάσεις που εξετάζουμε, αριθμός που προσεγγίζει στατιστικά το 50% των ιστοτόπων.

Η μοναδικότητα τέλος, η οποία στον χαοτικό κόσμο του Διαδικτύου, μπορεί να λειτουργήσει ως ένα σημαντικό κίνητρο για τον χρήστη, προκειμένου να επιστρέψει στον κόμβο, ολοκληρώνει την εικόνα του δικτυακού τόπου που κάθε φορά εξετάζουμε. Η πρωτοτυπία του θέματος αλλά και του τρόπου διαπραγμάτευσης και

¹⁴⁵ Για το θεμελιώδη ρόλο της βιβλιογραφίας στο χώρο της ιστορικής επιστήμης, βλ. Marot, P., «Τα εργαλεία της ιστορικής έρευνας» στο *Encyclopedie de la Pleiade. Ιστορία και μέθοδοί της*, τ. Α', Αθήνα 1989, σελ. 267-307

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

παρουσίασής του σχετίζονται άμεσα με αυτό που περιγράφουμε στην παρούσα εργασία ως μοναδικότητα του δικτυακού τόπου. Από την άποψη αυτή, τα έργα που παρατίθενται μάλλον υστερούν στον τομέα της έμπνευσης και της ουσιαστικής πρωτοτυπίας. Ακόμα και καλές παρουσιάσεις, ακολουθούν τις συνήθειες πρακτικές της ιστορικής αφήγησης, όπως έχουν επικρατήσει στον γραπτό λόγο, χωρίς καμία διάθεση πειραματισμού. Σχεδόν σε όλα τα έργα δεν αξιοποιούνται τα μέσα που προσφέρει το Διαδίκτυο και δεν καλλιεργείται η διαδραστικότητα, θεμελιώδες χαρακτηριστικό του νέου μέσου.

VI) Η μορφή παρουσίασης του περιεχομένου αποτελεί το επόμενο κριτήριο για την αξιολόγηση των ιστορικών σελίδων του ελληνικού διαδικτύου. Βασική αρχή που πρέπει να διέπει έναν δικτυακό τόπο πολιτιστικού περιεχομένου είναι η λειτουργικότητα των γραφικών σε σχέση με το περιεχόμενο που συνοδεύουν. Ένα λειτουργικό και αποτελεσματικό layout, με σαφή χωροθέτηση, είναι το ζητούμενο στην περίπτωση αυτή. Ο σωστός συνδυασμός κειμενικού και εικονικού υλικού καθώς και των επιπρόσθετων στοιχείων που τα συνοδεύουν, όπως τα κουμπιά πλοήγησης ή το λογότυπο, έτσι ώστε καθένα από αυτά να κατέχει τη σωστή θέση και να προσελκύει την προσοχή που χρειάζεται.¹⁴⁶ Η σταθερότητα είναι το πρώτο χαρακτηριστικό ενός συνδυασμού αυτού του τύπου: Ο χρήστης έχει την απαίτηση πως λέξεις, καταστάσεις ή δράσεις θα παραμένουν σταθερές σε ολόκληρο το έργο. Ένα κουμπί, μια σύνδεση πρέπει να λειτουργούν με τον ίδιο, σταθερό τρόπο και να μη μεταβάλλονται, οδηγώντας σε σύγχυση. Αντίστοιχα, η οικεία χωροθέτηση των στοιχείων της πλοήγησης και ταυτότητας του site στο άνω και αριστερό τμήμα της οθόνης καθιστούν εύχρηστο το έργο από την πλευρά του χρήστη. Εξετάζοντας τους 45 ιστοτόπους, διαπιστώνουμε ότι το θέμα της σταθερότητας σε γενικές γραμμές ικανοποιείται, όπως και αυτό της οικείας στο μέσο χρήστη χωροθέτησης.

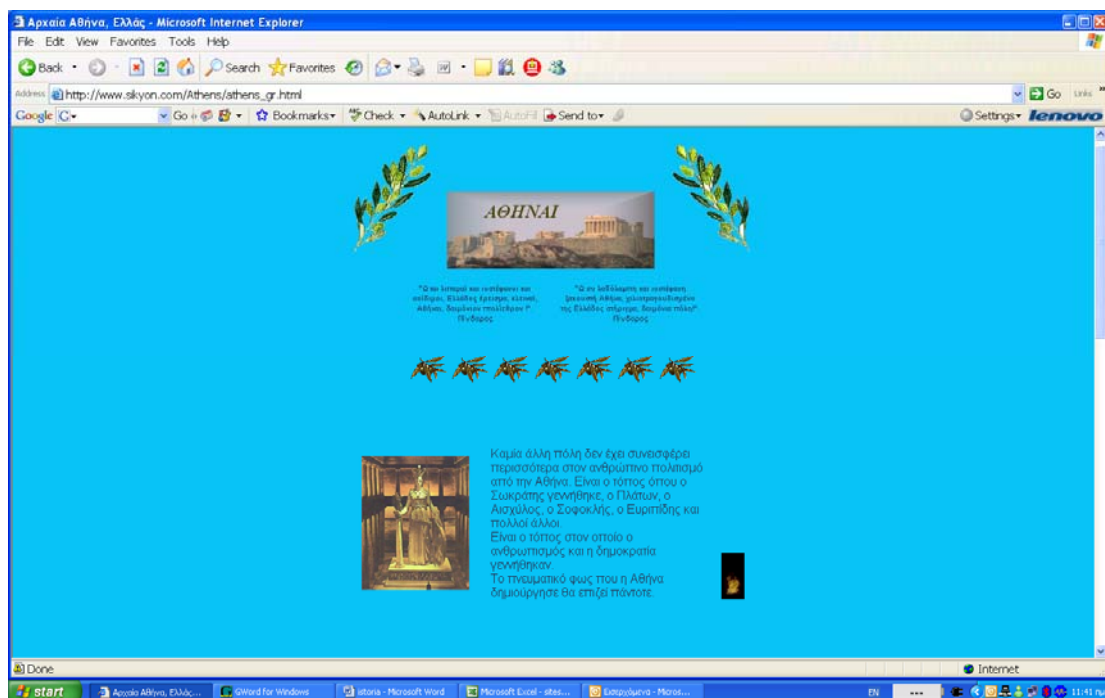

28. Ο δικτυακός τόπος της Αρχαίας Μεσσήνης, με την τυπική χωροθέτηση

¹⁴⁶ Οι Cohen και Rosenzweig παραθέτουν μια σειρά από αρχές που οδηγούν στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Cohen, D.J.-Rosenzweig, R., *Digital History*, ό.π., σελ. 108-140

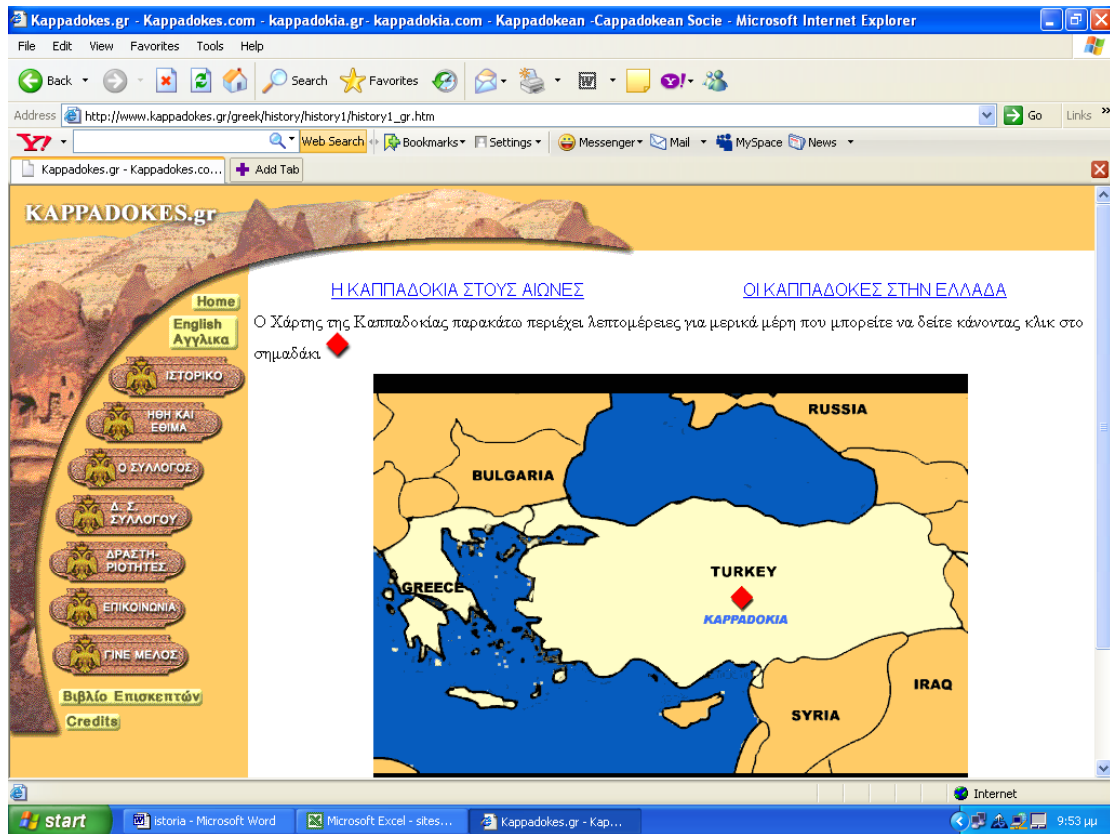
Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

Ο μινιμαλισμός των γραφικών και η σωστή χρήση των χρωμάτων είναι επιπλέον ζήτημα, το οποίο λειτουργεί αξιολογικά για τα υπό εξέταση έργα. Έντονα χρώματα και υπερβολές στη χρήση τους, μπορούν να κουράσουν εύκολα το χρήστη, η επαφή του οποίου με τον υπολογιστή πρέπει να μην επιβαρύνεται με επιπρόσθετα, σε πολλές περιπτώσεις μη απαραίτητα στοιχεία. Αντίστοιχα, τα λειτουργικά πολυμεσικά, που σχετίζονται άμεσα με την εύχρηστη παρουσίασή τους, το σωστό μέγεθος και την ορθολογική χρήση τους συμπληρώνουν το κριτήριο που αφορά την παρουσίαση του περιεχομένου του δικτυακού τόπου. Στον τομέα αυτό τα ελληνικά ιστορικά έργα στο Διαδίκτυο σε γενικές γραμμές υστερούν, παρουσιάζοντας μια εικόνα επιβαρυνμένης και σε πολλές περιπτώσεις παρωχημένης αισθητικής. Οι «αρχαίες ελληνικές πόλεις» ενδεικτικά παρουσιάζουν παρωχημένο σχεδιασμό, με έντονα χρώματα, που κουράζουν και αποθαρρύνουν το μέσο χρήστη από την περαιτέρω πλοήγηση.

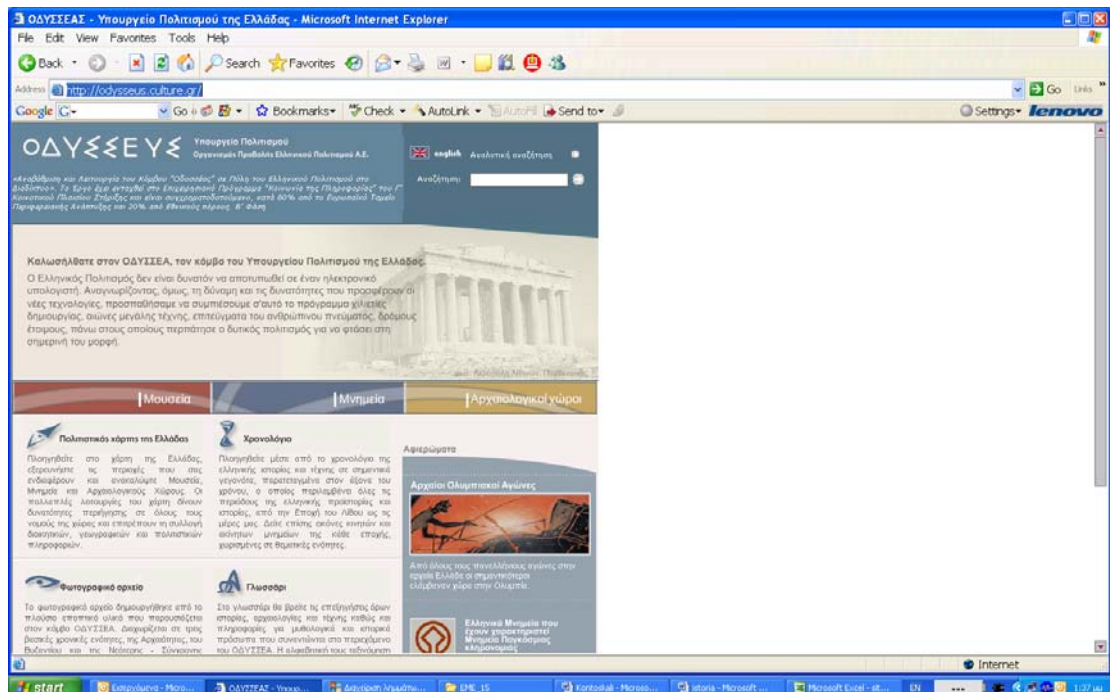

29. Παρωχημένος σχεδιασμός της παρουσίασης «Αρχαίες ελληνικές πόλεις».

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

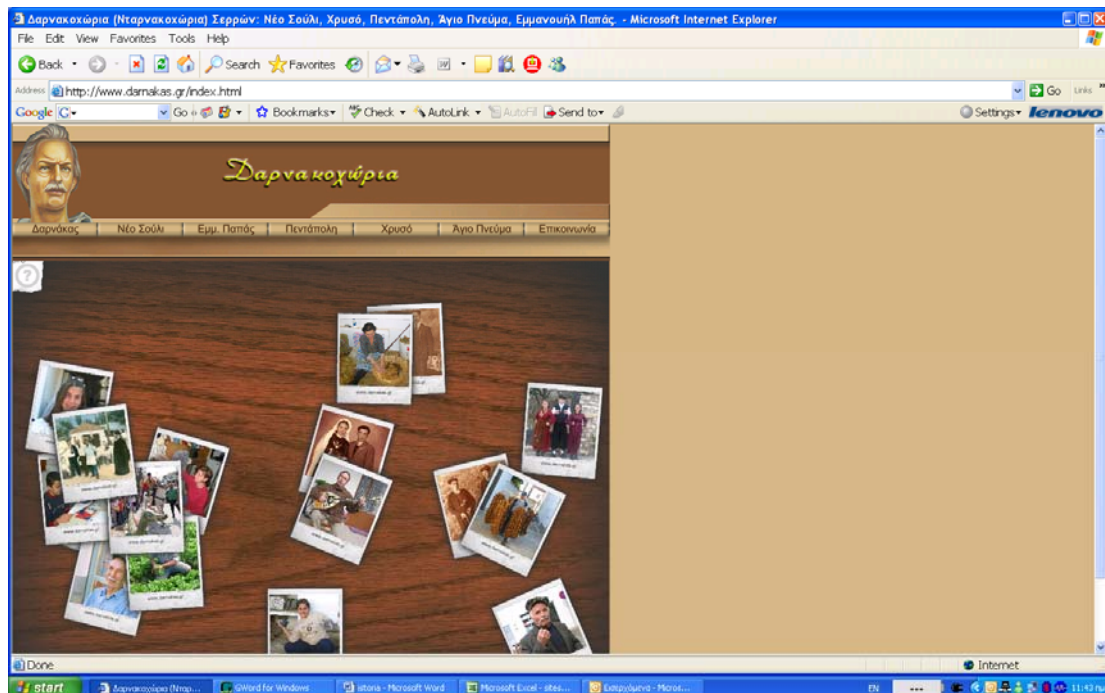

30. Σχεδιασμός με έντονα χρώματα του δικτυακού τόπου «Καππαδόκες».

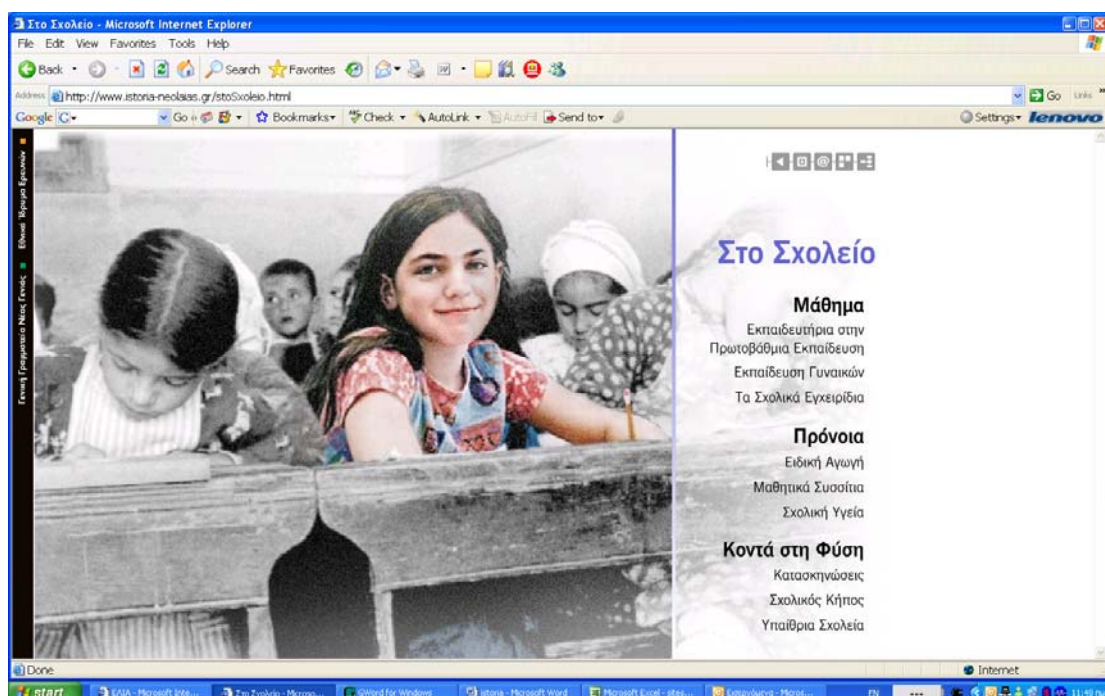

31. Σχεδιασμός με σωστή κατανομή των χρωμάτων στον «Οδυσσέα».

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

32. Ερασιτεχνική προσπάθεια με επαγγελματική αισθητική

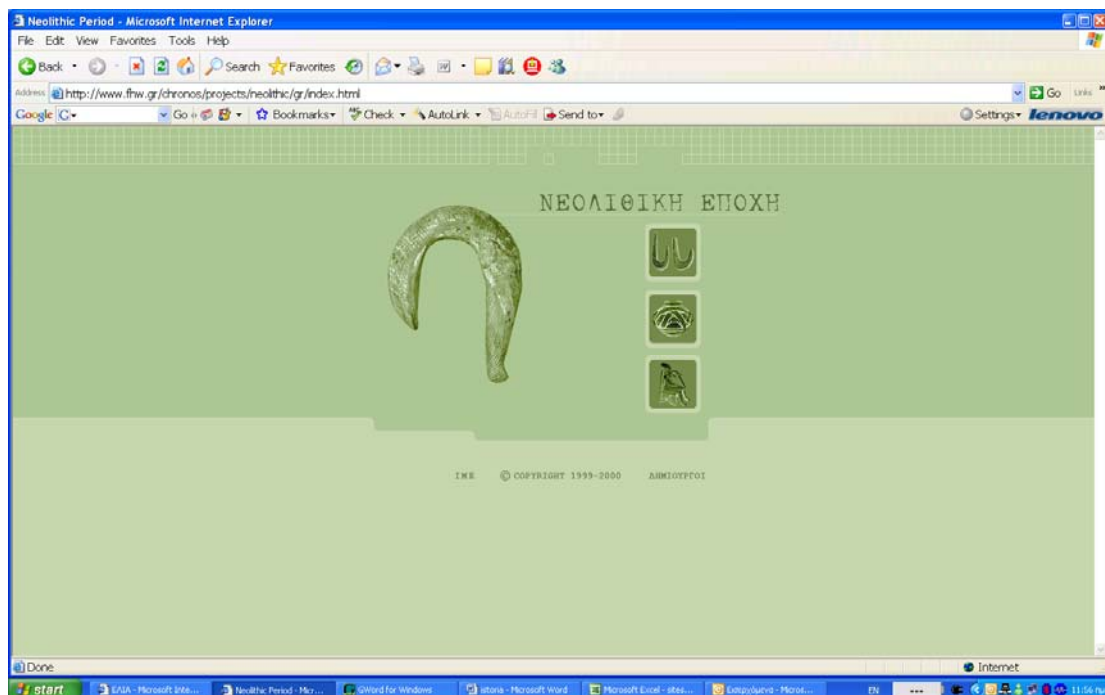

33. Υπόδειγμα παρουσίασης ιστορικού δικτυακού τύπου οι «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας».

Στον αντίποδα, επαγγελματικές δουλειές αλλά και ερασιτεχνικές προσπάθειες φαίνεται ότι πετυχαίνουν το στόχο, με πιο επιτυχημένες τις εφαρμογές του Μουσείου της Πόλης του Βόλου, οι Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας, της Ιεράς

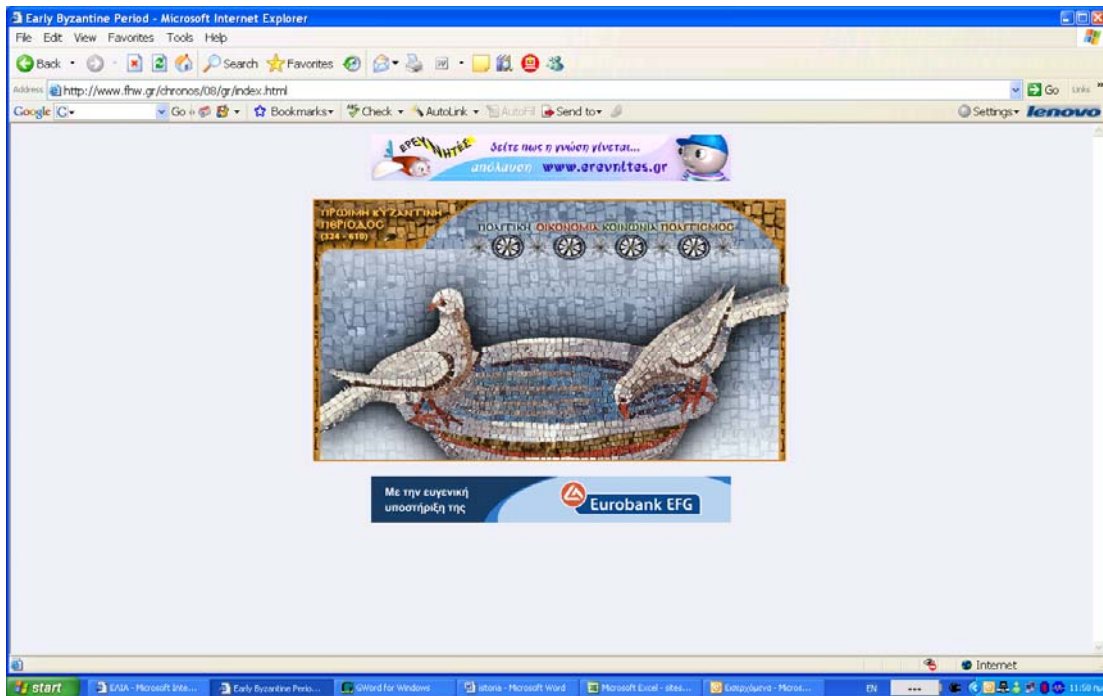
Μονής Σινά, της δικτυακής έκθεσης της Βουλής των Ελλήνων, της Ελληνικής ιστορίας στο Διαδίκτυο. Προφανώς η αισθητική είναι ένα υποκειμενικό μεν ζήτημα, άμεσα ωστόσο σχετιζόμενο με το υπόβαθρο του σχεδιαστή του εκάστοτε δικτυακού τόπου και σε πολλές περιπτώσεις με τις προθέσεις και τους στόχους του διαχειριστή του. Η δικτυακή έκθεση της Βουλής των Ελλήνων εξαντλείται στα σκούρα χρώματα, που θεωρητικά αντιστοιχούν στη σοβαρότητα του θεσμού που παρουσιάζει την έκθεση. Αντίστοιχα, η χρήση του έντονου μπλε χρώματος σε έργα με εθνικιστικό περιεχόμενο υπογραμμίζει τον «πατριωτικό» χαρακτήρα, λειτουργώντας σημειολογικά.

Η προσωπική σφραγίδα του ανθρώπου που σχεδιάζει τον ιστότοπο είναι αυτή βέβαια που χαρακτηρίζει κατεξοχήν το κάθε έργο. Αυτό είναι εμφανές με τον πλέον παραστατικό τρόπο στην «Ιστορία στο Διαδίκτυο», η οποία, όπως προαναφέρθηκε, είναι το προϊόν συλλογικής εργασίας διαφορετικών ανθρώπων ανά κεφάλαιο-χρονική περίοδο. Έτσι, ο χρήστης αντικρίζει τη διαφορετική αντίληψη περί αισθητικής στα διάφορα κεφάλαια του ίδιου έργου, τα οποία έχουν κατασκευαστεί από διαφορετικούς ανθρώπους.

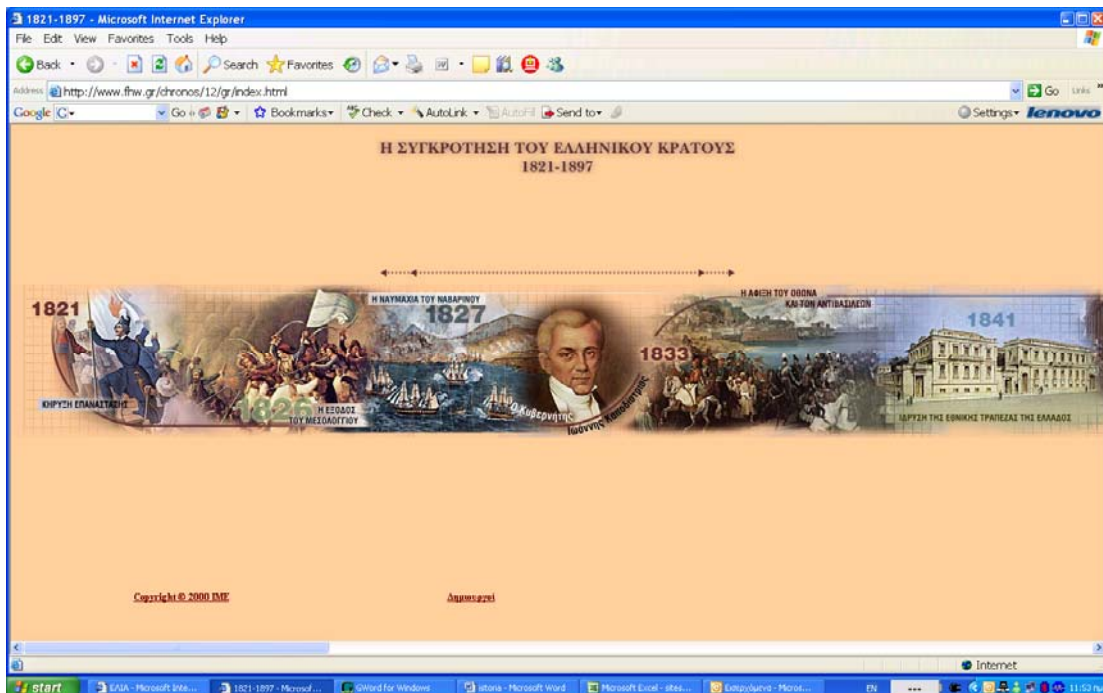

34. Η νεολιθική εποχή από την «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο»

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

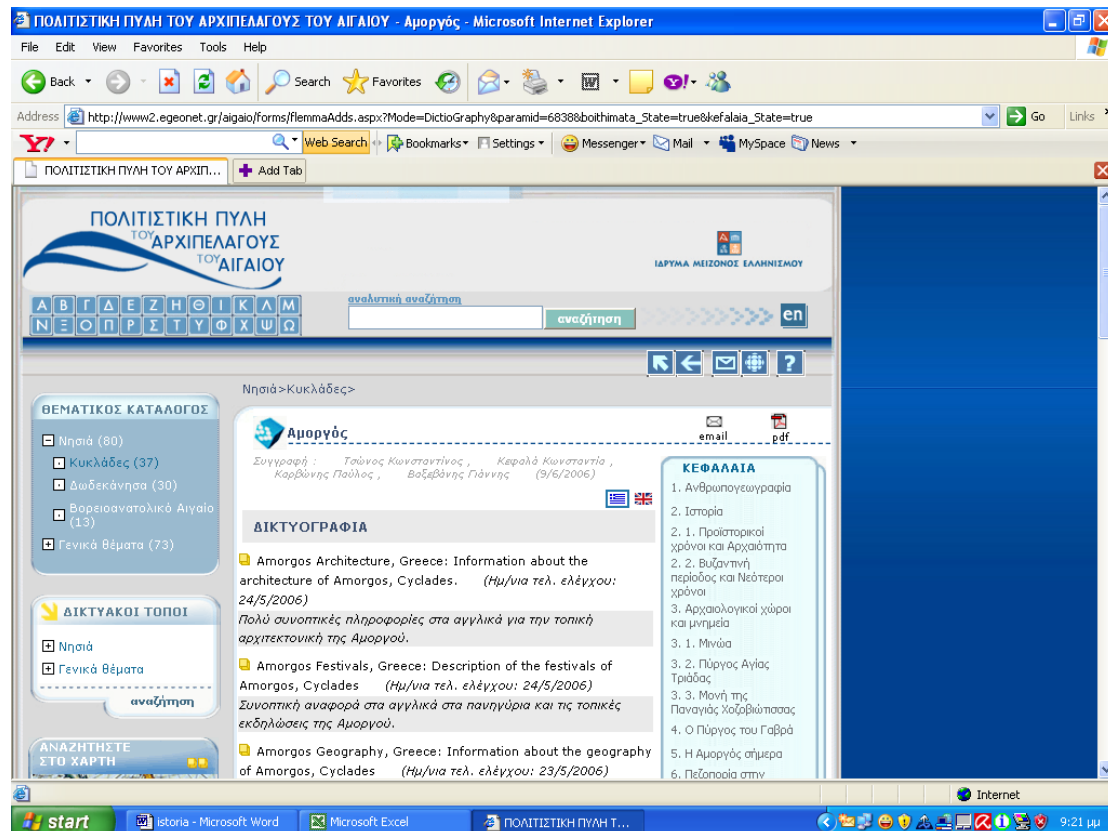
35. Η πρώιμη βυζαντινή περίοδος από την Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο

36. Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους από την «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο».

VII) Τα εργαλεία πλοήγησης αποτελούν ένα επιπρόσθετο κριτήριο αξιολόγησης ενός δικτυακού τόπου. Έτσι, η τελική απόληξη ενός εξωτερικού συνδέσμου και η κατανόησή του από την πλευρά του χρήστη με μια μικρή περιγραφή-λεζάντα, η σωστή λειτουργία του, η συνειδητοποίηση της θέσης του χρήστη στη διάρκεια της πλοήγησης, ώστε να ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος να «χαθεί στο κυβερνοδιάστημα», τυπικό σύνδρομο των μεγάλων υπερκειμενικών έργων, η δυνατότητα άσκησης ελέγχου επάνω στα πολυμεσικά στοιχεία που ενδεχομένως χρησιμοποιούνται καθώς και η προφανής παρουσία τους στο χρήστη συνθέτουν το παραπάνω κριτήριο.

Τα εργαλεία πλοήγησης στα 45 δικτυακά έργα που αποτελούν το αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας στις περισσότερες περιπτώσεις δε λειτουργούν προς τη σωστή κατεύθυνση. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις σύνδεσμοι να απολήγουν σε σελίδες που δε λειτουργούν πια ή στις οποίες ο χρήστης δεν έχει πρόσβαση ή να δίνονται απλά τα url συνδέσμων, χωρίς κάποια επεξήγηση. Ενδιαφέρουσα σε αυτό το σημείο είναι η δικτυογραφία που παρατίθεται στα έργα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού» και «Πολιτιστική Πύλη του Αιγαίου». Κάθε ηλεκτρονική διεύθυνση που προτείνεται στο χρήστη συνοδεύεται από σύντομη περιγραφή και σχόλια του διαχειριστή.

37. Η δικτυογραφία της «Πολιτιστικής Πύλης του Αρχιπελάγους».

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

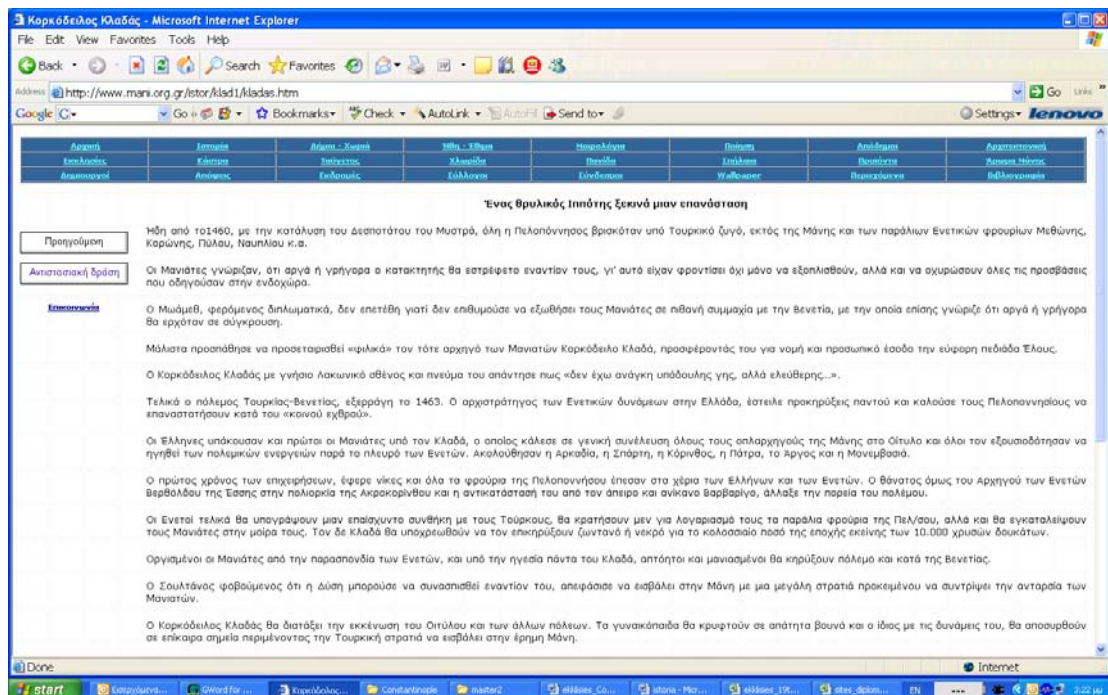
Σημαντικό επίσης είναι το πρόβλημα του προσανατολισμού του χρήστη στις ηλεκτρονικές εφαρμογές που εξετάζουμε. Χαρακτηριστικό πρόβλημα προσανατολισμού αντιμετωπίζει ο χρήστης της «Κιβωτού του Αιγαίου», της «Ιστορίας της Μάνης», της «Ελληνικής Ιστορίας». Πολλά σύγχρονα δικτυακά έργα αντιμετωπίζουν το πρόβλημα αυτό με τη χρήση ενός ενεργού χάρτη, στον οποίο αποτυπώνονται τα προηγούμενα βήματα του χρήστη. Με τον τρόπο αυτό ο τελευταίος είναι σε θέση να αποτυπώσει την πορεία του στο υπερκειμενικό σύστημα και να αντιληφθεί τη θέση του σε αυτό. Παράδειγμα μιας τέτοιας προσπάθειας αποτελεί ο δικτυακός τόπος του Αθηνόραματος, ο οποίος δίνει πληροφορίες στο χρήστη για τις σελίδες που έχει επισκεφτεί, όπως φαίνεται στο σχετικό πλαίσιο.

The screenshot shows a web browser window displaying the website 'ATHINORAMA.GR'. The page is titled 'ΔΥΟ ΤΟΡ ΧΟΡΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ - αθηνόραμα.gr | Θέατρο & Χορός'. The main content area features a profile for 'ΜΑΓΚΙ ΜΑΡΕΝ' with a photo and text about her work. A sidebar on the right contains a navigation menu with sections: 'ΘΕΑΤΡΑ', 'ΠΡΕΜΙΕΡΕΣ', 'ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ', and 'ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ'. The 'ΠΡΕΜΙΕΡΕΣ' section lists several theater productions with their dates and titles, such as 'I KNOW IT IS HERE SOMEWHERE (5/6)', 'ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΛΕΙ ΝΑΙ, ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΛΕΙ ΟΧΙ (6/6)', and 'ΟΣΟ ΓΙΑ ΤΗ ΝΙΝΑ... (6/6)'. The 'ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ' section lists more productions, including 'ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΑΠΗΣ (8/6)', 'ΤΟΥΡΒΑΝΤΟΤ (8/6)', and 'ΑΡΤΟΥΡΟ ΟΥΙ - ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (9/6)'. The bottom of the page shows a Windows taskbar with the start button and several open applications like Microsoft Word and Excel.

38. Στο πλαίσιο με τον τίτλο «Σελίδες που είδατε», το Αθηνόραμα ενημερώνει το χρήστη για τις σελίδες που επισκέφτηκε.

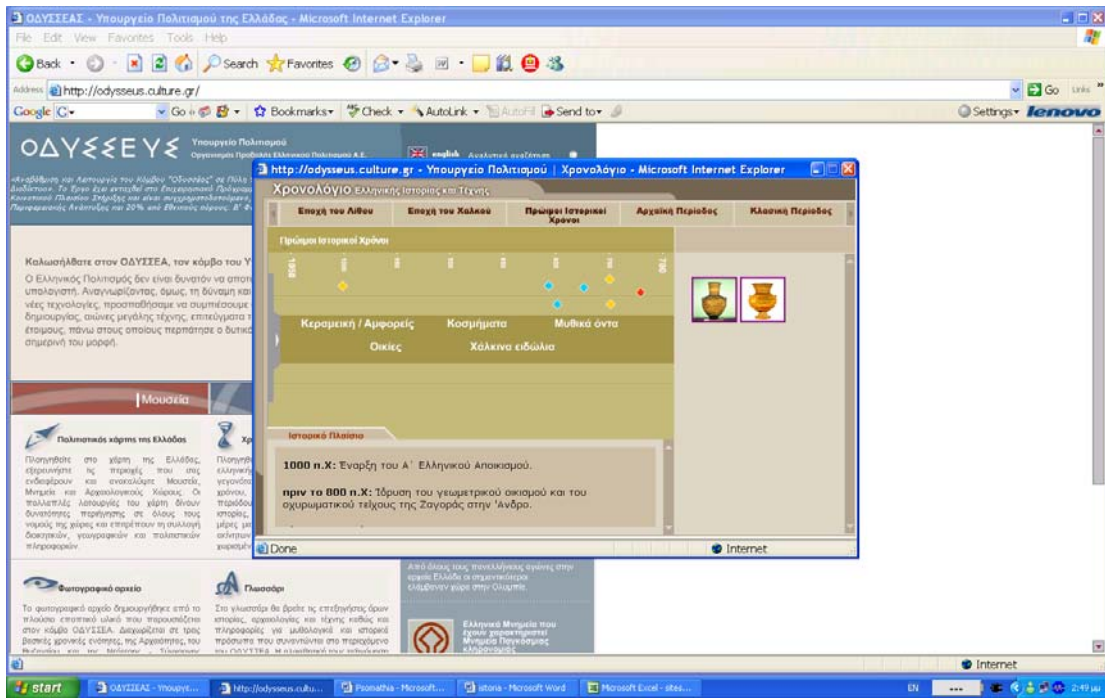
Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

39. Η ιστορία του Κροκόδειλου Κλαδά στην Ιστορία της Μάνης. Ο χρήστης δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει τη θέση του στο έργο, σε ποια ενότητα περιηγείται, τι έπεται και τι έχει προηγηθεί.

Σε μια αρκετά πολύπλοκη υπερκειμενική εφαρμογή, όπως αυτή του χρονολογίου του Οδυσσέα, του δικτυακού τύπου του Υπουργείου Πολιτισμού, ο χρήστης έρχεται αντιμέτωπος με μια σειρά προβλημάτων που σχετίζονται με την έλλειψη σήμανσης διαφόρων συμβόλων και την έλλειψη προσανατολισμού, προβλήματα που επιτείνονται από το γεγονός ότι οι Οδηγίες Πλοήγησης του συγκεκριμένου site είναι ανενεργές.

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

40. Προβληματική πλοήγηση στο χρονολόγιο του «Οδυσσέα».

Συμπεράσματα

Ο μέσος Έλληνας χρήστης του Διαδικτύου ανήκει στα μεσαία και ανώτερα στρώματα της νεοελληνικής κοινωνίας, διαθέτει μεσαίο ή ανώτερο μορφωτικό προφίλ και περιηγείται στο Διαδίκτυο κυρίως με σκοπό την αναζήτηση πληροφοριών για υπηρεσίες και προϊόντα καθώς και την αποστολή ή τη λήψη του ηλεκτρονικού του ταχυδρομείου. Αν όμως ο μέσος αυτός χρήστης θελήσει να διευρύνει τις ιστορικές γνώσεις του, κάνοντας χρήση της τεράστιας αυτής τράπεζας πληροφοριών; η απάντηση είναι ότι θα εκπλαγεί από το θεματικό και τεχνολογικό εύρος που θα εντοπίσει με μια απλή κίνηση στον προσωπικό του υπολογιστή. Μουσεία, ιστορικές εταιρείες, κρατικοί φορείς, πανεπιστήμια, ιδιώτες έχουν κατασκευάσει πλήθος κόμβων που περιέχουν ιστορική πληροφορία κάθε μορφής, κάθε απόχρωσης και ποιότητας.

Τα τελευταία χρόνια, με την έκρηξη του ενδιαφέροντος για τις ιστορικές σπουδές και τη memory industry που γνωρίζει μεγάλη άνθηση στον ελληνικό και ευρύτερα στο διεθνή χώρο, το ελληνικό Διαδίκτυο έχει εμπλουτιστεί με έργα ιστορικού περιεχομένου ή προσανατολισμού. Και ενώ η πρώτη θετική εντύπωση από την ανακάλυψη πληθώρας ιστορικών κόμβων παραχωρεί μοιραία τη θέση της στην κριτική στάση απέναντι σε αυτό το φαινόμενο και στον προβληματισμό που ανακύπτει από το μέγεθος της πληροφορίας που παρατίθεται, την αξιοπιστία, τη χρήση και τη στοχοθεσία της, δεν είναι δυνατό να αγνοηθεί η παρουσία μιας πραγματικής τομής στο χώρο της επίσημης ιστοριογραφίας αλλά και του ευρύτερου ιστορικού λόγου, όπως αρθρώνεται εντός και εκτός του ακαδημαϊκού χώρου.

Η δειγματοληπτική εξέταση ενός αριθμού δικτυακών τόπων που εντάσσονται στο προαναφερθέν φαινόμενο, από τη φύση της ανεπαρκούς, αλλά αντιπροσωπευτικής, αποκαλύπτει αφενός την εντυπωσιακή δυναμική του φαινομένου και αφετέρου τις εν γένει αδυναμίες του. Έτσι, η ποσότητα των δικτυακών έργων ιστορικού χαρακτήρα αυξάνεται διαρκώς, σε συνάρτηση με το αντίστοιχο ενδιαφέρον του κοινού, καλύπτοντας ευρείες θεματικές, η προσέγγιση όμως του αντικειμένου και κυρίως η αξιοποίηση των δυνατοτήτων του Διαδικτύου φαίνεται ότι δεν ακολουθούν την αντίστοιχη εντυπωσιακή πορεία. Ενδιαφέρουσες προσπάθειες καταβάλλονται, με αξιοσημείωτα αποτελέσματα, ο κανόνας όμως είναι η αντιμετώπιση της Διαδικτυακής Ιστορίας ως ένα πεδίο ανοίκειο ακόμα, το οποίο λειτουργεί μεν ελκυστικά ως το κατεξοχήν ανοιχτό μέσο διάδοσης της πληροφορίας, δεν έχει όμως ακόμα αξιοποιηθεί στο σύνολό του από την πλειοψηφία όσων το χρησιμοποιούν.

Έτσι, τα πλεονεκτήματα της Ψηφιακής Ιστορίας, όπως η χωρητικότητα, η ευελιξία, η επικοινωνία, η αλληλόδραση, οι τεράστιες δυνατότητες του υπερκειμένου, με την πλήρη αναδόμηση του παραδοσιακού κειμένου και τη σχέση συγγραφέα-κειμένου-αναγνώστη στην ελληνική περίπτωση παραμένουν ανεκμετάλλευτα και μη πρόδηλα στο χρήστη ενός ελληνικού ιστορικού ιστοτόπου. Στην πλειοψηφία των σχετικών εργασιών ακολουθείται η λογική της παρουσίασης ενός γραπτού κειμένου, συνοδεία ορισμένων εικόνων, στην οθόνη του υπολογιστή. Δεν αντιμετωπίζονται σαν αυτοτελή ηλεκτρονικά έργα αλλά σα μια εναλλακτική δυνατότητα παρουσίασης περιεχομένου με τελικό προορισμό το έντυπο. Κατ' επέκταση, αναξιοποίητες παραμένουν οι τεράστιες δυνατότητες που παρέχει το υπερκείμενο, με κυριότερη ίσως αυτήν της ενεργοποίησης του ίδιου του αναγνώστη-χρήστη, μέσα από τους μηχανισμούς αλληλόδρασης στους οποίους στηρίζεται. Αντιθέτως, προβλήματα της υπερκειμενικής παρουσίασης της πληροφορίας, όπως η έλλειψη προσανατολισμού, αποτελούν συνήθη ζητήματα που ανακύπτουν κατά την πλοήγηση στον κόσμο της ελληνικής ψηφιακής ιστορίας.

Ο ελληνικός ιστορικός δικτυακός χάρτης κατ' επέκταση διαμορφώνεται ως ένα πολύμορφο και πολύχρωμο μεν ψηφιδωτό, με περιορισμένες ακόμα όμως δυνατότητες, δυναμικό και ελκυστικό αλλά ατελές, εικόνα που ανταποκρίνεται βέβαια στη ρευστή φύση του ίδιου του Διαδικτύου, εγείρει ωστόσο ερωτηματικά για την πορεία που έχει διανύσει η Διαδικτυακή Ιστορία στον ελληνικό χώρο από τη δεκαετία του 1990, όταν πραγματοποιήθηκε η μαζική εισροή ιδιωτικών εταιρειών, θεσμικών παραγόντων, ιδιωτών κ.ά. στο νέο μέσο επικοινωνίας και η ελληνική κοινωνία βρισκόταν ακόμα στη φάση της εξοικείωσης με τη νέα πραγματικότητα, μέχρι τις μέρες μας, που η παγκόσμια κοινότητα λειτουργεί με ψηφιακούς όρους σε όλα σχεδόν τα επίπεδα. Η αδυναμία, εκούσια ή μη, του ελληνικού μικρόκοσμου να ακολουθήσει τις ιλιγγιώδεις ταχύτητες του παγκόσμιου ιστορικού Διαδικτύου και να προσαρμοστεί στα νέα μέτρα που αυτό επιβάλλει, σχετίζεται με την απροθυμία του ακαδημαϊκού κόσμου να παρακολουθήσει τις νέες εξελίξεις στο επιστημονικό πεδίο του ή αποτελεί προϊόν μιας ευρύτερης αγκύλωσης της ελληνικής κοινωνίας, που αρνείται να προσαρμοστεί στα δεδομένα της παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας και να ασπαστεί μια νέα κουλτούρα, την ψηφιακή;

Το Διαδίκτυο φαίνεται ότι δεν έχει ακόμα υιοθετηθεί στην πράξη από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας και ίσως δεν είμαστε σε θέση να μιλάμε για μια «ψηφιακή κοινωνία» ακόμα, καθώς αυτό θα συνεπαγόταν και μια ριζική

αναμόρφωση των παραδοσιακών ταυτοτήτων, διαδικασία που συναντά ακόμα πολλά προσκόμματα. Αναπόφευκτα, η ψηφιακή ιστορία στον ελληνικό χώρο έχει να αντιπαλέψει αυτή την εν γένει τεχνολογική μειονεξία της ελληνικής πραγματικότητας. Πρόκειται για ένα αμιγώς πολιτισμικό ζήτημα, το οποίο η ελληνική κοινωνία πραγματεύεται τα τελευταία χρόνια. Μόνο όταν θα αντιμετωπιστεί αυτό το ζήτημα, τότε μόνο θα είμαστε σε θέση να συζητούμε για τις ανατροπές που επιφέρει το υπερκείμενο στο ιστορικό κείμενο και την πλήρη αναδιάταξη της σχέσης του αναγνώστη-χρήστη με τον συγγραφέα και το ίδιο το κείμενο στον ελληνικό διαδικτυακό χώρο.

Κατάλογος εικόνων

41. Ο δικτυακός τόπος της American Historical Association, σελ. 31
42. The Great Chicago Fire and the Web of Memory, σελ. 54
43. Οι ιδιότητες της αποδοχής ενός συστήματος, κατά Nielsen. σελ. 82
44. Το λήμμα «Ιστορία» της ελληνικής έκδοσης της Wikipedia, σελ. 92
45. Η «Ιστορία των Beatles», σελ. 95
46. Ο δικτυακός τόπος «Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός», σελ. 102
7. Ο δικτυακός τόπος της Ιεράς Μονής Σινά. Ο χρήστης αντιλαμβάνεται από την πρώτη ματιά τον πολιτιστικό χαρακτήρα του έργου, σελ. 103
47. Λεπτομέρειες για το έργο «Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού» από το ΙΜΕ: Σύντομη περιγραφή, Μεθοδολογία, Συντελεστές, Προοπτικές και Συνεργασίες, σελ. 105
48. Πληροφορίες για τον φορέα διαχείρισης της Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού, σελ. 105
49. Προστασία του περιεχομένου στην Ιστορία της Θάσου, σελ. 106
50. Η σελίδα των credits στο δικτυακό έργο «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας», σελ. 109
51. Ενδεικτική εικόνα από την οργάνωση της εφαρμογής «Κιβωτός του Αιγαίου-Μουσικός και Υλικός Πολιτισμός στο Βόρειο Αιγαίο», σελ. 112
52. «Μουσείο της Πόλης του Βόλου». Η οργάνωση του έργου, σελ. 113
53. Η χρονική και θεματική οργάνωση της «Ελληνικής Ιστορίας», σελ. 114
54. Η εγκυκλοπαιδική δομή της «Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού», σελ. 116
55. Το ευρετήριο των ξερολιθικών κατασκευών στο σχετικό δικτυακό τόπο, σελ. 116
56. Η συνταγματική αντίληψη της ιστορίας στην «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο», σελ. 118
57. Το πλούσιο σε υλικό έργο «Κιβωτός του Αιγαίου», σελ. 120
58. Η ιστορία της ΠΑΕ Παναθηναϊκός στον οικείο ιστοτόπο, σελ. 121
59. Σύντομο κείμενο στο έργο «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας», σελ. 122
60. Δείγμα του πλούσιου φωτογραφικού υλικού του Μουσείου Μπενάκη, σελ. 123
61. Μαρτυρία στο λήμμα «Αϊβαλί» της «Εγκυκλοπαίδειας Μείζονος Ελληνισμού», σελ. 124

62. Το «παιχνίδι των εκλογών» στη δικτυακή έκθεση της Βουλής των Ελλήνων, σελ. 124
63. Η εικονική απόδοση του Νέου Φρουρίου στο έργο «Ψηφιακή Κέρκυρα», σελ. 125
64. Κακής ποιότητας φωτογραφικό υλικό στην «Ιστορία της Μάνης», σελ. 126
65. Δείγμα του εικονικού υλικού στις «Αναφορές στην Ιστορία του Ελληνικού Προσκοπισμού», σελ. 127
66. Χαρακτηριστική εικόνα της σαφούς ιδεολογικής θέσης των «Ιστορικών Θεμάτων», σελ. 129
67. Ο δικτυακός τόπος της Αρχαίας Μεσσήνης, με την τυπική χωροθέτηση, σελ. 131
68. Παρωχημένος σχεδιασμός της παρουσίασης «Αρχαίες ελληνικές πόλεις», σελ. 132
69. Σχεδιασμός με έντονα χρώματα του δικτυακού τόπου «Καππαδόκες», σελ. 133
70. Σχεδιασμός με σωστή κατανομή των χρωμάτων στον «Οδυσσέα», σελ. 133
71. Ερασιτεχνική προσπάθεια με επαγγελματική αισθητική, σελ. 134
72. Υπόδειγμα παρουσίασης ιστορικού δικτυακού τόπου οι «Ματιές στην Ιστορία της Ελληνικής Νεολαίας», σελ. 134
73. Η νεολιθική εποχή από την «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο», σελ. 135
74. Η πρώιμη βυζαντινή περίοδος από την Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο, σελ. 136
75. Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους από την «Ελληνική Ιστορία στο Διαδίκτυο», σελ. 136
76. Η δικτυογραφία της «Πολιτιστικής Πύλης του Αρχιπελάγους», σελ. 137
77. Στο πλαίσιο με τον τίτλο «Σελίδες που είδατε», το Αθηνόραμα ενημερώνει το χρήστη για τις σελίδες που επισκέφτηκε, σελ. 138
78. Η ιστορία του Κροκόδειλου Κλαδά στην Ιστορία της Μάνης. Ο χρήστης δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει τη θέση του στο έργο, σε ποια ενότητα περιηγείται, τι έπεται και τι έχει προηγηθεί, σελ. 139
79. Προβληματική πλοήγηση στο χρονολόγιο του «Οδυσσέα», σελ. 140

Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία

- Agre, P.E., *Designing Genres for New Media: Social, Economic, and Political Contexts. A chapter in Steve Jones, ed, CyberSociety 2.0: Revisiting CMC and Community, Sage, 1998* (<http://polaris.gseis.ucla.edu/pagre/genre.html>)
- Ayers, E.L., “The Past and Futures of Digital History”, 1999, (<http://www.vcdh.virginia.edu/PastsFutures.html>)
- Balasubramanian, V., *Hypermedia issues and applications: a state of the art review*, 1993, (http://www.e-papyrus.com/hyperetext_review)
- Barthes, R., *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*, εισαγωγή: Γ. Βέλτσος, μτφ. Γ. Σπανός, Αθήνα 1988
- Barthes, R., “The discourse of History”, στο Jenkins, K., *The postmodern history reader*, Routledge, London 1997, σελ. 120-123
- Bolter, J.D., *Οι μεταμορφώσεις της γραφής. Υπολογιστές, υπερκείμενο και αναμορφώσεις της τυπογραφίας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2006
- Birkerts, S., *Οι ελεγείες του Γουτεμβέργιου. Η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή*, μτφ. Λ. Εξαρχοπούλου, Αθήνα 1997
- Brown, J., *History and the Web, From the Illustrated Newspaper to Cyberspace: Visual Technologies and Interaction in the Nineteenth and Twenty-First Centuries*, Center for History and New Media, published in *Rethinking History*, Vol. 8, No. 2, June 2004, (<http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/29>)
- Γαζή Έ., "Περί μεταμοντερνισμού και ιστοριογραφίας", *Ο ΠΟΛΙΤΗΣ*, τ.107, σσ.18-21 (Ιανουάριος 2003), σελ. 7-10
- Gazi, E., “Claiming History. Debating the Past in the Present”, *Historiein* 4(2003-2004), σελ. 5-13
- Γαρδίκια-Αλεξανδροπούλου, Κ., «Internet και ιστορική έρευνα», *Μνήμων*, 16(1994), σελ. 149-155
- Castells, M., *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*, 2004
- Castells, M., *The Power of Identity*, Blackwell Publishers
- Conklin, J., “Hypertext: An Introduction and Survey”, *IEEE Computer* 20(9), 1987, σελ. 17-41

Το ιστορικό κείμενο στο Διαδίκτυο. Μια συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εμπειρίας

- Cohen, D.J.- Rosenzweig, R., *Digital History. A guide to Gathering, Preserving and Presenting the Past on the Web*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2006
- Cohen, D., «History and the Second Decade of the Web», *Center for History and New Media*, published in *Rethinking History* Vol.8, No.2, June 2004, pp. 293-301, (<http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/34>)
- Δάλλας, Κ.Γ., «Διαδίκτυο, τεχνολογίες της πληροφορίας και πολιτιστική επικοινωνία» στην έκδοση Πολιτιστική Επικοινωνία, Εγχειρίδιο μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Πολιτιστικών Μονάδων», Θεματική Ενότητα 4, τ. Β., κεφ. 8, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2004
- Damico, J.- Baildon, M.-Campano, G., “Integrating literacy, technology and disciplined inquiry in social studies: The development and application of a conceptual model”, *THEN*, no 2 (Winter 2006), (<http://thenjournal.org/feature/92/>)
- Graham, G., *Internet. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*, μτφ. Χρ. Μαρίνου, Αθήνα, 2001
- Greenhalgh, M., «Learning from Images over the Web», *Journal of the Association for History and Computing*, Vol V, Number 3 (November 2002), <http://mcel.pacificu.edu/jahc/jahcv3/articles/greenhalgh/greenhalgh.html>
- Higgs, Ed., *History and electronic artefacts*, Clarendon Press Oxford, 1998
- Hobsbawm, Ετ., *Για την Ιστορία*, Αθήνα 1998
- Jacobson, R., *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, Εστία 1998, Αθήνα
- Joyce, M., *Notes toward an unwritten non-linear electronic text*, «The ends of print culture» (a work in progress), published in *Postmodern Culture_ v.2 n.1* (September, 1991), (<http://www3.iath.virginia.edu/pmc/text-only/issue.991/joyce.991>)
- Ίγκερς, Γκέοργκ, *Η Ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Καβακλή, Ευ., Μπακογιάννη, Σ., *Αξιολόγηση Ευχρηστίας Δικτυακών Τόπων Μουσείων: Αποτελέσματα Έρευνας στους Φοιτητές του Τ.Π.Τ.Ε.*, Τμήμα

Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου,

(http://dlib.ionio.gr/ctheses/0506tab575a/Askiti_Evaluation.doc)

- Κιντή, Β., «Η σημασία της λεγόμενης μεταμοντέρνας κριτικής (με αφορμή την πρόσφατη εγχώρια διαμάχη για την ιστοριογραφία)», *Ο Πολίτης*, 116 (2003), σελ.
- Kress, G., “Visual and verbal modes of representation in electronically mediated communication: the potentials of new forms of text” στο Snyder, II. (ed), *Page to screen. Taking literacy into the electronic era*, Routledge, London-New York, 1998, σελ. 53-79
- Landow, G.P., “What’s a Critic to Do?: Critical Theory in the Age of Hypertext”, στο Landow, G.P. (ed.), *Hyper/Text/Theory*, Baltimore and London, σελ. 1-48
- Landow, G.P., *Hypertext 2.0. The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1997
- Lawrence Stone, “The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History”, *Past and Present* 85, Νοέμβριος 1979, σελ. 3-24
- Λέανδρος, Ν., *Το Διαδίκτυο. Ανάπτυξη και Αλλαγή*, Αθήνα 2004
- Λιάκος, Α., *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;*, Αθήνα 2007
- Lowenthal D., *The past is a foreign country*, Cambridge University Press, 1995
- Lowenthal, D. *The Heritage Crusade and the spoils of History*, Cambridge University Press, 1998
- Mandelbaum, M., “A note on history as narrative” στο Geoffrey Roberts (ed), *The history and narrative reader*, London 2001, 52-58
- McMichael, A, *History on the Web. Using and Evaluating the Internet*
- Morris, R.J., *Electronic documents and the History of the Late Twentieth Century: Black Holes or Warehouses*, (31-46) στο Higgs, Ed., *History and electronic artefacts*, Clarendon Press Oxford, 1998
- Μοσκόφ, Η., *Πολιτική Κουλτούρα και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου, Αθήνα 2004
- Μπενβενίστε, Ρ., *Αφήγηση και Ιστορία: Μια εισαγωγή στη συζήτηση περί αφηγηματικότητας στην Ιστορία*, σελ. 1-24 στο Αφηγηματικότητα, Ιστορία και

- Ανθρωπολογία, Πρακτικά Διημερίδας, επιμ. Ρ. Μπενβενίστε-Θ. Παραδέλλης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Μυτιλήνη 1994
- Μπιλάλης, Μ., «Σπουδάζοντας μπροστά στην οθόνη: Η διείσδυση των διαδραστικών τεχνολογιών στις εκπαιδευτικές πρακτικές των ιστορικών κατά την εξαετία 1994-1999», *ΙΜΕΡΟΣ*, τεύχος 1, 2002, σελ. 27-31
 - Μπιλάλης, Μ., «Το Internet ως πολιτισμικό αντικείμενο. Όψεις της υποδοχής μιας νέας τεχνολογίας στην Ελλάδα της δεκαετίας του '90», (http://soemz.euv-frankfurt-o.de/media-see/newmedia/main/articles/pdf/m_bilalis.pdf)
 - Murray, J., *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*, Cambridge, 1998
 - Negroponte, N., *Being digital*, Alfred A. Knopf, New York, 1996
 - Nelson, L.H., «Before the Web: The early development of History on-line», (<http://historicaltextarchive.com/sections.php?artid=696&op=viewarticle>)
 - Newman, M., “Getting beyond the West: The Internet and World History”, *JAHC*, Vol III, NO 3, NOV 2000, (<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII3/K12/newmarkIII3.HTML>)
 - Newmark, M.S., “A Call For a New Generation of Historical Web Sites”, *Journal of the Association for History and Computing*, *Journal of the Association for History and Computing*, Vol II, No 3, November 1999 (<http://mcel.pacificu.edu/jahc/jahcII3/K12II3/Newmark.HTML>)
 - Nielsen, J., *Multimedia and Hypertext. The Internet and beyond*, San Diego: Morgan Kaufmann, 1995
 - Φερρό, Μ., *Η ιστορία υπό επιτήρηση. Επιστήμη και συνείδηση της ιστορίας*, εκδ. Νησίδες, Αθήνα 1999
 - Poster, M., *Postmodern virtualities*, (<http://www.humanities.uci.edu/mposter/writings/internet.html>)
 - Poster, M., *What's the Matter with the Internet?*, University of Minnesota Press 2001
 - Poster, M., «History in the Digital Domain», *Historiein*, v. 4(2003-2004), sel. 17-29
 - Robertson, St., “Doing History in Hypertext”, *Journal of the Association for History and Computing*, Vol III, Number 2, August 2004

- (<http://mcel.pacificu.edu/jahc/JAHCVII2/ARTICLES/robertson/robertson.html>)
- Rozenzweig, R., “The Road to Xanadu: Public and Private Pathways on the History Web”, *The Journal of American History*, Vol 88, No 2, September 2001 (<http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/introduction/0.27a.pdf>)
 - Rosenzweig, R., «Can History Be Open Source? Wikipedia and the Future of the Past», *Center for History and New Media*, published in *The Journal of American History* Volume 93, Number 1 (June, 2006): 117-46, (<http://chnm.gmu.edu/resources/essays/d/42>)
 - Sarantakes, N.E., “So That a Tree May Live: What the World Wide Web Can and Cannot Do for Historians”, American Historical Association, From the Computers and Software column in the February 1999 Perspectives, (<http://www.historians.org/perspectives/issues/1999/9902/9902COM3.CFM>)
 - Schleigh, A., *At the Intersection of History and Technology: A Bibliography for Historians and Information Professionals*, Journal of the Association for History and Computing, Vol V, Number 3, November 2002 (<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCV3/ARTICLES/schleigh/schleigh.html>)
 - Smith, C., *Can You Do Serious History on the Web?*, Center for History and New Media, published in *AHA Perspectives* (February 1998), (<http://chnm.gmu.edu/resources/essays/serioushistory.php>)
 - Staley, D., “Historical Visualizations”, *Journal of the Association for History and Computing*, Vol III, No 3, November 2000 (<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII3/P-REVIEWS/StaleyIII3.HTML>)
 - Taylor, T., “Historical Simulations and the Future of the Historical Narrative”, *Journal of the Association for History and Computing*, Vol VI, Number 2, September 2003 (<http://mcel.pacificu.edu/jahc/JAHCVI2/ARTICLES/taylor.HTML>)
 - Valatsou, D., “Does Digital History Change History? Historical Narrative, Hypertext and Visualization of the Past”, *ΙΜΕΡΟΣ*, τ. 2(2002), σελ. 29-39
 - White, H., “Historical text as literary artifact”, στο Geoffrey Roberts (ed.), *The history and narrative reader*, London, 2001
 - Wittenberg, K., “Digital Technology and Historical Scholarship: A Publishing Perspective”, *Journal of the Association for History and Computing*, Vol V,

Number 3, November 2002

(<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCV3/ARTICLES/wittenberg/wittenberg.html>)

Πηγές από το Διαδίκτυο

- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα νοικοκυριά 2002-2006, Χρήση υπολογιστών και διαδικτύου (internet) ανά επίπεδο εκπαίδευσης χρήστη:
http://www.statistics.gr/gr_tables/S803_SFA_3_TB_AN_2006_2_Y.pdf
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα νοικοκυριά 2002-2006, Χρήση Διαδικτύου-κυριότεροι λόγοι χρήσης ανά ασχολία χρήστη-1^ο τρίμηνο 2006:
http://www.statistics.gr/gr_tables/S803_SFA_3_TB_AN_2006_3_Y.pdf
- VPRC, Εθνική Έρευνα για τις Νέες Τεχνολογίες και την Κοινωνία της Πληροφορίας 2005, http://www.v-prc.gr/2/1232/21_gr.html
- Five criteria for evaluating Web pages, Olin and Uris Libraries, Cornell University, αναπαραγωγή από το Kapoun, Jim. "Teaching undergrads WEB evaluation: A guide for library instruction." C&RL News (July/August 1998): 522-523, <http://www.library.cornell.edu/olinuris/ref/webcrit.html>
- Checklist for Evaluating Web Sites, University Libraries, University of Maryland, <http://www.lib.umd.edu/guides/webcheck.html>
- Analysis Guides & Documents to Encourage Historical Thinking, The National History Project, <http://www.history.ilstu.edu/nhp/terminology.html>
- Making Sense of Evidence, History Matters, The U.S. survey course on the Web, <http://historymatters.gmu.edu/browse/makesense/>
- Handbook for quality in cultural Web sites Improving quality for citizens, Minerva project,
http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycriteria1_2draft/cap2.htm